

”You can’t live only eating and then sleeping, you have to do something.”

Etnografinen tutkimus kansalaisena toimimisesta vastaanottokeskuksen arjessa

Päivikki Rapo

Pro gradu -tutkielma

Sosiaalipedagogiikka

Yhteiskuntatieteiden laitos

Itä-Suomen yliopisto

Tammikuu 2018

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO, Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta
Yhteiskuntatieteiden laitos
Sosiaalipedagogiikka
RAPO, PÄIVIKKI: ”You can’t live only eating and then sleeping, you have to do something.” Etnografinen tutkimus kansalaisena toimimisesta vastaanottokeskuksen arjessa
Pro gradu -tutkielma, 86 sivua, 6 liitettä (8 sivua)
Ohjaajat: ma. yliopistonlehtori Sanna Ryyänen
yliopistolehtori Elina Nivala
Tammikuu 2018

Avainsanat: turvapaikanhakijat, vastaanottokeskukset, kansalaisuus

TIIVISTELMÄ

Tutkielmassa tarkastellaan aikuisten turvapaikanhakijoiden kansalaisena toimimista vastaanottokeskuksen arjessa. *Kansalaisuus* ymmärretään sosiaalipedagogisena käsitteenä, joka toteutuu poliittisen yhteisön annettuna jäsenyytenä, kokemuksena yhteisöön kuulumisesta sekä yhteisön osana toimimisena. Tutkimuksessa selvitetään kansalaisuuden toiminnallista ulottuvuutta erityisesti Engin F. Isinin *kansalaisuuden tekojen* käsitteen kautta. Tarkastelu kohdistuu yhtäältä kansalaisena toimimisen reunaehtoihin vastaanottokeskuksessa sekä toisaalta kansalaisuuden tekoihin, joita vastaanottokeskusyhteisön jäsenet toteuttavat kyseisten reunaehtojes puitteissa. Tutkimus on metodologiselta lähestymistavaltaan etnografinen.

Modernit kansallisvaltiot ovat perinteisesti määritelleet yhteiskunnan jäsenyyden yhden peruskategorian, muodollisen kansalaisuusaseman kautta. Globalisoituvassa maailmassa tämä jaottelu on johtanut uusien, yhteiskuntien reunoilla ilmenevien kansalaisuuden muotojen syntymiseen. Yksi näistä muodoista on *reunakansalaisuus*, joka ilmentää esimerkiksi turvapaikanhakijoiden ja paperittomien siirtolaisten asemaa länsimaisissa yhteiskunnissa. Vastaanottokeskusinstituutio toimii kansallisvaltioiden työkaluna hallita ei-kansalaisia turvapaikanhakijoita. Tässä tutkielmassa turvapaikanhakijoiden elämää vastaanottokeskuksessa ei kuitenkaan tarkastella vain passiivisena ei-kansalaisuutena, vaan myös aktiivisena kansalaisuuden haastamisena ja uudelleenmäärittelynä kansalaisuuden tekojen kautta.

Keräsin aineistoni keväällä 2017 eräässä suomalaisessa vastaanottokeskuksessa, jossa vierailin yhteensä kuukauden ajan. Aineistonkeruumenetelminä toimivat osallistuva havainnointi ja teemahaastattelut, ja analyysimenetelmänä teoriaohjaava sisällönanalyysi. Analyysin mukaan kansalaisena toimimista tukevia tekijöitä kyseisessä vastaanottokeskuksessa olivat opiskelun ja työnteon mahdollistaminen, vanhemmuuden tukeminen, liikkumisen mahdollistaminen ja ympäristöön osallistaminen sekä tasavertaisuutta korostava toimintakulttuuri. Kansalaisena toimimista estivät puolestaan laitospaisuus ja sosiaalinen eristyneisyys, turvapaikanhakijoiden koettu yksinäisyys ja hauras yhteisöllisyys, epävarmuus tulevaisuudesta ja passivoituminen. Tutkimuksen mukaan erityisen hauraassa asemassa olivat naiset. Kansalaisuuden teot ilmenivät usein yhteisinä ja dialogisina episodeina, joilla vahvistettiin ja uusinnettiin tasavertaisuutta korostavaa toimintakulttuuria.

UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND, Faculty of Social Sciences and Business Studies

Department of Social Sciences

Social Pedagogy

RAPO, PÄIVIKKI: "You can't live only eating and then sleeping, you have to do something." An ethnography of acting as citizen in everyday life of reception centre.

Master's thesis, 86 pages, 6 appendices (8 pages)

Advisors: temp. Senior Lecturer Sanna Ryyänen

Senior Lecturer Elina Nivala

January 2018

Keywords: asylum seekers, reception centres, citizenship

ABSTRACT

Aim of the master's thesis is to study adult asylum seekers acting as citizens in everyday life of reception centre. *Citizenship* is understood as social pedagogical term, including membership of political community, feeling of belonging in community and acting as part of community. Engin F. Isin's term *acts of citizenship* is applied in this study to examine the acted dimension of citizenship. Firstly, the study focuses on boundary conditions for acting as citizen in reception centre. Secondly, it examines acts of citizenship appearing in these conditions, acted by members of reception centre community. Methodological approach of the study is ethnography.

Modern nation-states have regulated membership of society in terms of one principal category - national citizenship. In globalizing world, this regulation has led to new forms of citizenship appearing in the margins of Western societies. One of those forms is *margizens*, involving asylum seekers and undocumented people. The tool used by nation-states to control and manage non-citizen asylum seekers is reception centre institution. However, this thesis argues that living in a reception centre as asylum seeker does not necessarily mean being passive non-citizen, but it may also include active contesting and redefining citizenship through acts of citizenship.

I collected the data in spring 2017 in a Finnish reception centre which I visited for one month. I used participatory observing and semi-structured interviews as data collecting methods, and content analysis as analysis method. According to analysis, acting as citizen was supported by enabling studying and working, supporting parenthood, enabling movement and participation to environment, and by operational culture which emphasized equality. Acting as citizen was prevented due to institutionalization, social segregation, loneliness, uncertainty about the future and passivation. The study argues that women's situation was outstandingly fragile. Acts of citizenship appeared often as common and dialogical episodes, which strengthened operational culture emphasizing equality.

SISÄLLYSLUETTELO

I JOHDANTO	1
2 TUTKIELMAN LÄHTÖKOHDAT	4
2.1 Turvapaikanhakijana Suomessa	4
2.1.1 Turvapaikkaprosessi	4
2.1.2 Vastaanotto toiminta	5
2.1.3 Turvapaikanhakijan oikeudet	6
2.2 Tutkielman paikantuminen	7
2.2.1 Aikaisempi tutkimus	7
2.2.2 Käynnissä oleva tutkimus	10
2.2.3 Tutkielman tavoitteet, tutkimustehtävän rajaus ja tutkimuskysymykset	11
3 HISTORIALLINEN JA HAASTETTU KANSALAI SUUS VASTAANOTTOKESKUKSESSA	13
3.1 Kansalaisuus asemana: historiallinen näkökulma	13
3.1.1 Kansalaisuus ajassa	13
3.1.2 Kansalaisuus sisä- ja ulkopuolisuuden määrittäjänä	14
3.1.3 Reunakansalaisuus	15
3.2 Kansalaisuus toimintana: haastamisen näkökulma	18
3.2.1 Toiminnallinen kansalaisuus yhteisössä	18
3.2.2 Kansalaisuuden teot	20
3.3 Kansalaisuus vastaanottokeskuksessa	22
3.3.1 Rajoitettu kansalaisuus ja passiivisuus	22
3.3.2 Tuettu kansalaisuus ja aktiivisuus	24
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	26
4.1 Etnografia sosiaalipedagogisena tutkimusmetodologiana	26
4.2 Kenttätöön kulku	28
4.2.1 Kenttä ja kentälle pääsy	28
4.2.2 Osallistuva havainnointi kaksoisroolissa	30
4.2.3 Kenttämuistiinpanot	33
4.2.4 Täydentävät teemahaastattelut	35
4.2.5 Muut dokumentit	37
4.3 Etnografisen aineiston teoriaohjaava sisällönanalyysi	38
4.4 Eettiset kysymykset	41

4.4.1 Tutkittavien itsemääräämisoikeus ja tiedottaminen	41
4.4.2 Vahingoittamisen välttäminen ja yksityisyydensuoja	41
4.4.3 Valtapositiot, kirjoittaminen ja eettisyys	42
5 KANSALAISENA TOIMIMISTA TUKEVAT JA ESTÄVÄT TEKIJÄT	
VASTAANOTTOKEKUKSESSA	45
5.1 Kansalaisena toimimista tukevat tekijät	45
5.1.1 Opiskelun mahdollistaminen	45
5.1.2 Työllistymisen edistäminen	46
5.1.3 Vanhemmuuden tukeminen	48
5.1.4 Liikkumisen mahdollistaminen ja ympäristöön osallistaminen	49
5.1.5 Tasavertaisuutta korostava toimintakulttuuri	49
5.2 Kansalaisena toimimista estävät tekijät	51
5.2.1 Laitosmaisuus ja sosiaalinen eristyneisyys	51
5.2.2 Toivon menettäminen, epävarmuus tulevaisuudesta ja passivoituminen	52
5.2.3 Yksinäisyys ja hauras yhteisöllisyys	54
5.2.4 Naisten hauras asema.....	55
6 KANSALAIUUDEEN TEOT VASTAANOTTOKEKUKSESSA	57
6.1 Teoista toimintaan: aloitteelliset kansalaisuuden teot	57
6.2 Satunnaiset kansalaisuuden teot arkisina kuulumisen määrittäjinä.....	59
6.3 Kansalaisuuden teot dialogisina kohtaamisina	61
7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	63
LÄHTEET	69
LIITTEET	79
LIITE 1: Tutkimuslupa.....	79
LIITE 2: Tutkimustiedote asukkaille yleisiin tiloihin	80
LIITE 3: Havainnointimatriisi	81
LIITE 4: Haastattelusopimus.....	82
LIITE 5: Asukkaiden haastattelurunko.....	83
LIITE 6: Työntekijöiden haastattelurunko	85
KUVIOT	
Kuvio 1: Klusterointiesimerkki	39
Kuvio 2: Abstrahointiesimerkki	40

I JOHDANTO

Vuosina 2014–2015 käynnistyneen niin sanotun Euroopan pakolaiskriisin myötä Suomeen saapui vuonna 2015 ennätysmäärä turvapaikanhakijoita. Uusia vastaanotto- ja hätämajoituskeskuksia perustettiin ripeillä aikatauluilla, turvapaikanhakijoiden kanssa tehtävän työn määrä kasvoi nopeasti ja mediassa turvapaikanhakijoista leivottiin monin tavoin puhututtavaa ajankohtaisilmiötä. Aihe herätteli useita tutkijoita, toimittajia sekä maahanmuuttajatyön asiantuntijoita pohtimaan turvapaikanhakijoiden arkea erilaisista näkökulmista. Syksyllä 2015 aloittelin oman sosiaalipedagogiikan kandidaatintutkielmani työstämistä. Minua kiehtoi tuolloin sosiaalipedagogiikan potentiaali uudenlaisten yhteiskunnallisten ilmiöiden ymmärtämisessä, joten päädyin yhdistelemään tutkielmassani sosiaalipedagogista osallisuuden ja kansalaisuuden näkökulmaa ajankohtaiseen turvapaikanhakija-aiheeseen. Tässä pro gradu -tutkielmassani työstän yhä eteenpäin tuolloin heränneitä tutkimuksellisia intressejäni. Turvapaikanhakijoiden arkea ja elämää vastaanottokeskuksissa on viimeisen kahden vuoden aikana tarkasteltu useista tarpeellisista ja kiinnostavista tulokulmista. Omalta osaltani tuon tähän keskusteluun tämän tutkielman myötä uudenlaisen näkökulman, jossa yhdistyvät sosiaalipedagoginen orientaatio, kansalaisuuskeskustelu sekä turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskuksessa elämä arki.

Tutkielmani ilmentää yhtäältä sosiaalipedagogiikan sosiaalisen integraation merkitystä korostavaa orientaatiota sekä toisaalta sosiaalipedagogiikan yhteiskuntakriittistä luonnetta (ks. Hämäläinen & Kurki 1997, 110–125). Määrittelen kansalaisuuden käsitteen Elina Nivalan väitöskirjassaan ehdottaman jäsenyyksen mukaisesti: kansalaisuus on poliittisen yhteisön jäsenyyttä, jossa ilmenevät annetun jäsenyyden, toiminnallisen jäsenyyden sekä kokemuksellisen jäsenyyden ulottuvuudet (Nivala 2008, 123–125). Tarkastelen turvapaikanhakijoiden arkea siis yhteisöjen jäsenyyksien näkökulmasta, jossa kansalaisuus ymmärretään subjektin aktiivisena osallistumisena yhteiskunnassa ja lähiyhteisöissään. Kansalaisuuden määrittäminen näyttäytyy postmoderneissa yhteiskunnissa kuitenkin kiistanalaisena prosessina. Kansalaisuus ilmenee edelleen kansallisvaltion jäsenyyden instituutiona, jolloin muodollisen kansalaisuuden eli annetun jäsenyyden merkitys korostuu. Muodollinen kansalaisuus käsittää tietyn kansallisvaltion jäsenyyden oikeuksineen ja velvollisuuksineen, ja toimii samalla niin hallinnollisena kuin asenteellisenakin keinona erottaa

kansalaisyhteiskunnan sisäpuoliset jäsenet ulkopuolisista (Nivala 2008). Pysin tutkielmassani tarkastelemaan kriittisesti tämän kansalaisuusinstituution rakenteita, jotka määrittävät turvapaikanhakijat yhteiskuntamme ulkopuolisiksi ei-jäseniksi – niin sanotuiksi reunakansalaisiksi. Nationalistista maailmanjärjestyksestä itsestäänselvyytenä pitävistä näkökulmista katsottuna tutkielmani aihe olisi suorastaan mahdoton, sillä valtion ei-muodollisten kansalaisten kansalaisuutta ei nähtäisi olevan olemassa. Tutkielmani paikantuukin niin sanotun pakolaistutkimuksen kentällä paikkaan kuulumisen tutkimukseksi viitekehyksessä, joka pyrkii kyseenalaistamaan ja purkamaan asioiden kansallisen järjestyksen itsestäänselvyyksiä (Malkki 2012, 114).

Lähestyn vastaanottokeskuksen arjen elämistä erityisesti kansalaisuuden toiminnallisen ulottuvuuden näkökulmasta. Käytän Engin F. Isinin kansalaisuuden tekojen (*acts of citizenship*) käsitettä tarkastellessani sitä, miten vastaanottokeskustyhteisön jäsenet toimivat yhteisössään kansalaisina sekä miten he samalla määrittävät itsensä ja toistensa kansalaisuutta kansalaisuuden tekojen kautta. Tarkoitan vastaanottokeskustyhteisöllä vastaanottokeskuksen asukkaita, työntekijöitä ja myös sellaisia vastaanottokeskuksen ulkopuolisia tahoja, jotka osallistuvat vastaanottokeskuksessa arkeaan elävien yhteisöön tutkimuksen teon aikana. Tarkastelen tutkielmassani paitsi kansalaisuuden tekoja, myös kansalaisena toimimisen reunaehtoja vastaanottokeskuksessa. Näin ollen jäsenän lisäksi niitä tekijöitä, jotka joko mahdollistavat tai rajoittavat kansalaisena toimimista ja luovat siten samalla tietynlaiset edellytykset kansalaisuuden tekojen toteuttamiselle. Tutkielmani on lähestymistavaltaan etnografinen. Toteutin keväällä 2017 etnografisen kenttätöön eräässä suomalaisessa vastaanottokeskuksessa, jossa havainnoin, haastattelin ja osallistuin vastaanottokeskuksen arkeen kuukauden ajan.

Aloitan tutkielmani taustoittamalla aluksi luvussa 2 turvapaikkaprosessin vaihteita ja vastaanottokeskusten tehtävää Suomessa. Esittelen myös turvapaikanhakijan keskeisiä juridisia oikeuksia, sillä niillä on osaltaan merkittävä rooli turvapaikanhakijan kansalaisena toimimisen määrittäjinä. Tarkastelen myös tutkielmani, tutkimustehtäväni ja tutkimuskysymysteni paikantumista vastaanottokeskus- ja turvapaikanhakijatutkimuksen kentällä. Luvussa 3 esittelen tutkielmani teoreettisen viitekehyksen, jossa etenen kansalaisuuden yleisen tason käsittelystä toiminnallisen kansalaisuuden tarkasteluun. Samalla pohdin turvapaikanhakijoiden kansalaisuuden ilmenemistä yhtäältä ulkopuolisuutena ja reunakansalaisuutena, mutta toisaalta myös sisäpuolisuuteen pyrkivänä kansalaisena toimimisena ja vastaanottokeskustyhteisön

jäsenten toteuttamina kansalaisuuden tekoina. Luvussa 4 käyn läpi tutkimuksen toteuttamisen vaiheita kriittisesti reflektoiden. Esittelen tutkielmani tulokset luvuissa 5 ja 6 siten, että 5. luvussa tarkastelen kansalaisena toimimisen reunaehtoja tutkimassani vastaanottokeskuksessa ja luvussa 6 jäsenän havainnoimiani kansalaisuuden tekoja. Lopuksi kiteytän tutkielmani johtopäätökset sekä aiheeni ja tutkimusprosessini herättämät pohdinnat luvussa 7.

2 TUTKIELMAN LÄHTÖKOHDAT

2.1 Turvapaikanhakijana Suomessa

2.1.1 Turvapaikkaprosessi

Suomi on sitoutunut soveltamaan pakolais- ja turvapaikkapolitiikassaan täysimääräisesti YK:n pakolaisten asemaa koskevaa yleissopimusta. Sopimuksessa määritellään pakolaista ja tämän oikeudellista asemaa. (Tarvainen 2016, 61–62.) Henkilö, jolla on perusteltu syy pelätä tulevansa vainotuksi kotimaassaan tai pysyvässä asuinmaassaan, voi hakea Suomesta turvapaikkaa. Syitä vainotuksi tulemisen uhalle voivat olla henkilön alkuperä, uskonto, kansallisuus, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuuluminen tai poliittinen mielipide. Suomesta voi hakea turvapaikkaa vain Suomen valtion alueella, jonne turvapaikkaa hakevan henkilön on matkustettava itsenäisesti. Suomeen saavuttaessa tai mahdollisimman pian Suomeen saapumisen jälkeen on ilmoitettava henkilökohtaisesti poliisille tai rajaviranomaiselle haluavansa hakea turvapaikkaa. (Maahanmuuttovirasto 2017a.)

Turvapaikkahakemuksen vastaanottava viranomainen kirjaa ylös turvapaikanhakijan perustiedot, ottaa tältä sormenjäljet ja tekee tarvittavat rekisteritarkastukset. Turvapaikkahakemus siirtyy Maahanmuuttoviraston (Migri) käsittelyjonoon. Hakemuksen käsittelyn ajaksi hakija ohjataan asumaan vastaanotokeskukseen. Turvapaikkatutkinnassa Maahanmuuttovirasto selvittää hakijan henkilöllisyyden, matkareitin sekä sen, voidaanko hakemus käsitellä Suomessa. Migri ei käsittele turvapaikkahakemusta, mikäli hakijalla on jo oleskeluoikeus toiseen turvalliseen maahan tai mikäli jokin muu maa on vastuussa hakemuksen käsittelystä EU:n vastuunmäärittämisasetuksen perusteella. (Maahanmuuttovirasto 2017a.)

Jos hakemus otetaan käsittelyyn, Migri kutsuu hakijan turvapaikkapuhutteluun. Turvapaikkapuhuttelussa turvapaikanhakijan tulee kertoa mahdollisimman tarkasti syynsä turvapaikan hakemiselle. Puhuttelun jälkeen Migri tutkii, voidaanko hakijalle antaa Suomesta turvapaikka tai myöntää oleskelulupa. Migri tai poliisi ilmoittaa hakijalle valmiista päätöksestä. Kielteisen päätöksen saanut voi valittaa päätöksestä hallinto-oikeuteen. Mikäli myös hallinto-

oikeuden päätös on negatiivinen, tulee henkilön poistua maasta. Migri tarjoaa kielteisen päätöksen saaneelle vapaaehtoisin paluun ohjelmaa, jonka kautta henkilö saa tukea kotiinpaluulleen. Myönteisten päätösten suhteen Migri päättää, annetaanko henkilölle turvapaikka ja pakolaisasema vai oleskelulupa toissijaisen suojelun perusteella. Turvapaikan saaneelle henkilölle myönnetään kuntapaikka, eli hän siirtyy asumaan turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskuksesta hänet vastaanottavaan kuntaan. (Maahanmuuttovirasto 2017 a.) Ulkomaalaislaki muuttui 16.5.2016 siten, ettei Suomi enää myönnä turvapaikanhakijoille humanitaarista suojelua, mikäli turvapaikan tai toissijaisen suojelun ehdot eivät täyty (Maahanmuuttovirasto 2017b).

Vastaanottokeskuksessa vietetty odottelu-aika voi venyä hyvinkin pitkäksi. Turvapaikkahakemuksen käsittely-aika hakemuksen vireillepanosta ensimmäiseen ratkaisuun kesti vuonna 2016 keskimäärin 263 vuorokautta (Maahanmuuttovirasto 2017c). Osa kielteisen päätöksen saaneista valittaa hallinto-oikeuteen ja jää odottamaan jälleen uutta päätöstä. Myönteisenkin turvapaikkapäätöksen jälkeen henkilö voi joutua odottamaan vastaanottokeskuksessa kuntapaikan saamista. Suoritin tutkielmani kenttätöni vuonna 2017. Edellisenä vuonna turvapaikkahakemuksia jätettiin Suomessa 5657 kappaletta (Maahanmuuttoviraston tilastot 2017).

2.1.2 Vastaanotto- toiminta

Turvapaikanhakija ohjataan asumaan vastaanottokeskukseen turvapaikkahakemuksen käsittelyn ajaksi (Maahanmuuttovirasto 2017a). Vastaanottokeskuksen on Suomen lainsäädännön mukaisesti tarjottava majoitus, vastaanotto- ja käyttöraha, sosiaalipalvelut, terveydenhuoltopalvelut, tulkki- ja käännöspalvelut sekä työ- ja opintotoiminta. Ruokapalvelukeskuksissa vastaanottopalveluihin kuuluvat myös ateriat. (Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta 3: 13 §.) Vastaanottokeskuksissa työskentelee ohjaajia, sosiaalityöntekijöitä ja terveydenhuoltohenkilökuntaa. Ohjaustyön painotukset vaihtelevat sen mukaan, miten pitkään turvapaikanhakija on ollut vastaanottokeskuksessa. Oleskelulupaa odottavien turvapaikanhakijoiden kanssa tehtävän työn perimmäisenä tarkoituksena tulisi olla

toimintakyvyn tukeminen. Päätöstä odoteltaessa on pidettävä esillä sekä myönteisen että kielteisen päätöksen mahdollisuudet. (Miettinen, Jokinen & Mikkonen 2013, 181.)

Vastaanottokeskusten lukumäärä ja majoituskapasiteetti vaihtelevat Suomessa riippuen turvapaikanhakijoiden lukumäärästä. Vuonna 2015 turvapaikanhakijoiden määrä kasvoi nopeasti, joten uusia vastaanottokeskuksia perustettiin ripeästi ja ylläpitäjiksi tuli mukaan uusia toimijoita SPR:n, valtion ja kuntien rinnalle. (Siirto & Laihia 2016, 126–127.) Vastaanottokeskuksissa on käytössä kaksi erilaista majoitusmallia. Hajautetussa mallissa turvapaikanhakijat asuvat eri puolilla kuntaa sijaitsevissa asunnoissa ja palvelut on keskitetty asunnoista erillään olevaan toimistoon. Keskustyyppisessä vastaanottokeskuksessa turvapaikanhakijoille puolestaan tarjotaan sekä majoitus että palvelut. (Miettinen, Jokinen & Mikkonen 2013, 176.) Turvapaikanhakijalla on myös oikeus järjestää majoituksensa itse. Yksityismajoituksessa asuva turvapaikanhakija saa vastaanottopalvelut siitä vastaanottokeskuksesta, jonka asiakas hän on. (Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta 3: 18 §.)

2.1.3 Turvapaikanhakijan oikeudet

Turvapaikanhakijoiden oikeusasemaa säädetään kansainvälisellä, alueellisella ja kansallisella tasolla. YK:n pakolaisten asemaa koskevan yleissopimuksen ohella turvapaikanhakijoiden asemaa säätelevät kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja yleiset oikeusperiaatteet. Alueellisista säädöksistä keskeisiä ovat EU:n turvapaikkamenettelydirektiivi ja Euroopan ihmisoikeussopimus. Kansallisella tasolla asemaa säädetään esimerkiksi perustuslailla ja ulkomaalaislailla (301/2004). (Tarvainen 2016, 61–63.) Turvapaikkapäätöstä odottavan turvapaikanhakijan juridista asemaa määrittää keskeisesti laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta (746/2011). Turvapaikanhakijan juridisen aseman kuvaaminen on tutkielmassani olennaisen tärkeää, sillä kansalaisuusasemasta tai sen puuttumisesta määrittyvät oikeudet säätelevät keskeisellä tavalla yksilön mahdollisuuksia toimia kansalaisena (ks. Isin 2008).

Turvapaikanhakijoilla on oikeus liikkua Suomessa vapaasti. Kuitenkin turvapaikanhakijat, joiden matkareitistä Suomeen tai henkilöllisyydestä on epäselvyyttä, voidaan sulkea asian

selvittämisen ajaksi Helsingin tai Joutsenon säilöönottoyksikköön. Säilöönottoyksikön alueelta ei ole mahdollista poistua. (Maahanmuuttovirasto 2017e.) Turvapaikanhakijan työnteko-oikeus on rajallisempi kuin muodollisen Suomen kansalaisen. Ansiotyöhön on oikeus kolmen kuukauden maassaolon jälkeen, jos turvapaikanhakijalla on matkustusasiakirja ja kuuden kuukauden jälkeen, jos matkustusasiakirja puuttuu (Ulkomaalaislaki 301/2004). Työnantajan tulee varmistaa turvapaikanhakijan työnteko-oikeus, jonka hän osoittaa erillisellä, maksullisella dokumentilla. Työhön pääsyn rajoittaminen kuuluu osaltaan vallalla olevaan rajoittavaan ja kontrolloivaan turvapaikkapolitiikkaan, jossa pyritään vähentämään turvapaikanhakemisen vetovoimatekijöitä. (Siirto & Laihia 2016, 128.) Turvapaikanhakijoilla on opiskeluoikeus Suomen kansalaisten tapaan, mutta he eivät ole oikeutettuja Suomen kansalaisille kuuluviin opintososiaalisiin etuuksiin. Vastaanottokeskuksissa jaettava käyttöraha ei usein riitä opiskelun kustantamiseen. (Miettinen, Jokinen & Mikkonen 2013, 178.)

2.2 Tutkielman paikantuminen

2.2.1 Aikaisempi tutkimus

Kansalaisuudesta ja globaaleista muuttoliikkeistä on tehty varsin laajasti tutkimusta niin Suomessa kuin kansainvälisestikin. Sen sijaan turvapaikanhakijoiden elämää ja erityisesti vastaanottokeskusten arkea on tutkittu hyvin vähän. Turvapaikanhakijoiden kansalaisuutta on problematisoitu muutamissa kansainvälisissä tutkimuksissa, mutta niissäkään tutkimuskenttänä ei ole ollut erityisesti vastaanottokeskus. Vastaanottokeskusetnografioita on tehty kansainvälisesti, mutta niissä puolestaan ei ole ollut näkökulmana kansalaisuus. Suomessa varsin vähäiseksi jäänyt turvapaikanhakijatutkimus on keskittynyt lähinnä lapsiin ja nuoriin. Tällä hetkellä tutkimuksia vastaanottokeskuksista ja turvapaikanhakijoiden elämästä on kuitenkin käynnissä ja käynnistymässä useita.

Suomessa on tehty aikaisemmin kaksi etnografista vastaanottokeskustutkimusta. Minna Lähteenmäki on tutkinut turvapaikanhakijalasten arkea etnografisesti väitöskirjassaan *Lapsi turvapaikanhakijana: Etnografisia näkökulmia vastaanottokeskuksen ja koulun arjesta* (2013).

Kasvatustieteellisessä tutkimuksessaan hän tarkasteli 4–12-vuotiaiden turvapaikanhakijalasten arjen rakentumista vastaanottokeskuksen ja koulun konteksteissa. Hänen tavoitteenaan oli selvittää lasten aiempien kokemusten merkityksellistymisiä ja heidän sosiaalisten verkostojensa tarjoamaa tukea turvapaikanhakuprosessin aikana. Tutkimus ammensi kriittisestä, sosiologisesta lapsuudentutkimuksesta sekä feministisesti suuntautuneesta etnografisesta tutkimuksesta. Tutkimuksessa ilmeni, että lapsen arki vastaanottokeskuksessa on vuorottelua aktiivisen, omaehtoisen toiminnan sekä passiivisuuden, vaikenemisen ja kärsimyksen välillä. Aikaisempien pelkojen ja epävarmuuksien kokeminen jatkui vastaanottokeskuksessa ja vastaanottokeskuksesta toiseen siirtyminen, asumisahtaus, vanhempien ahdinko, ystävien puute ja asumisyhteisöä järkyttävät tapahtumat hankaloittivat lasten elämää.

Anna-Kaisa Kuusisto-Arponen (2016) on puolestaan tutkinut etnografisesti yksin tulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden elämää eteläsuomalaisessa perheryhmäkodissa seitsemän kuukauden ajan vuosina 2014–2015. Hänen tutkimuksensa mukaan perheryhmäkodin nuorten arjessa ovat jatkuvasti läsnä yksinäisyys ja ikävä omaa perhettä. Yksinäisyydestä ei juuri puhuta, mutta esimerkiksi toisten seuraan hakeutuminen, omaan huoneeseen vetäytyminen, tietokoneella pelaaminen tai kuntosalilla käyminen voivat olla nuorille yksilöllisiä toimintatapoja selvittää siitä. Nuoret toivovat saavansa perheensä Suomeen ja kokevat olevansa vastuussa tämän toteutumisesta. Vaikka perheryhmäkodit on suunniteltu vain väliaikaista asumista varten, osa Kuusisto-Arponen tapaamista nuorista oli asunut perheryhmäkodissa jopa neljästä kahdeksaan vuotta. Arki perheryhmäkodissa on hajautunutta ja määrittää pysyvästi nuoren kasvua ja identiteettiä.

Nuorisotutkimusseura toteutti vuonna 2016 yhteistyössä Nuorisosiain neuvottelukunnan kanssa tutkimushankkeen *Nuoret vastaanottokeskuksissa*. Nuoritutkimusverkostossa hanketta koordinoivat VTT Marja Peltola, VTT Veronika Honkasalo ja tutkimusjohtaja Leena Suurpää. Tavoitteena oli tuoda esiin pääkaupunkiseudulla elävien nuorten turvapaikanhakijoiden näkemyksiä ja toiveita Suomessa elämisen alkuvaiheista sekä tukea vastaanottokeskuksissa tehtävää työtä. (Nuorisotutkimusseura 2017a.) Hankkeessa julkaistiin vuoden 2016 aikana kirjoitussarjaa *Nuorten turvapaikanhakijoiden elämää vastaanottovaiheessa* (Nuorisotutkimusseura 2017b.) Juha Suoranta on myös tutustunut vastaanottokeskuksen arkeen ja julkaissut tämän pohjalta vastaanottokeskusarkea kuvailevan pamfletin *Vastaanottokeskus* (2011).

Kansainvälisistä vastaanottokeskustutkimuksista kiinnostavia ovat tutkielmani kannalta esimerkiksi Giuseppe Campesin (2015) etnografinen tutkimus humanitaarisesta hallinnasta italialaisissa vastaanottokeskuksissa. Tutkimuksen mukaan turvapaikanhakijat voidaan alistaa vastaanottokeskuksessa vallan ja kontrollin uhreiksi, tehden heistä riippuvaisia humanitaarisesta hallinnasta. Myös Hamza Safouanen (2017) etnografinen tutkimus kahdesta saksalaisesta vastaanottokeskuksesta osoittaa vastaanottokeskuksen olevan eristävää tilaa, jossa voidaan samanaikaisesti sekä tarjota turvaa että riisua turvapaikanhakijan toimijuus.

Tutkielmassani keskeistä Isinin kansalaisuuden tekojen käsitettä on sovellettu monissa kansainvälisissä tutkimuksissa. Lewickin ja O'Toolen artikkelissa (2016) tarkastellaan sitä, miten isobritannialaiset musliminaiset tulkitsevat, haastavat ja osallistuvat sosiaalisten normien ylläpitämiseen kansalaisuuden tekojen ja toimintojen kautta. Rajaram ja Arendas (2013) jäsentävät tutkimuksessaan Unkariin saapuneiden turvapaikanhakijoiden kansalaisuuden tekoja EU:n turvapaikkapolitiikan viitekehyksessä. Heidän mukaansa turvapaikanhakijoiden kansalaisuuden teot mahdollistuvat siksi, ettei turvapaikanhakijoihin kohdistuva hallinta ole yhtenäistä ja johdonmukaista, vaan joustavaa ja haastettua. Mayblinin (2016) artikkeli käsittelee turvapaikanhakijoiden työnteko-oikeudesta keskustelemaa ”Let Them Work” –kampanjaa Isossa-Britanniassa. Mayblinin mukaan työnteko-oikeuden rajaaminen on yksi keskeisistä hallinnan keinoista, joilla turvapaikanhakijat erotetaan yhteiskunnassa kuulumattomiksi ei-kansalaisiksi. Tätä määrittelyä haastavaan kampanjaan osallistuneiden turvapaikanhakijoiden ja kansalaisten välille muodostui keskinäistä solidaarisuutta kansalaisuuden tekojen myötä.

Myös Suomessa Tiina Sotkasiira ja Ville-Samuli Haverinen (2016) Itä-Suomen yliopistosta ovat tutkineet somalipakolaisten kansalaisuutta Lieksassa kansalaisuuden tekojen käsitteen kautta. He tarkastelivat tutkimuksessaan sitä, miten somalit toimivat ja pyrkivät toimimaan kansalaisina tullakseen osallisiksi paikallisesta yhteisöstä. Heidän tutkimuksensa mukaan somaleiden kansalaisuus ei määrity joko-tai-tyyppisenä statuksena tai sen puuttumisena, vaan jatkuvana, yksittäisistä kansalaisuuden teoista muodostuvana kamppailuna. Tutkimus on erityisen kiinnostava peilauskohde oman tutkielmani kannalta, sillä vaikka se tarkasteleekin jo oleskeluluvan saaneiden maahanmuuttajien kansalaisuutta, kertoo se hyvin olennaisia seikkoja suomalaisen yhteiskunnan reunalla elävien ihmisten arjesta ja kansalaisuudesta.

Keskeinen sosiaalipedagogista kansalaisuuden ja kansalaiskasvatuksen teoriaa jäsentävä suomalainen tutkimus on Elina Nivalan väitöstutkimus *Kansalaiskasvatus globaalien ajan*

hyvinvointiyhteiskunnassa: Kansalaiskasvatuksen sosiaalipedagoginen teoriakehys (2008). Hänen tutkimuksensa tavoitteena oli muodostaa sosiaalipedagoginen teoriakehys kansalaiskasvatuksesta kirjallisuuslähteisiin pohjautuen. Tutkimuksen lähtökohtana toimi kansalaisuuden määrittely poliittisen yhteisön jäsenyytenä kolmen näkökulman suhteen. Näkökulmat olivat annettu jäsenyys eli muodollinen kansalaisuusasema, osallistuva jäsenyys eli kansalaisena toimiminen sekä koettu jäsenyys eli kokemuksellinen kiinnittyminen yhteisöön. Tässä tutkielmassa ymmärrys kansalaisuuden luonteesta rakentuu tämän saman kolmijaon kautta.

2.2.2 Käynnissä oleva tutkimus

Vaikka aikaisempaa tutkimusta turvapaikanhakijoiden arjesta on tehty Suomessa hyvin vähän, on tällä hetkellä käynnissä muutamia turvapaikanhakijoiden arkeen ja elämään suuntautuvia tutkimushankkeita. Tämä tutkielma kytkeytyy osittain osaksi Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteiden laitoksella suunniteltua hanketta *Elämä tauolla? Turvapaikanhakijoiden osallisuus ja toimijuus vastaanottokeskuksessa* (ks. Koneen Säätiö 2017b). Koneen Säätiö rahoitti hankesuunnittelua kuudeksi kuukaudeksi myöntämällä ponnistusrahalla. Tutkielmani toimi osana hankkeen taustoittavaa tutkimustyötä siten, että kenttätutkimuksiani ja tutkielman aineistoja hyödynnettiin hankkeen suunnittelussa. Koneen Säätiön rahoituksella tuettiin myös tämän tutkielman tekemistä.

Sari Pöyhönen Jyväskylän yliopiston soveltavan kielentutkimuksen laitokselta tutkii parhaillaan työryhmineen hankkeessaan *Jag bor i Oravais* turvapaikanhakijoiden elämää kaksikielisessä Oravaisten kunnassa. Etnografisen tutkimuksen tavoitteena on muun muassa selvittää, mikä merkitys suomen ja ruotsin kielillä on turvapaikanhakijoiden kotoutumisessa Suomeen, millaista on heidän vastaanottokeskusarkensa sekä miten heidän sosiaaliset suhteensa ja -verkostonsa muodostuvat turvapaikkaprosessin aikana. (Jyväskylän yliopiston soveltavan kielentutkimuksen keskus 2017.) Tapio Nykänen Lapin yliopistosta tutkii työryhmineen turvapaikanhakijoiden elämää Pohjois-Suomessa hankkeessaan *Matkalla ajassa ja paikassa – turvapaikanhakijat pohjoisessa Suomessa*. Hankkeen tarkoituksena on tutkia turvapaikanhakijoiden kanssa tehtävää sosiaalityötä, turvapaikanhakijoiden elämäntarinoita ja heidän käsityksiään poliittisesta tilanteesta sekä kuvata niitä tietokanavia, joiden avulla

matkustetaan etsimään turvaa Pohjois-Suomesta. Hanketta toteutetaan moninaisilla menetelmillä tieteellisistä, taiteellisista ja journalistisista lähtökohdista käsin. (Koneen Säätiö 2017a.)

2.2.3 Tutkielman tavoitteet, tutkimustehtävän rajausta ja tutkimuskysymykset

Tämän tutkimuksen tutkimustehtävänä on kuvata turvapaikanhakijoiden toiminnallisen kansalaisuuden toteutumista vastaanottokeskuksen arjessa. Kansalaisena toimiminen on yksi kansalaisuuden kolmesta ulottuvuudesta, jotka Nivala (2008, 124–125) jakaa yhteisön annettuun jäsenyyteen, jäsenenä toimimiseen ja kokemukselliseen jäsenyyteen. Ensinnäkin tarkastelen niitä reunaehtoja, jotka joko mahdollistavat, tukevat ja edistävät tai vaihtoehtoisesti rajoittavat, estävät ja heikentävät turvapaikanhakijoiden kansalaisena toimimista. Toiseksi jäsennän niitä kansalaisuuden tekoja, joilla vastaanottokeskustyhteisön jäsenet määrittävät itsensä ja toistensa kansalaisuuksia sekä toimivat kansalaisina.

Turvapaikanhakijoita yksilöinä tarkastelevissa tutkimuksissa on todettu heidän elävän passiivista ja epävarmuuden värittämää arkea (esim. Brekke 2004). Vastaanottokeskuksen institutionaalisiin rakenteisiin kohdistuvissa tutkimuksissa on puolestaan tehty näkyviksi humanitaarisen hallinnan mekanismeja, joilla turvapaikanhakijoille tarjotaan suojaa ja turvaa näiden toimijuuden kustannuksella (esim. Campesi 2015). Kansalaisuuden näkökulma avaa uusia mahdollisuuksia paitsi vastaanottokeskuksen arjen jäsentämiseen, myös tuon arjen kehittämiseen laadultaan paremmaksi. Tarkastelen yhtäältä näitä kansalaisena toimimista estäviksi määritettyjä tekijöitä, mutta myös niitä tekijöitä ja kansalaisuuden tekojen hetkiä, joilla kansalaisuutta tuetaan ja vahvistetaan. Jäsentäminen ei kohdistu tässä yksinomaan turvapaikanhakijoita ympäröiviin tahoihin ja ihmisiin, vaan myös heihin itseensä. Tavoitteenani on tuoda turvapaikanhakijoita koskevaan tieteelliseen keskusteluun vähäisesti edustetuksi jäänyt näkökulma, jossa turvapaikanhakijoita tarkastellaan objektien sijaan toimivina subjekteina, yhteisön jäsenenä ja kansalaisina.

Vastaanottokeskuksissa on käytössä kaksi erilaista majoitusmallia. Hajautetussa mallissa turvapaikanhakijat asuvat eri puolilla kuntaa sijaitsevilla asunnoilla ja palvelut on keskitetty asunnoista erillään olevaan toimistoon. Keskustyyppisessä vastaanottokeskuksessa

turvapaikanhakijoille tarjotaan sekä majoitus että palvelut. (Miettinen, Jokinen & Mikkonen 2013, 176.) Perinteisten taustatahojen eli SPR:n, valtion ja kuntien rinnalle on noussut lukuisia yksityisiä vastaanottokeskustoimijoita vuoden 2015 jälkeen, mikä myös lisää vastaanottokeskusten variaatioita (ks. Siirto & Laihia 2016, 126–127). Vastaanottokeskusten lisäksi turvapaikanhakijoita asuu Suomessa esimerkiksi kansanopistoissa ja yksityismajoituksessa. Turvapaikanhakijana elämisen ympäristöt ovat siis hyvin vaihtelevia ja moninaisia. Tämän tutkielman paikantumisessa on huomioitava se, ettei tutkimukseni kohdistu turvapaikanhakijoiden arkeen yleisesti vaan turvapaikanhakijoiden arkeen vastaanottokeskuksessa. Tutkielmani ei siis anna kaiken kattavaa vastausta turvapaikanhakijoiden kansalaisuuden toteutumisesta suomalaisessa yhteiskunnassa, mutta kuten laadullisten tutkimusten tehtävänä yleensä on, se sukeltaa valottamaan pientä osaa laajasta ja kompleksisesta kokonaisuudesta, jonka hahmottamiseksi myös mikrotason tutkimustieto on tärkeää.

Rajatun tutkimuskentän ohella tutkielman toinen raja koskee kansalaisuuden toteutumisen tarkastelua. Ymmärrän kansalaisuuden käsitteeseen sisältyvän kolme ulottuvuutta; annetun, toiminnallisen ja kokemuksellisen jäsenyyden, mutta niistä ainoastaan toiminnallinen kansalaisuus on varsinaisesti tutkimuksen kohteena. Näiden rajausten ja tutkimuksen tavoitteiden myötä tutkimuskysymykset muotoutuivat etnografisen tutkimusprosessin kuluessa seuraaviksi:

1. Mitkä tekijät rajoittavat tai tukevat kansalaisena toimimista vastaanottokeskuksessa?
2. Minkälaisia kansalaisuuden tekoja vastaanottokeskuksen arjessa toteutetaan?

3 HISTORIALLINEN JA HAASTETTU KANSALAISSUUS VASTAANOTTOKESSUKSESSA

3.1 Kansalaisuus asemana: historiallinen näkökulma

3.1.1 Kansalaisuus ajassa

Kansalaisuuden luonteen historiallinen tarkastelu on välttämätöntä kansalaisuuden kompleksisuuden ja siihen kohdistuvien kyseenalaistusten ymmärtämiseksi nykyhetkessä. Kansalaisuuden historiaa voidaan lähestyä Michel Foucault'n genealogiseen menetelmään perustuvalla kansalaisuuden genealogialla, jota on määritellyt muun muassa Engin Isin (1997). Isinin (1997) mukaan kansalaisuus ei ole toteutunut historiallisesti yhtenäisenä, lineaarisena ilmiönä, vaan ehdoiltaan ja muodoiltaan ajassa vaihtelevina instituutioina. Genealoginen ymmärrys kansalaisuudesta tarkastelee kansalaisuuden luonteen ilmenemistä omissa ajallisissa ja yhteiskunnallisissa konteksteissaan. Näkökulmassa kansalaisuus näyttäytyy siis moninaisina ajassa ja paikassa vaihtelevina muotoina ja määrityksinä. (Kuusela 2006, 28.)

Nykyisen kansalaisuuden luonteen perusta voidaan ajoittaa modernisaation käynnistymiseen ja kansallisvaltioiden syntyyn, jolloin kansalaisuudesta muotoutui yhteiskunnan jäsenyyttä ilmentävä instituutio (Kuusela 2006, 33). Modernille ajalle on ollut ominaista eronteko kansalaiseksi tulemisen ja kansalaisena olemisen välillä. Kansallisvaltiot ovat ammentaneet kansalaisuuslakinsa kahdesta periaatteesta siten, että useimpien valtioiden lainsäädännöissä on aineksia molemmista: *ius sanguinis* (veren laki) ja *ius soli* (maan laki). (Castles & Davidson 2000, 85; Kuusela 2006, 36.) *Ius sanguinis* -periaatteessa kansalaisuuden saavuttamisen lähtökohtana on kansalaisuuden periytyminen etnisyyden tai kansallisuuden perusteella. *Ius solissa* kansalaisuus perustuu puolestaan syntymäpaikkaan, jolloin kansalaisuus myönnetään kaikille kansallisvaltion alueella syntyneille. Näiden rinnalle on noussut yhä merkitsevämpänä uusi periaate, *ius domicili* (law of residence), jonka mukaan kansalaisuus voidaan myöntää valtion alueella oleskelun perusteella. (Castles & Davidson 2000, 85.) Suomessa pakolainen voi saavuttaa kansalaisuuden esimerkiksi neljän vuoden yhtäjaksoisen asumisajan täyttymisen perusteella (Maahanmuuttovirasto 2017d).

Postmodernissa ja globalisoituvassa maailmassa on esitetty tarpeita määritellä kansalaisuutta uudelleen. Kansallisvaltioiden rajat ovat joustaneet ja heikentyneet esimerkiksi tietoverkkojen laajenemisen ja siirtolaisuuden myötä. Samalla kansallisvaltioiden rinnalle on noussut vallankäyttäjiksi yhä useampia kansainvälisiä yrityksiä, organisaatioita ja järjestöjä. (Kuusela 2006, 41–42; Kettunen 2005, 439–440.) Kansallisvaltioiden merkitys on kuitenkin edelleen keskeinen. Globalisoituvassa maailmassa paikallinen, kansallinen ja kansainvälinen kietoutuvat yhteen, joten niitä ei ole mielekästä tarkastella eri toimintasoina. Uudissana ”glokalisaatio” kuvaakin osuvasti lokalisaaion ja globalisaation kohtaamisia. (Kettunen 2005, 439–440.) Vaikka nationalistiset ajattelutavat järkkyyvätkin, ne määrittävät silti yhä keskeisellä tavalla kansalaisuuden luonnetta oikeutena valtion sisäpuoliseen jäsenyyteen (esim. Benhabib 2004).

3.1.2 Kansalaisuus sisä- ja ulkopuolisuuden määrittäjänä

Modernit kansallisvaltiot ovat perinteisesti määritelleet valtion jäsenyyden yhden peruskategorian, muodollisen kansalaisuusaseman, kautta (Benhabib 2004, 1). Vaikka muodollisen kansalaisuuden saavuttamisen kriteerit ovat useissa kansallisvaltioissa laaventuneet, ilmenee kansalaisuus edelleen erottelevana instituutiona. Muodolliseen kansalaisuusasemaan perustuva jaottelu määrittää yhteisön jäseniä sisä- tai ulkopuoliseksi kahdesta tasolla: yhtäältä hallinnan ja oikeuksien sekä toisaalta asennoitumisen ja kokemuksen suunnista. Samalla nämä tasot myös heikentävät yksilön mahdollisuuksia toimia kansalaisena, sillä rajatut oikeudet vaikeuttavat esimerkiksi ei-kansalaisten turvapaikanhakijoiden kohdalla muun muassa työhön pääsyä (ks. Strokoch & Osborne 2016). Asennoitumisen taso puolestaan voi johtaa turvapaikanhakijan näkemiseen ei-toivottuna ulkopuolisena muodollisten kansalaisten osalta. Toisaalta myös turvapaikanhakija itse voi kokea itsensä ulkopuoliseksi. Kokemisen tasokin vaikeuttaa yhteisöjen ja yhteiskunnan toimivaksi jäseneksi pääsyä, jolloin ei-kansalaisen turvapaikanhakijan ulkopuolisuus korostuu entisestään. Turvapaikanhakija ei ole varsinaisesti minkään yhteiskunnan muodollinen jäsen. Hän odottaa päätöstä uuteen maahan hyväksymisestä tavallisesti vastaanottokeskuksessa, ikään kuin välitilassa eläen.

Ihmisryhmien luokittelu erilaisiin kansalaisuusasemiin ja pakolaisstatuksiin toimii keskeisenä kansallisvaltioiden harjoittaman kuulumisen politiikan ja hallinnan välineenä (ks. esim. Morris

2010, 11–12). Euroopan Unionin jäsenvaltiot määrittävät turvapaikanhakijoiden oikeuksia paitsi omien lakiensa, myös EU:n yhteisen turvapaikkamenettelydirektiivien kautta. Turvapaikanhakijoiden pääsy sosiaalisiksi ja poliittisiksi toimijoiksi Unionin alueella on rajattu hallinnollisella menettelyllä ja byrokratialla, jolla turvapaikanhakijat objektivoidaan toiminnan kohteiksi. Hallinnan ja kontrollin keskeisiksi muodoiksi normittuvat vastaanotto- ja säilöönottokeskukset. (Rajaram & Arendas 2013, 196.) Yhtenäisellä turvapaikkapolitiikalla ja -lainsäädännöllä pyritään hallitsemaan lähtökohtaisesti hallitsematonta siirtolaisuutta (Tarvainen 2016, 61).

Muodollinen kansalaisuusasema ei jaottele ihmisiä vain juridisesti, vaan se toimii myös kokemuksen ja asennoitumisen tason keinona erottaa yhteisön sisäpuoliset jäsenet ulkopuolisista ei-jäsenistä. Sisäpuolisuus eli muodollinen kansalaisuus koetaan hyvänä ja toivottavana, mutta ulkopuolisuus sen sijaan alhaisempana ja vähäisempänä ei-kansalaisuutena. (Nivala 2008, 128.) Turvapaikanhakijat ovat Suomessa elävien ei-kansalaisten joukossa yksi ryhmä, joihin kohdistetaan muodollisten kansalaisten osalta käsitystä ulkopuolisuudesta, ja jotka myös itse voivat kokea itsensä ulkopuolisiksi kansalaisuusasemansa puuttumisen vuoksi. Émile Durkheim puhuu kollektiivisesta tajunnasta viitattaessaan yhteiskunnassa yleisesti ja yhteisesti jaettuun ymmärrykseen ja ajattelun kategorioihin, joita yhteisöjen sisälle pääseminen edellyttää (Durkheim 1893, ref. Herranen & Kivijärvi 2009, 161). Suomalaiselle kollektiiviselle tajunnalle "kunnan kansalaisuuden" suhteen on tyypillistä näkemys siitä, että kunnan kansalainen kouluttautuu ja työskentelee (Herranen & Kivijärvi 2009, 169.) Opiskelu ja työnteko eivät siis ole vain väyliä täysivaltaisempaan osallistumiseen yhteiskunnassa, vaan myös ansioita sisäpuoliseksi, kunnan kansalaiseksi mieltämiseksi. Lasosen ja Teräksen (2013, 160) tutkimus maahanmuuttajien työllistymisestä ja ammatillisesta koulutuksesta osoittaa, että haastatellut maahanmuuttajat toivoivat vastoin kantaväestön ennakkoluuloja pääsevänsä työelämään, sillä työpaikka varmistaisi heille toimeentulon ja myös arvostuksen sosiaalisissa yhteisöissä.

3.1.3 Reunakansalaisuus

Monet tutkijat ovat kritisoineet muodolliseen kansalaisuusasemaan kytkeytyviä jaotteluja. Globalisaation myötä kansallisvaltioiden rajat muuntuvat eikä valtion muodolliseen

kansalaisuusasemaan tai sen puuttumiseen perustuva jaottelu tavoita poliittisten yhteisöjen todellisia, venyviä ja pirstaloituvia rajoja (Benhabib 2004, 1). Globalisaation myötä kansallisvaltioiden rajat ovat muuntuneet, mutta solidaarisuuteen ja tasavertaisiin oikeuksiin perustuvaa yksi maailmankansalaisuus ei ole toteutunut. Sen sijaan myöhäismoderneissa yhteiskunnissa on syntynyt uusia, oikeuksiensa ja oikeutuksiansa suhteen yhteiskuntien reunoilla ilmeneviä kansalaisuuden muotoja, joista reunakansalaisuus (*margizens*) on yksi esimerkki (Castles & Davidson 2000, 94). Kansallisvaltioiden harjoittama ulossulkeva kuulumisen ja kuulumattomuuden politiikka sysää globaalistuneissa yhteiskunnissa marginaaliin osan niistä ihmisistä, joilta puuttuu muodollinen kansalaisuusasema (ks. esim. Benhabib 2004; Mayblin 2016; myös Morris 2010). Turvapaikanhakijoiden rajallinen työnteke-oikeus on keskeinen esimerkki tämän ulossulkevan ja marginalisoivan politiikan työkaluista (Mayblin 2016; ks. myös Laihia & Siirto 2016). Reunakansalaisuus on yksi tutkielmani keskeisistä käsitteistä, sillä se tarkentaa osuvasti kuvaa Suomessa elävien ei-kansalaisten turvapaikanhakijoiden kansalaisuusasemasta.

Reunakansalaisuudella viitataan esimerkiksi sellaiseen ei-kansalaisen asemaan, jossa yksilö elää vauraan länsimaisen yhteiskunnan marginaalissa vailla täysiä muodollisten kansalaisten oikeuksia. Heihin lukeutuvat muun muassa turvapaikanhakijat, kielteisen oleskelulupapäätöksen saaneet turvapaikanhakijat sekä paperittomat siirtolaiset. (Castles & Davidson 2000, 94). Ei-kansalaisille reunakansalaisillekin annetaan joitakin oikeuksia, mutta post-nationalismikeskustelussa näitä oikeuksia on korostettu liioitellusti ja samalla monimutkaista ja jatkuvasti muuntuvaa kuvaa on yksinkertaistettu (Morris 2010, 7). Oikeuksista ja demokraattisen yhteiskunnan tarjoamasta suojasta huolimatta viranomaiset voivat kääntää maassa oleskelevan reunakansalaisen pois maasta milloin tahansa nähdessään sen tarkoituksenmukaiseksi (Castles & Davidson 2000, 94–97). Reunakansalaisen resurssit oman identiteetin muodostukseen ovat rajalliset täysien kansalaisoikeuksien puuttumisesta johtuen, ja usein myös hänen fyysinen ja sosiaalinen elinpiirinsä rajautuu konkreettisesti reunalle. Benhabibin (2004, 3) mukaan jokaisella ihmisellä tulisi olla oikeus kansalaisten perusoikeuksiin riippumatta siitä, mikä hänen poliittisen yhteisön jäsenyytensä status on. Jatkuva vieraannuttaminen sotii liberaalia ja demokraattista ihmisyyttä vastaan, ja loukkaa samalla perusihmisoikeuksia. (Benhabib 2004, 3.)

Turvapaikanhakijan näkeminen ulkopuolisena reunakansalaisena sivuuttaa paitsi hänen oikeutensa, myös hänen henkilökohtaisen elämäntarinansa ja identiteettinsä. Globalisaation

myötä ilmenevä monimuotoinen maahanmuutto vaatii maahanmuuttajilta jatkuvaa oman identiteetin uudelleen rakentamista ja määrittelyä. (Ahmadi 2005, 111.) Ihmisryhmien jaottelussa erilaisiin statuksiin erilaisine oikeuksineen on kysymys eriarvoisesta oikeudesta oikeuksiin (Morris 2010). Identiteettiä rakennetaan niiden resurssien kautta, joihin kullakin eri konteksteissa on oikeus (Ahmadi 2005, 111). Entisestä yhteiskunnasta irtaantuminen saattaa toki tarjota mahdollisuuden etäännyttää itsensä siinä omaksutuista rooleista ja kuulumisista. Kun entinen sosiaalinen konteksti jää taakse, voi yksilölle tarjoutua merkittävä vapaus määrittellä itsensä ja yksilöllisen elämäntarinansa uusista näkökulmista. (emt., 104.)

Reunakansalaisen rajalliset oikeudet sulkevat häneltä kuitenkin ovia erilaisiin resursseihin siten, että usein hänen mahdollisuutensa rakentaa identiteettiään kapenevat uudessa maassa. Pedersen (2011) on tutkinut Irakista turvapaikanhakijoina saapuneiden, koulutettujen naisten sosiaalista asemaa Tanskassa. Tanskaan saapuvat turvapaikanhakijat kuuluvat lähtömaissaan tavallisesti vähintään keskiluokkaan. Tutkimuksessa mukana olleiden naisten mahdollisuus sosiaaliseen liikkuvuuteen väheni uudessa kotimaassa. Haasteita aiheuttivat uusien sosiaalisten verkostojen löytäminen, työmarkkinoille kiinnittyminen ja näiden myötä uuden, entistä sosiaalista asemaa vastaavan saavuttaminen. Ongelmia työmarkkinoille kiinnittymisessä kohtasivat tutkimuksen mukaan etenkin ne naiset, jotka olivat kotimaassaan hankkineet koulutuksen ja osallistuneet työelämään. Nämä naiset odottivat voivansa elää tähänastisen sosiaalisen asemansa mukaisesti ja edetä urallaan uudessa kotimaassaan. Sen sijaan he päätyivät usein osaksi irakilaisien shiiojen milieuta eli sosiaalista järjestelmää, jonka mukaan naisen tehtävänä on huolehtia kodista ja lapsista. (Pedersen 2011.)

Reunakansalaisuuden käsitettä on sovellettu siirtolaisten lisäksi myös muiden yhteiskunnan marginaalissa elävien ryhmien kansalaisuuden ymmärtämiseksi. Myös esimerkiksi asunnottomuuden, kerjäläisyyden tai vaikean päihderiippuvuuden vuoksi yksilö voi mahdollisesta kansalaisuusasemastaan huolimatta elää yhteiskunnan reunalla, marginaalissa (Schuilenburg 2008, 363). Schuilenburg (2008, 363–364) käyttää asunnottomien elinpiiriä esimerkkinä sitä, kuinka reunakansalaisuus usein rajoittaa konkreettisesti pääsyä puolijulkisiin tai yksityisiin tiloihin. Ulkopuolisen reunakansalaisen fyysinen ja sosiaalinen elinpiiri on usein rajallisempi kuin sisäpuolisen kansalaisen (emt., 363–364). Myös turvapaikanhakijoiden kohdalla kysymys tiloihin pääsystä on kiinnostava, sillä vastaanottokeskuksissa yksityisyyttä ja omaa tilaa on hyvin vähän, jos ollenkaan. Lisäksi monet Suomen vastaanottokeskukset sijaitsevat kaukana kuntien tai kaupunkien keskustoista. Vastaanottokeskuksissa eletään usein

ympäröivästä yhteiskunnasta eristyneinä tai eristäytyneinä yhdessä muiden turvapaikanhakijoiden kanssa, jolloin sosiaalisten verkostojen muodostaminen kantaväestön kanssa vaikeutuu. Matkustusmahdollisuudet keskustoihin tai taajamiin voivat olla hyvinkin rajalliset, joten tällöin jopa pääsy kaupunkien tai kuntien julkisiin tiloihin on haastavaa. Sosiaalisten verkostojen muodostaminen on siis mahdollista vain lähinnä muiden turvapaikanhakijoiden kanssa (vrt. Pedersen 2011, 1105–1106).

3.2 Kansalaisuus toimintana: haastamisen näkökulma

3.2.1 Toiminnallinen kansalaisuus yhteisössä

Olen kuvannut luvussa 2.1.1 kansalaisuuden käsitteen historiallisia määrittelyjä, joissa ymmärrys kansalaisuudesta on perustunut annettuun asemaan. Viime vuosikymmeninä kansalaisuutta on kuitenkin tutkittu ja tarkasteltu yhä useammin toimintana aseman sijaan. Esimerkiksi Lister (2003) erottaa kansalaisena olemisen (*being*) kansalaisena toimimisesta (*practice*). Stokoschin ja Osbornen (2016, 675–676) mukaan turvapaikanhakijoiden kansalaisuus toteutuu pienten yhteisöjen ja hyvinvointivaltion jäsenyyksinä, joita turvapaikanhakijat vahvistavat kansalaisuuden teoilla ja toiminnoilla. Ymmärrän myös tässä tutkielmassa kansalaisuuden toiminnallisena käsitteenä, jonka määrittelen sosiaalipedagogisen kansalaisuuskäsityksen kautta. Tässä käsityksessä ymmärrys kansalaisuuden luonteesta perustuu sosiaalipedagogiseen näkemykseen osallisuudesta ja yhteisön jäsenyydestä. Sen mukaan kansalaisuus ei määrity vain annetun juridisen aseman myötä, vaan erityisesti yksilön ja yhteisön välisenä suhteena (Kurki & Nivala 2006, 15). Kansalaisuus ilmenee dynaamisena ja aktiivisena prosessina, jossa jäsenyys, kuuluminen ja toiminta kietoutuvat jatkuvasti toistensa täydentäjiksi ja edellyttäjiksi (vrt. Nivala & Ryyänen 2013).

Nivalan ja Ryyänen (2013, 24) mukaan osallisuus yhteisössä toteutuu yksilön ja yhteisön välisessä suhteessa kolmen ulottuvuuden, eli yhteisön jäsenyyden, yhteisön osana toimimisen ja yhteisöön kuulumisen kokemuksen kautta. Kansalaisuuden ytimessä on osallisuus poliittisessa yhteisössä (Kurki & Nivala 2006, 15). Poliittisen yhteisön määrittely ei ole täysin

ongelmatonta, mutta väljästi ymmärrettynä kyseessä on yhteisö, jonka toiminta on julkista, ei yksityiselämän piiriin kuuluvaa ja jossain määrin poliittista (Nivala 2006, 26). Kansalaisuus siis toteutuu yksilön ja poliittisen yhteisön välisessä suhteessa. Nivala (2008, 123–125) hahmottaa väitöskirjassaan kansalaisuutta edelleen kolmen ulottuvuuden kautta: kansalaisuudessa ilmenevät poliittisen yhteisön annettu jäsenyys, poliittisen yhteisön osana toimiminen sekä kokemus ja tunne poliittiseen yhteisöön kuulumisesta.

Yksilön ja yhteisön välisen suhteen korostamisen taustalla on sosiaalipedagogiikan personalistinen ihmiskäsitys. Sen mukaan ihmisyksilö on ainutkertainen persoona, joka kasvaa itsekseen ainoastaan yhteisöissä, yhdessä muiden persoonien kanssa. Personalistisessa ihmiskäsityksessä ihmisen arvokkuus ei perustu saavutuksiin tai lahjakkuuteen vaan olemassaolon ontologiseen merkitykseen. Samalla tunnustetaan ihmisyyden sosiaalinen luonne. Ihmisen täytyy antaa itsensä toisille tullakseen persoonaksi, sillä persoonat syntyvät aina yhteisöissä, suhteissa muiden kanssa. (Kurki 2002, 68–69.) Myös kansalaisen yhteisö on sosiaalipedagogisesta näkökulmasta tarkasteltuna erityislaatuinen, ja sitä kuvastavat yhteiset tavoitteet sekä avoin ja tasavertainen vuorovaikutus. Tällaisessa yhteisössä vallitsee syvä, yksilöiden ainutlaatuisuutta kunnioittava yhteisöllisyys. (Nivala 2006, 28.)

Sosiaalipedagogisessa ajattelussa kansalaisuutta ei lähestytä vain juridisena, joko-tai-tyyppisenä statuksena, vaan koko persoonaa koskevana toimijuutena. Kansalaisuutta ei nähdä persoonasta irrallisena asemana tai olotilana. Kun ihminen toimii osana poliittista yhteisöä, hän ei toimi siinä vain kansalaisena vaan tuo aina mukaan myös persoonansa. (Nivala 2006, 28.) Sosiaalipedagogisen ajattelun ja toiminnan ytimessä onkin yksilön ja yhteisön välisen suhteen tukeminen. Koska kansalaisuudessa on kyse yksilön jäsenyydestä poliittisessa yhteisössä, soveltuu sosiaalipedagoginen orientaatio luontevasti tuon suhteen tukemiseen, parantamiseen ja myös kriittiseen uudelleen määrittämiseen. (ks. Kurki & Nivala 2006, 15.)

Tässä tutkielmassa tarkastellaan erityisesti kansalaisuuden toiminnallista ulottuvuutta. Yhtäältä vastaanottokeskus toimintaympäristönä ja toisaalta yhteiskunta laajemmin muodostavat ne poliittiset yhteisöt, joissa toimimista selvitin kenttätyöni aikana. Vaikka fokus olikin vastaanottokeskusympäristössä, pyrin havainnoimaan myös sen kaltaista toimintaa ja kansalaisuuden tekoja, jotka laajenivat vastaanottokeskuksesta ulospäin yhteiskunnalliseksi kansalaisosallistumiseksi. Jälkimmäiseen liittyy erityistä kiinnostavuutta, sillä kansalaisuusaseman puuttuminen rajoittaa jo lähtökohtaisesti turvapaikanhakijan kansalaisena toimimisen mahdollisuuksia. Muodollinen kansalainen on asemassaan osallinen paitsi täysistä

kansalaisoikeuksista, myös yhteisön voimavaroista, vuorovaikutussuhteista ja toiminnan rakenteista (Nivala 2008, 138). Turvapaikanhakijan kansalaisena toimiminen toteutuu vailla muodollista oikeutusta yhteiskunnalliseen osallistumiseen.

3.2.2 Kansalaisuuden teot

Jos tutkielmani aihetta lähestyttäisiin nationalisista maailmanjärjestystä itsestäänselvyytenä pitävistä ajattelutavoista, se näyttäytyisi suorastaan mahdottomana, sillä valtion ei-muodollisten kansalaisten kansalaisuutta ei nähtäisi olevan olemassa. Tarkoitukseni onkin haastaa tätä historiallisesti vakiintunutta ja asemansa juurruttanutta näkökulmaa, joka kovin heikosti kuvaa globaalin maailman alati liikkuvaa todellisuutta. Turvapaikkaa etsivät siirtolaiset kantavat mukanaan kansallisvaltioiden kansalaisoikeuksien ja -velvollisuuksien verkkoja, jotka sotkeutuvat entistä monimutkaisemmiksi vyyhdeiksi heidän liikkuvuutensa myötä (ks. Isin 2008, 15). Samalla turvapaikanhakijat asettavat kansalaisuuden käsitteen uudelleentarkastelun kohteeksi. Elämä reunalla ei ole välttämättä vain passiivista ei-kansalaisuutta, vaan myös aktiivista kansalaisuuden tuottamista ja uudelleenmäärittelyä kansalaisuuden tekojen (*acts of citizenship*) myötä. Kansalaisuuden tekojen käsite soveltuu tutkielmani käsitteelliseksi työvälineeksi erityisen hyvin, sillä sen keskeisenä ajatuksena on, ettei kansalaisuuden tekojen toteuttaminen ole muodollisesta kansalaisuusasemasta riippuvaista (Isin 2008).

Kansalaisuutta on viime vuosikymmeninä tutkittu entistä enemmän muodollisesta kansalaisen statuksesta riippumattomana sosiaalisena, poliittisena, kulttuurisena tai symbolisena toimintana. Tässä teoretisoinnissa on kuitenkin painottunut yksilön toiminta kansalaisoikeudellisen asemansa mukaisesti ja sen uusintajana sen sijaan, että tarkastelu olisi kohdistunut yksilöstä kumpuaviin tekoihin ja toimintaan. Kansalaisuuden tekojen käsite kohdentuu puolestaan kansalaisena toimimisen ja kansalaisuusaseman väliseen suhteeseen. Tarkastelun kohteena on se, miten yksilö teoillaan muodostaa kansalaisuuttaan ja miten hänen oikeudellinen asemansa määrittää mahdollisia kansalaisuuden tekoja. (Isin 2008.)

Kansalaisuuden teot eivät voi toteutua totaalisen eristetyssä marginaalissa. Turvapaikanhakijoiden oikeudellinen asema lähinnä rajoittaa mutta osin myös mahdollistaa

kansalaisuuden tekojen toteuttamista. (Rajaram & Arendas 2013, 196.) Turvapaikanhakijat eivät ole kansalaisten yhteisössä täysin sisäpuolisia, mutta eivät täysin ulkopuolisiakaan (Mayblin 2016, 195). Havainnoin kenttätyöni aikana sellaisia tapahtumia, joissa turvapaikanhakijat itse tai muut ihmiset heidän ympärillään joko kyseenalaistivat tai uusintivat turvapaikanhakijan oikeudellisen aseman määrittämää statusta (vrt. Sotkasiira & Haverinen 2016). Isinin (2008, 38) mukaan kansalaisuuden tekojen tutkimisessa on tarkasteltava paitsi tekoa itsessään, myös sitä, miten tekoa toteuttavasta subjektista tulee aktivistikansalainen. Isin erottaa aktivistikansalaisen (*activist citizen*) aktiivisesta kansalaisesta (*active citizen*). Aktivistikansalainen luo uusia käsikirjoituksia ja kohtauksia, kun taas aktiivinen kansalainen toimii valmiiden käsikirjoitusten ja valmiiksi luotujen kohtausten mukaisesti. Aktivistikansalaiset toimivat siis luovasti, mutta aktiiviset kansalaiset eivät. (emt., 38–39.)

Kansalaisuuden teoilla tuotetaan kansalaisia ja toisia. Yhteisöt muotoutuvat dynaamisissa prosesseissa, joissa erilaisten orientaatioiden, strategioiden ja teknologioiden avulla määritellään itseä ja muita jatkuvasti. Kansalaisuuden tekojen käsite erottautuu kansalaisena toimimisesta (*practice*), sillä teko on olemassa jo ennen toimintaa. Kansalaisuuden teot eivät ole rutiininomaisia tai järjestäytyneitä. Ne voivat mahdollisesti aktualisoida toimintaa, mutta yhtä hyvin teot voivat myös jäädä yksittäisiksi ja satunnaisiksi tapahtumiksi, joissa määritellään omaa ja muiden kansalaisuutta. Kansalaisuuden teon aikana ja sen jälkeen määrittäytyy teon luonne, joka voi olla positiivinen tai negatiivinen, eksklusiivinen tai inklusiivinen ja niin edelleen. Teot ovat siten eettisiä ja poliittisia, ja samalla mahdollisesti myös kulttuurisia, seksuaalisia tai sosiaalisia. (Isin 2008, 37–39.)

Turvapaikanhakijoiden marginaaliasemaa ja poliittisen osallistumisen rajoittamista haastetaan monien tahojen toimesta. Suomessa esimerkiksi monenlaiset järjestöt, vapaaehtoistoimijat, oppilaitokset ja kirkko osallistuvat toimintaan ja keskusteluun, joiden myötä mahdollistetaan myös turvapaikanhakijoille vallitsevien käytäntöjen kyseenalaistaminen ja kansalaisosallistuminen. (vrt. Rajaram & Arendas 2013.) Turvapaikanhakijoiden toteuttamat kansalaisuuden teot asettuvat siten neuvottelemaan puuttuvista oikeuksista: ne ilmentävät täysin olemassa olemattomia oikeuksia tai vaihtoehtoisesti sellaisia oikeuksia, jotka ovat olemassa joillekin, mutta jotka eivät juridisen statuksen tai sen puuttumisen vuoksi koske tekoja toteuttavaa yksilöä (Isin 2012, 13). Niillä haastetaan toimimista oikeudellisen aseman, kuten turvapaikanhakijuuden ennalta määrittämällä ja normittamalla tavalla (vrt. Lewicki & O'Toole 2017). Tarkastelin kentällä myös työntekijöiden ja muiden vastaanottokeskuksen arkeen

osallistuvien tahojen sellaisia kansalaisuuden tekoja, jotka toivat ilmi turvapaikanhakijoiden puuttuvia oikeuksia tai kannustivat turvapaikanhakijoita toimimaan kansalaisina. Sosiaalipedagogisen kansalaisuusymmärryksen kautta kohdistin tarkasteluni koko yhteisöön, jossa poliittisen yhteisön jäsenet toteuttavat kansalaisuuttaan yhdessä muiden kanssa (ks. Kurki & Nivala 2006).

3.3 Kansalaisuus vastaanottokeskuksessa

3.3.1 Rajoitettu kansalaisuus ja passiivisuus

Kiinnitän tutkielmassani erityistä huomiota yksittäisen vastaanottokeskuksen käytäntöihin, joilla voidaan hypoteesini mukaan niin ikään sekä tukea että rajoittaa turvapaikanhakijoiden kansalaisuuden toteutumista. Turvapaikanhakijan kansalaisuus vastaanottokeskuksessa toteutuu juridisen aseman ja vastaanottokeskuksen käytäntöjen säätelemänä. Kansalaisuutta toimintana tarkastelevissa lähestymistavoissakin on huomioitava kansalaisuuden oikeudellinen merkitys, sillä rajalliset oikeudet rajoittavat väistämättä toiminnan mahdollisuuksia (Isin 2008). Reunakansalaisten turvapaikanhakijoiden kohdalla keskeinen kansalaisena toimimista rajoittava laki koskee ansiotyötä, johon turvapaikanhakijoilla on vain rajallinen oikeus. Pienestä vastaanottorahasta ja ohuista työntekomahdollisuuksista johtuen turvapaikanhakijoiden taloudellinen tilanne on tavallisesti heikko. Vastaanottokeskuksissa jaettava käyttöraha ei myöskään usein riitä vastaanottokeskuksen ulkopuolisen opiskelun kustantamiseen, vaikka turvapaikanhakijoilla onkin laillinen oikeus opiskeluun (Miettinen, Jokinen & Mikkonen 2013, 178).

Turvapaikanhakijavanhempien työttömyydellä ja heikolla rahatilanteella on usein suora vaikutus myös lasten elämään: esimerkiksi vanhempien mahdollisuudet tarjota lapsilleen vapaa-ajan tekemistä ovat yleensä huonot (Lähteenmäki 2013, 118). Subjektiiivisen päivähoito-oikeuden puuttuminen rajoittaa erityisesti äitien mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnassa. Suorannan Mäntyläksi nimeämässä vastaanottokeskuksessa lastenhoitoa on järjestetty yhteensä

vain neljänä tuntina viikossa, joten äidit eivät ehdi osallistua läheisessä kaupungissa pidettäville suomen kielen jatkokursseille tai edes harrastaa liikuntaa. (Suoranta 2011, 59–60.)

Oikeudellisen aseman ohella turvapaikanhakijan osallistumista voivat rajoittaa myös esimerkiksi vastaanottokeskuksen puutteelliset tilat, työntekijöiden kiire ja laitosmaiset työkäytännöt. On toki huomioitava, että turvapaikanhakijoiden määrän kasvaessa riittävien tilojen ja ammattitaitoisen henkilökunnan löytäminen on ollut haasteellista, ja samalla vastaanottokeskukset ovat joutuneet kamppailemaan taloudellisesti tiukassa tilanteessa (Siirto & Laihia 2016, 127). Vastaanottokeskus on toimintaympäristönä usein passivoiva (esim. Brekke 2004). Passivoivat käytännöt eivät selity ainoastaan niukoilla resursseilla, vaan myös vastaanottokeskusinstituution hallintaan ja kontrolliin pyrkivillä mekanismeilla (ks. esim. Campesi 2015; myös Safouane 2017). Suoranta (2011) kuvailee Mäntylän käytäntöjä, joilla turvapaikanhakijalta riisutaan vastuu, itsellisyys ja toimijuus. Vastuu lähes kaikesta toiminnasta on ohjaajilla. Ohjaaja osoittaa turvapaikanhakijalle oman pienen huoneen, jakaa siivousvuorot, kertoo toimistoluukulta saatavista palveluista ja kuljettaa turvapaikanhakijaa erilaisiin tapaamisiin.

Passiivisuutta on tarkasteltu osallisuuden vastakohtana ja kokemuksellisenä olotilana. Sen taustalla voi olla tunne siitä, että omasta elämästä puuttuu poliittiseen vaikuttamiseen, yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja aktiiviseen kansalaisuuteen liittyviä yhtymäkohtia. (Kiilakoski 2007, 11–13.) Turvapaikanhakijan kokemus ajasta muuttuu ja elo vastaanottokeskuksessa määrittyy oman elämän jäsentämisessä irralliseksi, usein negatiivissävytteiseksi ja passiiviseksi odotteluksi. Epävarmuus turvapaikkapäätöksestä ja sen varmistumisen ajankohdasta lisäävät entisestään turvapaikanhakijan ahdinkoa. Häntä uhkaavat niin henkinen kuin fyysinenkin väsymys. Epävarmuus ja passiivinen odottelu väsyttävät henkisesti, mistä seuraa usein univaikeuksia ja muita fyysiseen väsymykseen johtavia oireita. (Brekke 2004, 21–44.) Giuseppe Campesin (2015) etnografinen tutkimus italialaisista vastaanottokeskuksista osoittaa, kuinka vastaanottokeskuksessa voidaan eristää ja alistaa turvapaikanhakijat riippuvaisiksi niin sanotusta humanitaarisesta hallinnasta (*humanitarian government*). Humanitaarinen hallinta käsittää mekanismit, joilla vastaanottokeskuksissa samanaikaisesti sekä kontrolloidaan että autetaan turvapaikanhakijoita (ks. Agier 2011). Vastaanottokeskus siis tarjoaa turvapaikanhakijalle väliaikaisen turvan tämän toimijuuden kustannuksella (Safouane 2016). Vaikka vastaanottokeskusten yhtenä tehtävänä on

turvapaikanhakijoiden toimintakyvyn tukeminen, on niiden todellisena funktiona Suorannan (2011, 106-107) mukaan usein ensisijaisesti ihmisten varastointi.

3.3.2 Tuettu kansalaisuus ja aktiivisuus

Tässä luvussa tarkastelen puolestaan sosiaalipedagogisen viitekehyksen kautta sellaisia toimintatapoja, jotka voisivat tehdä vastaanottokeskuksesta kansalaisuutta tukevan ja mahdollistavan toimintaympäristön. Aktiivista kansalaisuutta tukevan toimintakulttuurin toteuttamista voidaan lähestyä esimerkiksi sosiokulttuurisen innostamisen näkökulmasta. Sosiaalipedagogiikan personalistinen ihmiskäsitys, jossa tunnustetaan samanaikaisesti ihmisen sekä persoonallinen että sosiaalinen luonne, on taustalähtökohtana myös sosiokulttuurisessa innostamisessa (Kurki 2000, 28). Innostaminen herättää ihmisissä tietoisuutta, organisoi toimintaa, saa ihmiset liikkeelle ja edistää sosiaalista kommunikaatiota. Innostaminen on osallistumaan tukemista erityisesti ihmisen arkielämän ympäristöissä. Keskeisenä päämääränä on luoda sellaisia osallistumisen prosesseja, joissa ihmiset kasvavat aktiivisiksi ja tiedostaviksi toimijoiksi omilla yhteisöissään. (emt., 19–20.) Kurki määrittelee artikkelissaan kolme ehtoa, joiden on täyttyvä innostamisen onnistumiseksi vankiloissa. Samoja ehtoja voidaan soveltaa myös vastaanottokeskuksiin (ks. Kurki 2010, 184):

1. Innostaminen ymmärretään vastaanottokeskukseen integroituneena toimintana
2. Sosiokulttuuriset ohjelmat ja prosessit kuuluvat koko vastaanottokeskuskollektiiville, eivät ainoastaan erityisenä tehtävänä esimerkiksi ohjaajille
3. Myös ympärillä oleva yhteisö ja ympäristö, jossa vastaanottokeskus sijaitsee, on integroitava jollakin tavalla mukaan toimintaan.

Sosiokulttuurinen innostaminen ei siis voi olla muusta vastaanottokeskuksen toiminnasta erillään ja irrallaan olevaa, vain esimerkiksi ohjaajien harjoittamaa palvelun tarjoamista tai interventiota. Sen ei tule kohdistua objektiivisesti ainoastaan turvapaikanhakijoihin vaan tähdätä laajempaan, koko vastaanottokeskuskollektiivin sekä sitä ympäröivien yhteisöjen toimintakulttuurin muutokseen. Vain tällaisella laajalla muutoksella voidaan luoda kansalaisuutta tukevia toimintamahdollisuuksia turvapaikanhakijoille.

Aktiivisuuteen ja kansalaisena toimimiseen kannustavan toimintakulttuurin toteutuminen vastaanottokeskuksessa vaatii yhteisön jäseniltä keskinäistä kunnioitusta ja dialogista suuntautumista toista kohti. Turvapaikanhakija tulisi kohdata ensisijaisesti kokevana subjektina varastoitavan objektin sijaan. Sille osaamiselle ja voimavaroille, joita turvapaikanhakijalla on, tulisi antaa tilaa kukoistaa ja kehittyä. Tämä ajatus lienee taustalla esimerkiksi Suorannan (2011, 104) ehdotuksessa vastaanottokeskuksesta seuratalona, joka toimisi ulospäin avoimena yhteisönä ja ottaisi osaa lähiympäristönsä kehittämiseen. Ei-kansalaisen statuksesta huolimatta kansalaisuuden teot ja toiminnot voivat toimia väylinä turvapaikanhakijoiden täysivaltaisempaan kansalaisuuteen. Vastaanottokeskuksessa tätä voidaan käytännössä edistää esimerkiksi siten, että turvapaikanhakijat osallistetaan vastaanottokeskuksen tarjoamien palveluiden tuottamiseen. (Strokoch & Osborne 2016.)

Sosiaalipedagogisen näkökulman mukaan kansalaisen yhteisössä toteutuvat muun muassa tasavertaisuus, avoin vuorovaikutus ja kunnioittaminen (Nivala 2006, 28). Kulttuurienvälinen kommunikointi edellyttää vastaanottokeskuksen ohjaajalta tietämystä ja käsitystä omasta kulttuuristaan, arvoistaan ja uskomuksistaan. Olennaisen tärkeää on ymmärtää myös turvapaikanhakijan kulttuurisen taustan vaikutusta tämän tapaan kommunikoida. (Launikari 2005, 153–154.) Buberilainen aidon dialogin filosofia korostaa välittömän kohtaamisen olevan mahdollista vain silloin, kun toista ei kategorisoida ennalta omien toiveiden, pyyteiden ja tarkoitusten mukaisesti. Toisen erilaisuutta ei pyritä kieltämään, vaan molemmat osapuolet asettuvat suhteeseen toistensa erilaisuutta kunnioittaen, omasta perustastaan lähtien. (Värrö 2001, 66–67.) Eri kulttuureista lähtöisin olevien dialoginen kohtaaminen vaatii niin sanottua kulttuurista lukutaitoa. Tällä tarkoitetaan sekä oman että vieraan kulttuurin viestinnän ja tapojen ymmärrystä ja hallintaa. Vaikka turvapaikanhakijat kohdataan ohjaustilanteissa ensisijaisesti yksilöinä, ei heidän kulttuurisia taustojaan voida sivuuttaa. Kulttuurisen lukutaidon myötä omakulttuurikeskeisyys laajenee kulttuurien väliseksi ymmärrykseksi. Kyse ei ole täydellisestä vieraaseen kulttuuriin sulautumisesta vaan eri kulttuureihin suhtautumisesta lähtökohtaisesti tasa-arvoisina. (Korhonen 2013, 66.)

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

4.1 Etnografia sosiaalipedagogisena tutkimusmetodologiana

Etnografiaa on määritelty monin eri tavoin. Useissa lähteissä etnografiaa luonnehditaan tutkimusmenetelmän sijaan tutkimusmetodologiaksi tai tutkimukselliseksi lähestymistavaksi (esim. Lappalainen 2007b; Puuronen 2007). Sillä voidaan viitata esimerkiksi tutkimukseen, jonka tavoitteena on tuottaa kuvausta jostakin yhteisöstä, tai sen kaltaisiin menetelmiin, joihin sisältyy tutkijan läsnäoloa tutkittavassa yhteisössä (Lappalainen 2007b, 9). Hämeenahon ja Koskinen-Koiviston (2014, 7) mukaan etnografista otetta sovelletaan silloin, kun monitahoisia kulttuurisia ilmiöitä ja prosesseja sekä niiden merkityksiä yksilöille ja yhteisöille halutaan tuoda näkyviksi. Pyrkimys tuottaa tietoa yhteiskunnan marginaaliryhmistä on aina ollut yksi etnografisen tutkimuksen piirteistä (emt., 24).

Etnografia mahdollistaa toisin katsomisen, joka on samalla usein etnografisten tutkimusten julkilausuttu tavoite (Skeggs 1999). Se pitää sisällään myös poliittisia ulottuvuuksia ja muutoksen mahdollisuuksia. Etnografia voi tuottaa jopa sellaista uusia näkökulmia avaavaa tietoa, joka vaikuttaa asenteisiin ja mielipiteisiin jostakin vieraasta tai vähän tunnetusta ilmiöstä. Samalla etnografia voi mahdollisesti edistää yhteisöllistä toimintaa globaalissa maailmassa, sillä se pyrkii yhteisen ymmärryksen lisäämiseen eroja korostavien tulkintojen tuottamisen sijaan. (Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014, 22–23.) Näiden ulottuvuuksien ja mahdollisuuksien innoittamana valitsin oman tutkimukseni toteuttamistavaksi etnografian. Turvapaikanhakijoiden arjesta vastaanottokeskuksessa oli tutkielman teon aloittamishetkellä hyvin vähän tutkimustietoa, joten vastaanottokeskuksen arki näyttäytyi vieraana ja vähän tunnettuna ilmiönä. Samalla tuo vieras ilmiö oli kuitenkin yhteiskunnallisesti ajankohtainen ja keskustelua herättävä. Kansalaisuuden käsite tuo tämän ilmiön tarkasteluun uuden, vähän tutkitun ja myös julkisessa keskustelussa ohueksi jääneen näkökulman. Poliittisten objektien sijaan lähestyn turvapaikanhakijoita subjekteina ja toimivina kansalaisina. Pysin tutkielmallani tuottamaan sellaista tietoa, jonka myötä ymmärrys turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskuksessa eletystä ja koetusta arjesta sekä näihin vaikuttavista tekijöistä voisi lisääntyä.

Etnografinen tutkimus on vyyhtimäinen prosessi, joka ei etene lineaarisesti. Aineiston alustava analyysi, tulkinta ja teoretisointi kulkevat jatkuvasti limittäin jo kentällä, jossa tutkija kohdentaa ja tarkentaa katsettaan prosessin edetessä. (Lappalainen 2007b, 13; ks. myös Huttunen 2010, 48.) Etnografinen lähestymistapa pitää sisällään laajan kirjon aineistokeruu- ja analyysimenetelmien mahdollisuuksia. Aineistonkeruumenetelminä voivat toimia esimerkiksi osallistuva tai ei-osallistuva havainnointi, videointi, valokuvaus, äänittäminen ja haastattelut. Analyysin suhteen kaikki mahdolliset kvalitatiiviset tai kvantitatiiviset menetelmät ovat mahdollisia. (Puuronen 2007, 102.) Omassa tutkielmassani metodologiana toimii etnografia, aineistonkeruumenetelminä osallistuva havainnointi ja teemahaastattelut, ja analyysimenetelmänä aineistolähtöinen sisällönanalyysi.

Atkinson & Hammersley (2007, 3) kuvailevat etnografista aineistonkeruuta viiden piirteen kautta:

1. Tutkija tarkastelee ihmisten arkisia toimintoja heidän päivittäisissä ympäristöissään, ei siis tutkijan luomissa olosuhteissa.
2. Osallistuva havainnointi ja keskustelut kentällä ovat usein keskeisimmässä roolissa aineistonkeruussa, mutta aineistoina voidaan hyödyntää myös esimerkiksi muita dokumentteja.
3. Aineistonkeruu ei ole ennalta suunniteltua eikä tarkasti aikataulutettua.
4. Tiheän kuvauksen saavuttamiseksi fokus on vain muutamissa tapauksissa ja ihmisissä kerrallaan.
5. Aineiston analyysi sisältää myös institutionaalisten käytäntöjen sekä ihmisten toiminnan merkitysten, tarkoitusten ja seurausten tulkintaa laajemmissa konteksteissa.

Tutkielmassani osallistuva havainnointi oli keskeisessä roolissa aineiston tuottamisessa. Yksinkertaistettuna osallistuvalla havainnoilla tarkoitetaan aineistonkeruumenetelmää, jossa tutkija hankkii tietoa toimimalla ja osallistumalla aktiivisesti sosiaalisiin vuorovaikutustilanteisiin tutkimuksen informanttien kanssa (Tuomi & Sarajärvi 2009, 81). Syvennyn osallistuvaan havainnointiin tarkemmin luvussa 4.3.2, jossa tarkastelen sen piirteitä ja ulottuvuuksia reflektoimalla omia kokemuksiani osallistuvasta havainnoinnista aineistonkeruumenetelmänä.

4.2 Kenttätöön kulku

4.2.1 Kenttä ja kentälle pääsy

Etnografisille raportoinneille on tyypillistä tutkijan kentällä paikantumisen kuvailu, sillä tuo tarkastelu on olennaista kentällä tuotetun tiedon arvioinnissa. Paikantumisen kuvailemiseen sisältyy osaltaan kentälle pääsemisen raportointi. (ks. Huttunen 2010, 57.) Toteutin etnografisen kenttätöni huhtikuussa 2017 eräässä Viittakivi Oy:n hallinnoimassa vastaanottokeskuksessa. Taustaorganisaation paljastamisesta tässä tutkielmassa on sovittu kyseisen vastaanottokeskuksen johtajan kanssa, sillä tutkielma edustaa osaltaan Viittakivi Oy:n toimintaperiaatteisiin sisältyvää tutkimusyhteistyötä. Tutkielmani toinen ohjaaja, Sanna Ryytänen, avusti minua kenttänä toimivan vastaanottokeskuksen löytämisessä. Hän otti puolestani yhteyttä Viittakivi Oy:n tutkimusjohtaja Juha-Pekka Liljanderiin marraskuussa 2016. Liljander selvitti edelleen mahdollisuuttani toteuttaa havainnointi eräässä perheiden vastaanottokeskuksessa, jossa oli jo aiemmin tehty tutkimusyhteistyötä muun muassa Itä-Suomen yliopiston kanssa. Näin ollen vastaanottokeskuksen johtaja suhtautui minunkin tutkielma-aikeisiini myönteisesti. Otin itse suoraan yhteyttä johtajaan joulukuussa 2016. Talven aikana keskustelimme aineistonkeruun toteuttamistavoista ja alustavasta vierailustani vastaanottokeskukseen. Johtajan ehdotuksen mukaisesti päädyimme siihen, että tulisin työskentelemään vastaanottokeskuksessa vapaaehtoistyöntekijänä ja toimimaan samalla tutkijan roolissa. Vaitiolovelvollisuus, mahdollisuudet kohdata asiakkaita sekä turvallisuus työntekijöiden mukana kulkiessa toteutuisivat luontevasti vapaaehtoistyöntekijyyden kautta.

Vierailin valitussa vastaanottokeskuksessa helmikuussa 2017. Vierailun aikana keskustelimme johtajan, apulaisjohtajan ja vastaavan ohjaajan kanssa tulevasta kenttätööstä. Vapaaehtoistyöjaksoni esimieheksi ja ohjaajaksi nimettiin yksikön vastaava ohjaaja, jonka kanssa sovimme myöhemmin myös kenttätöön yksityiskohdista. Keskustelussa vastaanottokeskuksen edustajat pyysivät, etten kirjoittaisi kenttämuistiinpanojani asukkaiden nähden, vaan tauoilla näkymättömästi. Laadin vierailun jälkeen tutkimuslupahakemuksen (ks. Liite 1) ja sain sen takaisin allekirjoitettuna ennen kenttätöön alkua.

Totesin luvussa 2.2. turvapaikanhakijoiden arkiympäristöjen olevan hyvin vaihtelevia ja moninaisia. Osa turvapaikanhakijoista majoittuu yksityismajoituksessa, osa yksityismajoituksessa ja niin edelleen. Suurin osa asuu kuitenkin keskitetyn mallin vastaanottokeskuksissa, joissa edelleen on valtavaa vaihtelua esimerkiksi sijainnin tai tarjotun työ- ja opintotoiminnan suhteen. Osa näistä vastaanottokeskuksista on niin sanottuja ruokapalvelukeskuksia, kun taas toisissa asukkaat saavat hankkia ja valmistaa ruokansa itse. Vastaanottokeskusten arkea määrittää myös merkittävästi sitä ylläpitävä taustaorganisaatio. Variaatiota lisää entisestään se, että osassa vastaanottokeskuksista asuu ainoastaan yksin tulleita miehiä, toisissa perheitä ja kolmansissa molempia. Yksin tulleet alaikäiset turvapaikanhakijat asuvat omissa vastaanottokeskuksissaan.

Kenttänä toiminut vastaanottokeskus toimi eräässä suomalaisessa kaupungissa vuodesta 2015 vuoteen 2017. Muutin asumaan tuohon kaupunkiin aineiston keruun ajaksi. Vastaanottokeskusta ylläpiti Viittakivi Oy, joka on Setlementtiliittoon kuuluva yhteiskunnallinen yritys. Vastaanottokeskus sijaitsi pienessä kylässä ja luonnon lähellä. Asukkaista noin puolet oli perheitä ja puolet yksin tulleita miehiä. Osa vastaanottokeskuksen asiakkaista asui muualla, kuten kansanopistoissa tai yksityismajoituksessa. Vastaanottokeskuksessa asuvat asiakkaat hankkivat ja valmistivat itse ruokansa. Keräsin aineistoni sellaisessa vastaanottokeskuksen elinkaaren vaiheessa, jossa tieto toiminnan päättymisestä oli jo saatu. Tämä on huomioitava tutkielmani tulosten arvioinnissa, sillä esimerkiksi vastaanottokeskuksille ominainen asukkaiden tiheä vaihtuvuus jäi minulta kokonaan havainnoimatta.

Etnografisessa tutkimuksessa kenttä ilmenee tavallisesti monipaikkaisena. Se muodostuu erilaisista tiloista, vuorovaikutuksellisista tilanteista ja arkistoihin tallennetuista aineistoista. Kenttä myös muuttuu jatkuvasti tutkimuksen edetessä. (Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014, 12–13.) Omassa tutkimuksessani kenttä laajeni vastaanottokeskuksen fyysistä tiloista esimerkiksi automatkoihin ja erilaisiin käynteihin kaupungilla. Kenttä rakentui osaltaan myös moninaisista vuorovaikutustilanteista, joissa kohtasin vastaanottokeskuksen ulkopuolisia toimijoita.

Etnografisessa aineistonkeruussa haasteita kentälle pääsemisessä ovat paitsi linkkinä toimivan henkilön löytäminen ja tutkimusluvan saaminen, myös sosiaalisen hyväksynnän saavuttaminen tutkimukseen osallistuvien keskuudessa (Puuronen 2007, 108–110). Omassa kenttätöyssäni sain hyväksynnän yllättävän sujuvasti niin työntekijöiltä kuin asukkailtakin. Aiemman

tutkimusyhteistyön myötä tutkijoihin ja opiskelijoihin tottuneet asukkaat toivottivat myös minut tervetulleiksi. Erään työntekijän mukaan asukkailla oli työntekijöihin niin luottavainen suhde, että heidän oli sen myötä helppoa hyväksyä myös minut. Kenttätyön aikana kuljin vastaanottokeskukseen useimmiten erään ystävällisen työntekijän kyydillä.

4.2.2 Osallistuva havainnointi kaksoisroolissa

Keskeisimpänä aineistonkeruumenetelmänäni toimi osallistuva havainnointi. Toteutin osallistuvan havainnoinnin ikään kuin kaksoisroolissa: olin ja elin kentällä samanaikaisesti sekä tutkijana että vapaaehtoisena. Tutkijan roolistani tiedotettiin sekä työntekijöille että asukkaille, joten se oli kaikkien tiedossa (ks. luku 4.4.1). Kenttätyöpäiviä kertyi yhteensä 17. Päivät kestivät keskimäärin 5-6 tuntia ja ajoittuivat useimmiten aamusta iltapäivään, mutta muutama myös iltapäivästä iltaan. Vastaanottokeskuksen sisällä havainnointipaikkoina toimivat lähes kaikki yksikön tilat, eli toimisto, työntekijöiden työhuoneet, luokkahuone, leikkikoulutila, liikuntasali, asuintilat ja piha-alueet. Näissä tiloissa havainnoin muuan muassa suomen- ja englannin kielenopetusta, lasten liikuntakerhoa, pienten lasten leikkikoulua, esikouluikäisten leikkikoulua, naisten kerhoa, ohjaajien infokäyntejä asukkaiden luona ja vuoronvaihtoja toimistolla. Tiloissa liikkuessani noudatin työntekijöille suunnattua turvallisuusohjetta, jonka mukaan asuintiloihin ei tulisi mennä yksin. Kuljin myös muissa tiloissa pääsääntöisesti aina työntekijöiden mukana, kuten minun kohdallani vielä lisäksi erikseen sovittiin.

Pääsin havainnoimaan myös monissa paikoissa vastaanottokeskuksen ulkopuolella. Kävin toisen vastaavan ohjaajan kanssa siivouskierroksella lakkautetussa perheiden yksikössä. Kuljin muutaman kerran ohjaajien ja asukkaiden kanssa neuvola- tai lääkärikäynneille, osallistuin turvapaikan saaneiden eritrealaisten järjestämään tapahtumaan koulutus- ja kokoustilassa kaupungilla, olin mukana vastaanottorahanjakoreissulla läheisellä kansanopistolla sekä pääsin mukaan kahden työssä oppimassa olleen asukkaan valmistujaisjuhliin paikalliseen opetusravintolaan. Lisäksi sain seurata läheisellä korkeakoulukampuksella opiskelijoiden järjestämää tapahtumaa, joka oli suunnattu turvapaikanhakijalapsille ja näiden vanhemmille.

Osallistuvassa havainnoinnissa tutkijan tulisi sulautua sosiaaliseen kanssakäymiseen mahdollisimman luonnollisesti siten, etteivät tutkittavat ahdistuisi tämän läsnäolosta (Fangen

2012, 31). Vuorovaikutuksen tulisi tapahtua tutkittavien ehdolla ja tutkijan tulisi välttää vaikuttamista tapahtumien kulkuun (Grönfors 2011, 12). On toisaalta huomioitava, että toimintatutkimuksellisessa orientaatioissa tutkijan vaikuttaminen kentän tapahtumien kulkuun nähdään jopa suotavana. Tässä tutkielmassa pyrkimyksenä ei ollut kuitenkaan kentän toiminnan muuttaminen vaan sen ymmärtäminen, minkä vuoksi oli perusteltua välttää tapahtumiin vaikuttamista. (Tuomi & Sarajarvi 2009, 81.) Tämä toteutui kenttätöössäni varsin hyvin, sillä vapaaehtoistyöntekijänä roolini oli harjoittelijamainen: kuljin työntekijöiden mukana ja autoin tarvittaessa, mutta täysin itsenäistä vastuuta tapahtumien kulusta minulla ei ollut. Vastaanottokeskuksen työntekijöillä oli myös tarpeeksi aikaa hoitaa työtehtävänsä, joten minun oli usein mahdollista havainnoida hieman sivummalta. Hyvä esimerkki tästä olivat kielenopetuksen tunnit. Suurimman osan ajasta istuin luokan seinustalla sivusta seuraajana, mutta toisinaan opettajat pyysivät minua apuopettajaksi esimerkiksi pantomiimien esittämiseen tai kysyivät ohimennen, satuinko tietämään englanniksi jonkin sanan. Keskeinen osa tuntien rakennetta oli aktiivinen vuorovaikutus opettajien ja oppilaiden välillä, johon osallistuminen silloin tällöin oli siten minunkin kohdallani luontevaa.

Roolini tutkijana ja vapaaehtoisena toteutui siis sisä- ja ulkopuolisuuden vaihteluna. Fangenin (2012, 139–140) mukaan tämänkaltainen vaihtelu on osallistuvassa havainnoinnissa nimenomaan toivottavaa, sillä sisäpuolisuus mahdollistaa asioiden syvemmän ymmärtämisen, mutta samanaikaisesti tutkijan tulisi myös rakentaa ulkopuolista ymmärrystä kentästä. Näiden roolien vaihdellessa tutkija pystyy ideaalitulanteessa tarkastelemaan kenttää laajemmasta perspektiivistä kuin täysin sisäpuoliset, eli tutkimukseen osallistuvat. Vastaavasti hänen perspektiivinsä voi havainnoinnin aikana erottautua siitä, mikä esimerkiksi jollekin hänen edustamalleen, kentän ulkopuoliselle ryhmälle on ominainen.

Vapaaehtoisen rooli mahdollisti minulle sellaistenkin tilanteiden havainnoinnin, joihin en välttämättä olisi pelkästään tutkijana päässyt. Sain lukea ohjaajien raporttikirjaa ja osallistua vuorovaihtoihin, joissa käytiin yksityiskohtaisesti läpi tärkeät, ajankohtaiset asiat. Työntekijöiden mukaan meneminen oli myös vapaaehtoisen roolissa luontevaa. Vastaanottokeskuksen turvallisuusohjeistuksen mukaisesti asuintiloihin tuli mennä aina pareittain, joten jos asukkaille oli esimerkiksi jotakin tiedotettavaa, lähdin useita kertoja sosiaaliohjaajan tai ohjaajan pariksi asukkaiden luokse. Näin ollen tilanteessa hyötyivät molemmat osapuolet: pääsin itse havainnoimaan ja varsinaisille työntekijöille jäi aikaa muiden tehtävien hoitamiseen. Moni työntekijä kertoi minulle erittäin paljon ja mielellään omasta

työstään ja vastaanottokeskuksen arjesta, sekä tarjosi oma-aloitteisesti mahdollisuuksia havainnoida tilanteita, joissa he olisivat mukana työntekijöinä. Sain muutamalta myös erilaisia dokumentteja tutkielmani aineistoiksi.

Vapaaehtoisuus myös muovasi tutkielmaani luonteeltaan sosiaalipedagogiseksi. Kurjen (2001, 71–74) mukaan erityisesti yhteisöjen parissa tehtävässä vapaaehtoistyössä ilmenevät samat periaatteet kuin sosiaalipedagogisessa toiminnassa yleensä. Nämä periaatteet ovat yksilön ja yhteisön välisen suhteen tukeminen, dialogisuus, ihmisen näkeminen ennen kaikkea toimijana sekä vapaaehtoistoiminnan juurtuminen ihmisten arkeen. En koe, että olisin erityisesti tukenut yksilöiden ja yhteisöjen välisiä suhteita harjoittelijamaisella ja usein sivusta seuraavalla roolillani, lukuun ottamatta satunnaisia osallistumisia lasten kerhoihin. Muut periaatteet puolestaan toteutuivat mielestäni kenttätyössäni. Kiinnitin huomiota varsinkin aidon dialogin toteutumiseen, eli toista kunnioittavaan ja hänen elämänsä ymmärtämiseen pyrkivään kohtaamiseen (ks. Kurki 2001, 72).

Etnografinen kenttätyö kestää yleensä kuukausia tai jopa vuosia. Oma kuukauden mittainen kenttätyöni oli siis tähän verrattuna varsin lyhyt, mutta pro gradu -tutkielmaan se tarjosi kuitenkin riittävästi aineistoa. Noin 50 sivun mittaiset kenttämuistiinpanot avasivat suuntaviivoja vähintään alustavalle analyysille vastaanottokeskuksen arjesta ja viisi temahaastattelua täydensivät myös tarkoituksenmukaisella tavalla kenttämuistiinpanojani. Kenttätyö oli kuitenkin liian lyhyt tavoittamaan turvapaikanhakijoiden kansalaisena toimimisen prosesseja kokonaisuudessaan. Havainnoimatta jäi erityisesti se, miten heidän kansalaisuutensa muotoutui turvapaikkaprosessin ja vastaanottokeskuksessa asumisen aikana. Tämä kansalaisuuden määrittäminen ja muotoutuminen olisi merkittävä jäsentämisen kohde Isinin kansalaisuuden tekojen käsitteessä (ks. Isin 2008, 37).

Kansalaisuuden tekojen ytimen tavoittaminen jää siis tutkielmassani ohueksi, vaikka käsite on tutkielmassani keskeinen. Syvempää ymmärrystä mahdollistavan tutkimuksen toteuttaminen vaatisi kestoaltaan huomattavasti pidempää kenttätyötä, jonka aikana tutkijalle mahdollistuisi useampien yksittäisten turvapaikanhakijoiden ja turvapaikanhakijaperheiden mukana eläytyminen koko heidän vastaanottokeskuksessa viettämänsä vaiheen ajan. Näin tutkija pääsisi havainnoimaan läheltä turvapaikanhakijoiden kansalaisuuden määrittämisen prosesseja sekä vertaamaan alku- ja lopputilanteita sen suhteen, miten turvapaikanhakijan kansalaisuus muotoutuu vastaanottokeskukseen saapumisesta aina sieltä pois lähtemiseen asti. Riittävän

pitkän kenttätyön aikana tutkija ehtisi myös havainnoida vastaanottokeskuksen käytäntöjen muuntumisia ja yhteisön jäsenten roolien määrittymisiä.

4.2.3 Kenttämuistiinpanot

Aineistoni keskeisimmässä roolissa ovat kenttämuistiinpanot. Laadin ennen aineistonkeruun aloittamista havainnointimatriisin (ks. Liite 3) selvittääkseni itselleni kokonaiskuvaa tai ainakin käsitystäni siitä kokonaiskuvasta, jota tulisin kentällä havainnoimaan. Havainnointimatriisi koostuu neljästä teemakategoriasta: vastaanottokeskuksen toiminnan rakenteet, arkiset toiminnot, sosiaalinen todellisuus sekä ympäröivät tahot ja yhteiskunta. Näiden kategorioiden alle sijoitin alateemoja, joita avasin matriisissa mahdollisesti lyhyesti. Merkitsin vihreällä värikoodilla erityisesti kansalaisuuteen liittyvät alateemat. Sisällytin matriisiin sekä sellaisia teemoja, joita voisi tutkia pelkästään havainnoimalla, että sellaisia, jotka selvenisivät ainoastaan keskusteltaessa tutkimukseen osallistuvien kanssa. Vältin kentällä ollessani kuitenkin liiallista tukeutumista havainnointimatriisiin ja hyödynsinkin sitä ainoastaan tarkistuslistana reflektoidessani kenttämuistiinpanojani, sekä pohjana laatiessani teemahaastattelurunkoja. Pyrin olemaan avoimen ihmettelevä kaikkea kentällä vastaan tulevaa kohtaan, sillä etnografisessa tutkimuksessa aineistonkeruun suunnittelemattomuus on keskeisessä roolissa (Atkinson & Hammersley 2007, 3; Fangen 2012, 78–79). Yllättävän vaikeaksi osoittautunut ihmettely oli helpompaa alussa, kaiken ollessa uutta, mutta loppua kohden löysin itseni aika ajoin ajattelemasta jotakin käytäntöä itsestään selvyytensä, sitä liiammin ihmettelemättä tai kyseenalaistamatta.

Sovitun mukaisesti kirjoitin kenttämuistiinpanoja tauoilla, asukkaiden katseiden tavoittamattomissa. Kentällä ollessani minulla oli mukana viikko, johon kirjoitin mahdollisimman paljon ja mahdollisimman pian havaintojen jälkeen. Kenttätyöpäivän jälkeen kirjasin muistiinpanot Word-tiedostoon parempaan muotoon. Karsin pois sellaiset havainnot, jotka eivät tuntuneet tutkielmani kannalta lainkaan tarkoituksenmukaisilta. Pyrin kirjoittamaan havainnot mahdollisimman yksityiskohtaisesti, selkeästi ja kronologisessa järjestyksessä. Fangenin (2012, 93) ohjeistuksen mukaisesti kuvailin havainnot mahdollisimman selkeästi sellaisina kuin ne olivat, välttäen tekemästä omia arvioitani tapahtumista. Kenttämuistiinpanoja kertyi noin 50 sivua.

Konkreettisia ohjeistuksia kenttämuistiinpanojen kirjoittamiseen oli hyvin vaikea löytää. Näin ollen aloitin kenttämuistiinpanojen kirjoittamisen puhtaalta pöydältä, ilman minkäänlaista ennalta määrättyä kirjoittamismallia. Tämä ennalta määräämättömyys tekee toisaalta kenttämuistiinpanoaineistostani mielenkiintoisemman: muistiin kirjoittamisen tyyli muuttuu vähitellen alun lievästä kaoottisuudesta ja polveilevuudesta mukailemaan vastaanottokeskuksen aikatauluja ja tilanteisia toimintoja. Nämä aikaan, paikkaan ja tilanteisiin sidotut muistiinpanot paljastavat omia jäsenyksiäni kentän arjesta ja mikä kiinnostavinta, näiden jäsenysten muotoutumisen kenttätöprosessin aikana. Lappalainen (2007a, 117) kuvailee artikkelissaan ”Havainnoista kirjoitukseksi”, kuinka kenttämuistiinpanot muotoutuvat viimeistään puhtaaksikirjoittamisvaiheessa episodeiksi: yhtenäisiksi tapahtumakuluiksi, jotka koostuvat osallistujien repliikeistä ja tapahtumien kuvailusta sellaisina kuin tutkija ne näkee. Kenttämuistiinpanoissani esimerkiksi tilanteinen jäsenyys otsikolla ”Infokierros sosiaaliohjaajan kanssa” muodostaa episodimaisen tapahtumakulun, jossa kuvailaan infokierrosta alusta loppuun tarinamaisesti etenevänä.

Kenttämuistiinpanoistani välittyvät myös monenlaiset tunteet. Väsymys, innostuneisuus, surullisuus ja iloisuus näyttäytyvät muistiinpanoissa suoraan tai kirjoitustyylin kautta. Suurimman pettymyksen koin havainnoidessani toisella kenttätöviikollani naisten kerhoa, jota olin odottanut innolla ensimmäisestä päivästä lähtien. En ollut tavannut vastaanottokeskuksen naisia kuin ohimennen toimistorakennuksen käytävässä, ja olin jo oppinut, etteivät he osallistu päivittäiseen kielten opetukseen. Odotukseni naisten kerhoa kohtaan olivat suuret. Kun minulle sitä havainnoidessani valkeni, että naisten kerho tarkoittaa osallistujamäärältään pientä, kerran viikossa pidettävää puolituntista askarteluhetkeä, olin valtavan pettynyt ja ärsyyntynyt. Eriytyisen vahvoja tunteita herättäneet tapahtumat jäivät vahvasti mieleeni, joten ne myös väistämättä ohjasivat katseeni suuntaa ja toimivat keskeisinä koordinaatteina muodostaessani mielessäni kuvaa kentästä. Lappalaisen (2007a, 133) mukaan tunteiden ylös kirjaaminen on tärkeää, sillä ne voivat myöhemmin osoittautua kiinnostaviksi analyysin kannalta. Itsensä etäännyttäminen kentästä esimerkiksi kirjoittamalla havainnoita tai lukemalla aiheeseen liittyvää kirjallisuutta on välttämätöntä tutkimuksen luotettavuuden kannalta. Kenttätöön jälkeen ”etääntynyt minä” tutkii ja myös arvioi ”eläytyneen minän” tuottamaa aineistoa. (Gothóni 1997, 142–143.)

Havainnointimatriisi osoittautui hyödylliseksi havainnointiin valmistautuessani, kenttätöön aikana ja myös kenttätöön jälkeen. Huomasin aineistoon palatessani, että

havainnointimatriisissa esiintyvä sana "asukaskokoukset" puuttui kenttämuistiinpanoista. Kenttätyöni aikana vastaanottokeskuksessa ei oltu järjestetty asukaskokouksia, joten minulla ei ollut niistä havaintoja. Tässä tapauksessa aiheesta keskustelu informanttien kanssa olisi todennäköisesti valottanut asukaskokouskäytäntöä tai sen puuttumista – jos vain olisin huomannut sanan havainnointimatriisissa jo kenttätyön aikana. Koska kuitenkin koin yhteiseen päätöksentekoon osallistumisen tai osallistumattomuuden tutkielmani aiheen kannalta olennaisen tärkeäksi, otin kenttätyön jälkeen yhteyttä vastaavaan ohjaajaan kysyäkseni tähän tarkennusta. Hän kertoi minulle jo jonkin aikaa sitten loppuneesta asukastapaamiskäytännöstä ystävällisesti puhelimitse.

4.2.4 Täydentävät teemahaastattelut

Havainnointiin perustuvien kenttämuistiinpanojen lisäksi ja täydennykseksi toteutin kenttätyön loppupuolella viisi teemahaastattelua. Koska etnografisessa tutkimuksessa pyritään tuottamaan tiheää kuvausta kentästä, sille on tyypillistä ja jopa välttämätöntä erilaisten aineistojen, kuten kenttämuistiinpanojen, haastattelujen ja muiden dokumenttien yhdistely (Huttunen 2010, 43). Haastattelujen tarkoituksena oli selvittää kentällä arkeaan elävien ihmisten omia kokemuksia sekä kentän tapahtumia heidän näkökulmistaan. Haastattelin yhteensä kahta työntekijää, joista toinen oli nainen ja toinen mies, sekä kolmea turvapaikanhakijaa, joista ensimmäinen oli perheellinen mies, toinen yksin tullut mies ja kolmas perheellinen nainen. Työntekijöiden haastattelut kestivät 25 ja 45 minuuttia, ja turvapaikanhakijoiden 25, 35 ja 21 minuuttia. Turvapaikanhakijoiden haastatteluista yksi pidettiin englanniksi, toinen Viittakivi oy:n minulle tarjoaman puhelintulkkauksen avulla ja kolmannessa toimi paikan päällä tulkkina kielellinen ohjaaja. Tulkin välityksellä toteutetuissa haastatteluissa on huomioitava mahdollinen haastateltavan sanoman muuntuminen tulkatessa. Omassa tapauksessani tämän osoittaa konkreettisesti se, että molemmat tulkit käänivät haastateltavan puheen kolmannessa persoonassa.

Laadin työntekijöille ja turvapaikanhakijoille omat teemahaastattelurunkonsa, jotka perustuivat havainnointimatriisiin sisältäen kumpikin samat neljä teemakategoriaa (ks. Liitteet 3, 5 ja 6). Turvapaikanhakijoiden haastattelurungossa kysymykset olivat hieman suljetumpia kuin työntekijöiden rungossa, sillä yhteisen kielen puuttuessa halusin varmistua siitä, että

kysymykset olisivat ymmärrettäviä ja vastaamiskelpoisia. Aineistolähtöisille etnografisille tutkimuksille on tyypillistä tutkimuskysymyksiensä muotoutuminen kenttätyön ja haastattelujenkin toteuttamisen aikana, mikä näkyi myös omilla haastatteluissani (Palmu 2007b, 164–165). Vaikka haastattelurungot pysyivät samoina, vaihtelivat yksittäiset kysymykset jonkin verran jokaisessa haastattelussa. Ennen haastatteluja allekirjoitettiin haastattelusopimukset (ks. Liite 2). Turvapaikanhakijoiden kanssa kävin sopimuksen suullisesti läpi ja varmistin, että sisältö tuli ymmärretyksi.

Valitsin haasteltaviksi työntekijöiksi kaksi eri ikäistä, eri sukupuolta edustavaa sekä hieman erilaisiin työtehtäviin suuntautunutta henkilöä, joiden kanssa olin ollut tekemisissä vähintään parina päivänä viikossa. Esitin haastattelupyynnöt kentällä muun vuorovaikutuksen ohessa. Sherman Heylin (2001, 369) mukaan haastattelun etnografisuuden kriteereitä ovat haastateltavan kanssa vietetty aika ja tutkimussuhteen laatu. Tutkijan kunnioittava suhde haastateltavaan mahdollistaa muun muassa tutkijan ja tutkittavan näkemysten vaihdon. Tolonen ja Palmu (2007, 91–92) luonnehtivat etnografista haastattelua kenttätyön yhteydessä toteutetuksi haastatteluksi, jossa kumpikin tietää toisistaan jo jotain ja jossa haastateltava kertoo paitsi omista tunteistaan ja kokemuksistaan, myös kentän tapahtumista. Tutkielmani luotettavuutta arvioitaessa on huomioitava, etteivät suhteet haastateltaviin ehtineet muodostua kovin vahvoiksi lyhyen kenttätyöjakson aikana.

Valitsin haastateltaviksi turvapaikanhakijamiehiksi myös henkilöt, joiden kanssa olin ollut vuorovaikutuksessa jo aiemmin. Olin ollut molempien kanssa tekemisissä lähinnä kielten oppitunneilla. Naishaastateltavan valintaan pyysin apua työntekijöiltä, sillä vuorovaikutukseni vastaanottokeskuksen naisasukkaiden kanssa oli ollut hyvin vähäistä. Työntekijät valitsivat naishaastateltavan muuan muassa sillä ehdolla, että haastateltavan äidinkieltä puhuvan kielellisen ohjaajan työvuoro sattuisi samaan aikaan haastattelun kanssa, jotta ohjaaja voisi toimia haastattelutilanteessa tulkkina. Esitin naiselle haastattelupyynnön kyseisen ohjaajan tulkkiaustuksella. Ainut kontaktini kyseiseen naiseen oli ollut puolituntinen naistenkerho kenttätyöni toisella viikolla, joten tätä haastattelua ei valitettavasti voida luonnehtia etnografiseksi samaan tapaan kuin muita tekemiäni haastatteluja (ks. Sherman Heyl 2001, 369).

Toisinaan haastattelut saattavat toimia terapeuttisina keskusteluhetkinä, joissa haastateltava haluaa avautua ulkopuoliselle ikävistä kokemuksistaan. Tällaisissa tapauksissa haastateltava saattaa helposti lipsauttaa sellaisiakin asioita, joita ei haluaisi julkisuuteen. Tutkijalla on tällöin eettinen vastuu vahingoittamisen välttämisestä pohtiessaan julkaistaviksi kirjoitettavia asioita.

(Tolonen & Palmu 2007, 101–102.) Yksi omista haastattelutilanteistani kääntyi tällaiseen terapeuttiseen suuntaan. Haastateltava alkoi avautua hyvin rankoista kokemuksistaan haastattelun jälkeen, välittömästi suljettuani nauhurin. Koska tämä avautuminen ei sisältynyt itse nauhoitettuun haastatteluun ja koska haastateltava kävi siinä läpi erittäin kipeitä henkilökohtaisia kokemuksiaan ja ajatuksiaan, päätin jättää keskustelun meidän välisemmeksi enkä kirjannut siitä mitään ylös tutkimusaineistoksi.

4.2.5 Muut dokumentit

Etnografinen aineistonkeruu voi sisältää myös millaisten tahansa sen kaltaisten dokumenttien tai artefaktien hankkimista, jotka jollakin tapaa valottavat tutkittavaa kenttää (Atkinson & Hammersley 2007, 3). Ne voivat tarjota lisätietoa tutkimuksen kohteesta, selventää laajempia konteksteja tai paljastaa tietoa, jota ei ole saatavilla muista lähteistä. Dokumentit ja artefaktit voivat myös haastaa informanttien ja havainnoinnin kautta kerättyä tietoa. (emt., 122.) Osallistuva havainnointi kehittyi metodina merkittävästi Chicagon koulukunnassa 1920-luvulla, jolloin koulukunnan tutkijat korostivat kaikenlaisten kentältä kerättyjen materiaalien tärkeyttä ja arvoa etnografisina aineistoina (Fangen 2005, 15; Atkinson & Hammersley 2007, 122).

Sain kentältä tutkimusaineistoiksi muutamia kirjallisia dokumentteja. Kaikki dokumentit ovat peräisin työntekijöiltä, mikä on tärkeää huomata niiden tarjoamaa informaatiota arvioitaessa. Suurimman osan materiaaleista sain työntekijöiden omasta aloitteestaan. Tässä toteutui varsin tyypiesimerkillisesti osallistuva havainnointi, jossa informantit osallistuvat aineiston tuottamiseen yhtä lailla tutkijan kanssa (ks. Atkinson & Hammersley 2007, 122). Saamiini dokumentteihin kuuluvat perehdytyspaketti vastaanottokeskukseen saapuville sosiaalityön harjoittelijoille, suomen kielen opetukseen osallistuneille jaettavat opiskelutodistukset, erään vastaanottokeskuksessa toteutetun hankkeen infopaketti sekä työharjoittelusopimus pohja turvapaikanhakijoille. En analysoinut muita dokumentteja kenttämuistiinpanojen ja haastattelujen tapaan teoriaohjaavalla sisällönanalyysinä, vaan hyödynsin niitä lähinnä katseen suuntaa ohjaavina taustamateriaaleina.

4.3 Etnografisen aineiston teoriaohjaava sisällönanalyysi

Etnografisilla tutkimuksilla tuotetaan usein varsin laajoja aineistoja, joiden analysointi on mahdollista lukuisilla eri menetelmillä ja useista eri näkökulmista käsin (Puuronen 2007, 102). Myös oman aineistoni laajuus aiheutti haasteita analyysivaiheessa. Kenttämuistiinpanoni valottivat vastaanottokeskuksen arkea lukuisin, värikkäin tilanne-esimerkein ja mahdollisten tulkintänäkökulmien runsaus näyttäytyi suorastaan loputtomana. Esimerkiksi pelkästään suomen kielenopetusta olisi voinut tarkastella kielipedagogiikan, monikulttuuristen kohtaamisten tai opettaja-oppilassuhteen tulokulmista. Tutkielmassani tulkintakehyksen muodostaa kuitenkin kansalaisuus. Luin siis analyysivaiheessa aineistoani lähestymistavalla, jossa kiinnitin huomiota kansalaisuuden toteutumiseen sekä tätä tukeviin tai estäviin tekijöihin.

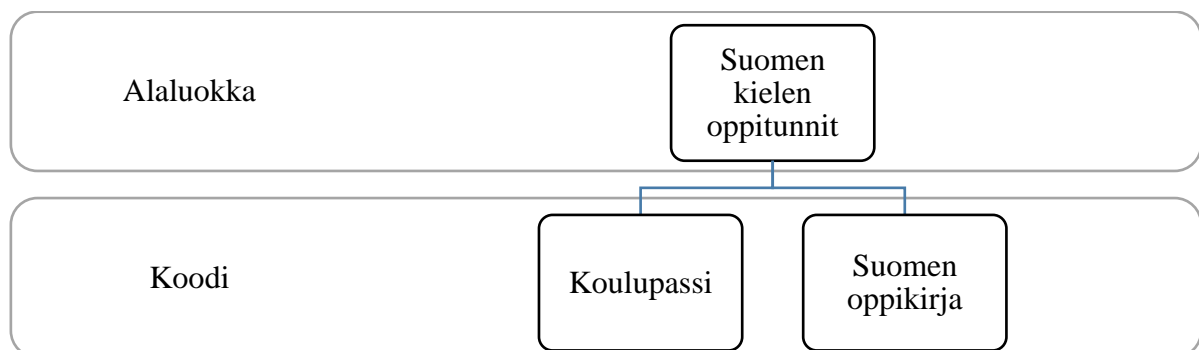
Etnografinen tutkimus on prosessi, jossa aineistonkeruuta ja analyysia on mahdotonta erottaa täysin toisistaan (esim. Lappalainen 2007b). Tutkielman lopulliset johtopäätökset muotoutuivat osittain jo kentällä, mutta merkittävässä määrin kuitenkin kenttämuistiinpanojen ja haastattelujen analyysin myötä. Analysoin nämä tekstiaineistot sisällönanalyysilla, teoriaohjaavasti ja hermeneuttista analyysitapaa mukaillen. Hermeneuttinen lähestymistapa aineiston analyysiin valikoitui sen vuoksi, että se määrittää etnografista tutkimusta jo lähtökohtaisesti (Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014, 14). Etnografisen aineiston alustava analyysi alkaa jo kentällä tutkijan kohdentaessa katsettaan ja kirjoittaessaan havaintojaan muistiinpanoiksi (Lappalainen 2007b, 13). Etnografisessa tutkimuksessa pyritään tuottamaan tiheää kuvausta kentästä ja tavoittamaan kentällä arkeaan elävien ihmisten arkipäivän kokemuksia. Valitsin analyysin lähestymistavaksi teoriaohjaavuuden, sillä vaikka teoriaohjaavassa sisällönanalyysissa teoreettiset käsitteet tuodaankin valmiina, etenee analyysi aineistolähtöisen sisällönanalyysin tapaan aineiston ehdoilla. Teoreettinen ymmärrykseni kansalaisuudesta ohjasi analyysin suuntaa, mutta aineiston luokittelu tapahtui aineistolähtöisesti. (ks. Tuomi & Sarajärvi 2009, 96–97.)

Analyysini eteni karkeasti jaoteltuna kolmen vaiheen kautta kohti aineistosta ja teoriasta johdettuja käsitteellistyksiä. Aluksi pelkistin aineiston, tämän jälkeen klusteroin sen ja lopuksi abstrahoin eli käsitteellistin aineiston sitomalla klusteroituja luokkia teoriaan (ks. Tuomi & Sarajärvi 2009, 101–103). Pelkistämävaiheessa aukikirjoitetusta aineistosta karsitaan pois tutkimuksen kannalta epäolennainen data joko informaatiota tiivistämällä tai pilkkomalla sitä

osiin. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 109.) Etnografisessa tutkimuksessa aineiston rajausta tapahtuu suunnitteluvaiheessa, kenttätöyövaiheessa, aineistonkeruussa ja myös aineiston käsittelyn eri vaiheissa. Tutkimuskysymykset muuntuvat usein prosessin aikana. (Palmu 2007b, 164–165.) Informaation tiivistämistä tapahtuikin jo kenttätöyön aikana kirjoittaessani havainnointimuistiinpanoja, jolloin karsin kunkin kenttätöyöpäivän jälkeen päivän aikana kirjoittamistani muistiinpanoista pois tutkimustehtävän kannalta epäolennaiset havainnot. Varsinaisessa analyysivaiheessa pelkistin aineiston koodaamalla. Koodasin kenttämistiinpanot ja haastattelujen litteraatiot etsimällä niistä alkuperäisilmauksia, jotka useimmiten tiivistyivät yhteen sanaan (ks. Tuomi & Sarajärvi 2009, 109). Tulkin välityksellä tehtyjen haastattelujen analyysissa oli oltava erityisen tarkkana. Keskeinen kysymys oli, analysoinko lopulta haastateltavan vai tulkin puhetta (Huttunen 2010, 42).

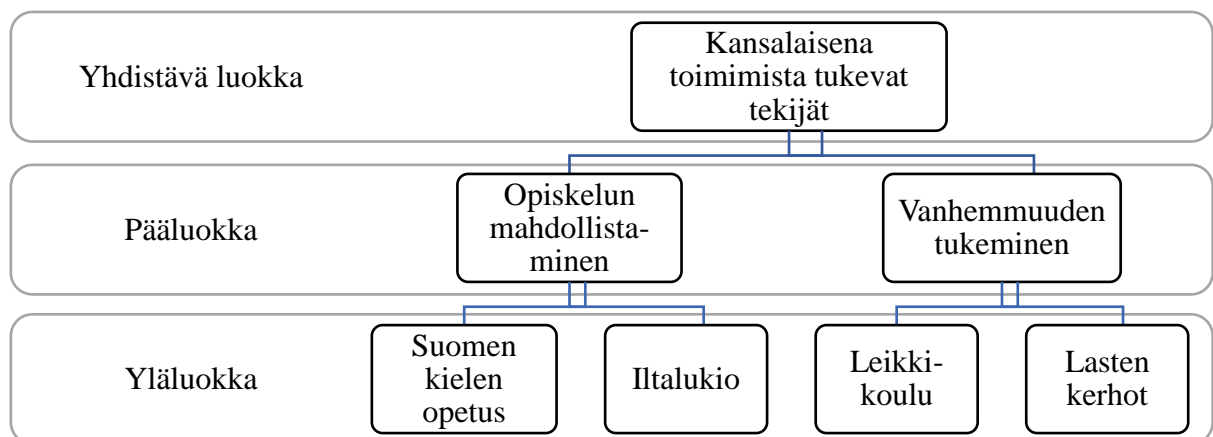
Klusterointivaiheessa alkuperäisilmaukset eli koodit ryhmitellään ja yhdistetään luokkiin aineistolähtöisesti. Koodit käydään tarkasti läpi etsien niistä samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia. Samaa asiaa tarkoittavat koodit ryhmitellään samaan luokkaan, joka nimetään luokan sisältöä, kuten sen piirrettä tai ominaisuutta, kuvaavalla käsitteellä. Klusterointivaiheessa luotuja luokkia voidaan kutsua esimerkiksi alaluokiksi. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 112–113.) Esimerkiksi koodi ”koulupassi” asettui alaluokan ”suomen kielen oppitunnit” alle (ks. Kuvio 1).

Kuvio 1: Klusterointiesimerkki.

Aineiston ryhmittelystä etenin abstrahointiin eli käsitteellistämiseen, jossa ryhmittelin alaluokkia edelleen yläluokkiin, pääluokkiin ja yhdistäviin luokkiin (ks. Tuomi & Sarajärvi 2009, 111). Abstrahoin esimerkiksi alaluokan ”suomen kielen oppitunnit” yläluokkaan ”suomen kielen opetus”, ja tämän edelleen pääluokkaan ”opiskelun mahdollistaminen”. Teoriaohjaavassa sisällönanalysissä yhdistävät luokat tuodaan valmiina (emt., 117). Omassa tutkielmassani määritin yhdistävät luokat kansalaisuuden teorian ja siitä johdettujen tutkimuskysymysten perusteella, jolloin nämä ohjasivat väistämättä myös yhdistävien- ja pääluokkien nimeämistä. ”Kansalaisena toimimista tukevaksi tekijäksi” abstrahoidulla ”opiskelun mahdollistamisella” tarkoitetaan tutkielmassa siis muun muassa asukkaille tarjottua suomen kielen opetusta (ks. Kuvio 2).

Kuvio 2: Abstrahointiesimerkki.

4.4 Eettiset kysymykset

4.4.1 Tutkittavien itsemääräämisoikeus ja tiedottaminen

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mukaan tutkimuksessa huomioita vaativat eettiset kysymykset voidaan jakaa kolmeen osa-alueeseen: tutkittavan itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen, vahingoittamisen välttämiseen sekä yksityisyyteen ja tietosuojaan (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009). Itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseksi tiedotin tutkimuksestani ja tekemästani kenttätyöstä tutkittaville. Laadin allekirjoitettavan haastattelusopimuksen, josta kaikille haastateltaville kävivät ilmi haastattelun tarkoitus, yksityisyydensuojaan liittyvät seikat sekä yhteystietoni.

Vastaava ohjaaja tiedotti tutkimuksestani suullisesti työntekijöille, kun saavuin kentälle ensimmäisen kerran. Tarvittaessa kerroin tutkimuksestani ja kentällä olemisestani vielä erikseen, mikäli joku ei ollut sattunut kuulemaan siitä vastaavalta ohjaajalta. Asukkaiden tiedottaminen puolestaan tapahtui kolmen kanavan kautta. Ensimmäisenä laadin ensimmäisinä päivinäni tiedotteen (ks. Liite 2), joka jaettiin perheille heidän asuntoihinsa suoraan infokierrosten yhteydessä, ja joka laitettiin miesten asuinrakennusten oviin muiden tiedotteiden ohien. Vastaanottokeskuksen työntekijät käänsivät tiedotteen alkuperäisestä suomen kielestä myös englanniksi, arabiaksi ja dariksi. Lukutaidottomia asukkaita varten toisena kanavana käytettiin tiedon levittämistä: infokierroksillaan ohjaajat kertoivat asukkaille kenttätyöstäni ja pyysivät lukutaitoisia asukkaita välittämään tiedotteen sisällön lukutaidottomille. Kolmantena kanavana toimi suora informointi. Joko kerroin itse tai mukanaani olevan työntekijä kertoi puolestani tutkimuksestani ja roolistani suoraan lähes joka kerta tavatessani uuden asukkaan.

4.4.2 Vahingoittamisen välttäminen ja yksityisyydensuoja

Vahingoittamisen välttäminen oli erityisen tärkeä eettinen kysymys, kun tutkimuksen kohteena olivat haavoittuvassa asemassa olevat turvapaikanhakijat. Suhtauduin tutkittaviin kohteliaasti

heidän ihmisarvoaan kunnioittaen ja vältin arkaluontoisten asioiden kaivelemista. Vältin haastattelutilanteissa turvapaikkapuhuttelua muistuttavaa asetelmaa, sillä tällainen olisi mahdollisesti tuottanut turvapaikanhakijoille ahdistusta. Turvapaikanhakijoiden haastattelurungon suunnittelussa kiinnitin erityistä huomiota siihen, etteivät kysymykset olisi liian tunkeilevia, mutta mahdollistaisivat myös syvemmän vastaamisen haastateltavan niin halutessaan. Painotin haastattelujen vapaaehtoisuutta esittäessäni haastattelupyynnöt. Ennen jokaista turvapaikanhakijan haastattelua kerroin myös, ettei mihinkään kysymykseen olisi pakko vastata. Kuten kerroin luvussa 4.3.4, yksi haastateltavista turvapaikanhakijoista avautui hyvin arkaluontoisista asioista haastattelun jälkeen. Vahingoittamisen välttämiseksi jätin tuon avautumisen sisällön kokonaan tutkimusaineistoni ulkopuolelle.

Tutkittavien yksityisyydensuojan turvaamiseksi säilytin keräämäni aineistot ennen niiden analysoimista luottamuksellisesti siten, ettei kenelläkään muulla ollut pääsyä niihin. Anonymisoin aineistot tutkittavaan muotoon muuttaen mahdollisesti ilmi tulevat ihmisten nimet, jottei yksittäisiä henkilöitä voitaisi tunnistaa. Anonymisoin myös mahdollisesti ilmi tulleet paikannimet ja sijainnit, lukuun ottamatta vastaanottokeskusta ja vastaanottokeskuskaupunkia. Hävitin haastattelutallenteet sekä alkuperäiset litteraatiot ja kenttämuistiinpanot. Anonymisoidun aineiston säilytän luottamuksellisesti mahdollista tulevaa tutkimusta varten. Tutkimussuunnitelmassani olin linjannut, etten paljastaisi missään tutkimuksen vaiheessa edes tutkimuksen kohteena olevan vastaanottokeskuksen nimeä tai sijaintia. Vastaanottokeskuksen johtajan mukaan olisin voinut paljastaa nämä, mutta koin helpommaksi ja eettisemmäksi raportoida vastaanottokeskuksen nimettömänä ja sijaintia paljastamatta.

4.4.3 Valtapositionit, kirjoittaminen ja eettisyys

Olen luvussa 4.3.2 reflektoinut kenttätöni vaiheita vapaaehtoisen ja tutkijan roolin näkökulmista, mutta tarkempi tutkijana paikantumiseni tarkastelu on vielä tarpeen. Erityisesti naistutkimuksessa on korostettu tutkijan paikantumisen arviointia osana tutkimuksen eettisyyden tarkastelua, sillä tutkija käyttää aina valtaa määritellessään tutkimuskohdettaan, käyttäessään teoriaa ja käsitteitä sekä muodostaessaan johtopäätöksiä (Heikkinen 2010, 215–216). Etnografisessa tutkimuksessa erityisen tärkeää on oman kansallisen taustan, luokka-

aseman, iän ja sukupuolen reflektointi suhteessa informantteihin (Huttunen 2010, 56–57; Atkinson & Hammersley 2007, 96). Etnografisen tutkimuksen laadusta ei lopulta kerro osallistumisen määrä vaan kriittinen reflektointi sen suhteen, miten tutkijan osallistuminen sekä tutkijan suhteet tutkittaviin ovat vaikuttaneet tehtyihin havaintoihin ja kenttämuistiinpanoihin. (Davies 2008, 82 – 83.)

Oman taustani perusteella samaistuin kentällä jo lähtökohtaisesti vahvemmin työntekijöihin kuin asukkaisiin, vaikka yritinkin välttää niin sanotusti puolen valintaa. Vietin työntekijöiden kanssa enemmän aikaa, keskustelin heidän kanssaan huomattavasti enemmän johtuen jo siitä, että meillä oli yhteinen kieli, noudatin heille suunnattuja turvallisuusohjeita ja havainnoin asukkaita lähes yksinomaan vain sellaisissa tilanteissa, joissa työntekijöitä oli mukana. Tulin siis edustaneeksi työntekijäpuolta, jolla oli vastaanottokeskushierarkiassa korkeampi valta-asema kuin asukkailla. Samalla edustin länsimaalaista Suomen kansalaista, jonka oleskelu Suomessa määrittyy lähtökohtaisesti oikeutetumpana kuin ulkopuolisiksi miellettyjen, ei-kansalaisten turvapaikanhakijoiden (ks. Nivala 2008, 128). Tämä positioni vaikutti väistämättä siihen, miten informantit suhtautuivat minuun. Työntekijät tuntuivat suhtautuvan minuun vertaisempina kuin turvapaikanhakijat, jotka kohtasivat minut korostuneen kohteliaasti, osa hieman sulkeutuneesti ja muutamat jopa kiitollisuutta osoittaen. Näistä asetelmat vaikuttivat suoraan siihen, millaiseen tietoon minulla oli pääsy.

Tietoon pääsyn tai pääsemättömyyden lisäksi tällä positiolla oli väistämättä vaikutuksensa myös kenttämuistiinpanoihini muotoutuneeseen kirjoittajaminään. Naistutkimuksen piirissä on käsitelty myös tekstin henkilökohtaisuuden ja kirjoittajaminän problematiikkaa. Tutkija kirjoittaa aina jostakin positiosta ja hänellä on valta tehdä kirjoittaessaan jatkuvasti valintoja. Kirjoittajan kokemukset näkyvät tekstissä, sillä tutkijan ruumiillisuus on itsestään selvästi läsnä etnografisessa tutkimuksessa. (Palmu 2007a, 148.) Tutkielmani kriittisessä tarkastelussa on siis huomioitava se, että määritän turvapaikanhakijoiden kansalaisuutta mahdollisesti liialti omasta valtapositiostani käsin, vaikka tavoitteena nimenomaan olisi selvittää osaltaan turvapaikanhakijoiden itsensä tuottamaa ja määrittämää kansalaisuutta.

Luonnehtisin tutkimustani *esietnografiseksi sukellukseksi vähän tutkittuun vastaanottokeskuksen arkeen*. Tutkimukseni tuo esille joitakin kiinnostavia tuloksia ja näkökulmia turvapaikanhakijoiden kansalaisuudesta, mutta yhtä lailla se jättää pimentoon tämän moninaisen ilmiön ulottuvuuksia. Tutkimustulokseni ovat suuntaa antavia ja hyvin alustavia. Oma esiymmärrykseni kansalaisuudesta sekä kentällä kokenut, tuntenut ja eläytynyt

minäni ohjasivat katsettani tiettyihin suuntiin, jolloin samalla merkittävä osa vastaanottokeskuksen arjen moniulotteisuudesta jäi katseeni tavoittamattomiin (ks. Gothóni 1997, 142–143).

5 KANSALAISENA TOIMIMISTA TUKEVAT JA ESTÄVÄT TEKIJÄT VASTAANOTTOKESKUKSESSA

5.1 Kansalaisena toimimista tukevat tekijät

5.1.1 Opiskelun mahdollistaminen

Tutkielman analyysin mukaan yksi kansalaisena toimimista tukevista tekijöistä on opiskelun mahdollistaminen. Suomen lain mukaan suomen kielen opetuksen järjestäminen vastaanottokeskuksissa on pakollista (Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta 3: 29 §), mutta opetuksen toteutustapaa ja laajuutta ei ole laissa määriteltä. Työntekijöiden kanssa käymissäni keskusteluissa nousikin esille huoli opetuksen laadun ja määrän variaatiosta, joka vaikuttaisi olevan suurta Suomen vastaanottokeskuksissa. Tutkimassani vastaanottokeskuksessa suomea opetettiin neljänä päivänä viikossa, viisi tuntia päivässä. Iltapäivisin halukkaat saivat opiskella suomen sijaan englantia. Lähes päivittäin toistuvat oppitunnit mahdollistivat tärkeäksi koetun arkirutiinin niille muutamalle asukkaalle, jotka osallistuivat opetukseen säännöllisesti ja aktiivisesti. Oppituntien osallistujamäärä oli havainnointijaksone aikana kuitenkin varsin vähäinen. Naisia en nähnyt tunneilla kertaakaan. Opettajat kertoivat, että ennen negatiivisten turvapaikkapäätösten saapumista osallistujia oli ollut huomattavasti enemmän. Myös naiset olivat osallistuneet opetukseen aktiivisesti vastaanottokeskuksen lakkautetussa yksikössä, mutta uuteen yksikköön siirryttyään he eivät enää olleet saapuneet tunneille.

Keskityin muutamana kenttätyöpäivänä yksinomaan kielen opetuksen havainnoimiseen. Päivien aikana hahmotin vähitellen oppituntien rakenteita, sisältöjä ja opetusmenetelmiä. Kaikkosen (2004, 180) mukaan kielenopettaja toimii kulttuurienvälisen kielenoppimisen ohjaajana, joka tarjoaa yksilölle mahdollisuuksia sosialisointiin laajenemiseen kulttuureista ja itsestä oppimisen myötä. Kiinnitin huomiota erityisesti siihen, ettei tunneilla opittu vain kieltä, vaan niillä käsiteltiin hyvin paljon myös ajankohtaisia uutisaiheita Suomesta ja maailmalta,

kerrottiin suomalaisesta yhteiskunnasta, ilmastosta, maantiedosta, luonnosta, juhlapyhistä ja niin edelleen – siis välitettiin kulttuuri- ja yhteiskuntatietoutta. Tämä ei kuitenkaan näyttäytynyt ainoastaan yksipuolisena informaation jakamisena, vaan opettajat olivat kiinnostuneita myös vastavuoroisesti oppilaiden kulttuureista ja kotimaista. Esimerkiksi eräällä oppitunnilla vertailimme yhdessä oppilaan ja opettajan kanssa suomalaista ja irakilasta yliopistojärjestelmää, ja samalla opettaja opetti oppilaalle suomen kielen koulusanastoa. Tällaista vieraan kulttuurin oppimista molemminpuolisesti ja dialogisesti voisi luonnehtia kohtaamisen pedagogiikaksi (ks. Kaikkonen 2004, 153–154).

Erään kenttätyöpäivän päätteeksi toinen opettajista kertoi ilahtuneena kohtaamisestaan entisen oppilaan kanssa aiemmin sinä päivänä. Vaikka osa asukkaista olikin lopettanut oppitunneille osallistumisen, joillakin heistä oli kuulemma silti toisinaan tapana käydä juttelemassa opettajien kanssa. Tällä kertaa kyseinen asukas oli kysynyt opettajalta apua erään uutisartikkelin ymmärtämiseen. Lämpimät suhteet opettajien ja asukkaiden välillä saattoivat siis hyvinkin säilyä, vaikka oppitunneille osallistuminen olisikin jäänyt.

Muutama vastaanottokeskuksessa asuva nuori opiskeli iltalukiassa kaupungilla. Oppitunnit kestivät tavallisesti iltaan asti, jolloin kaupungilta vastaanottokeskukseen liikennöivä bussi ei enää kulkenut. Nuorten lukio-opiskelu nähtiin vastaanottokeskuksessa kuitenkin tärkeänä ja se haluttiin mahdollistaa. Näin ollen ohjaajat hakivat iltalukiolaiset kaupungilta vastaanottokeskuksen autoilla koulupäivien jälkeen. Tällä toiminnalla oli perustavanlaatuinen merkitys sille, että nuorten kansalaisuus ja sosiaalinen inkluusio saattoivat lukio-opiskelun myötä vahvistua.

5.1.2 Työllistymisen edistäminen

Kansalaisena toimimista tuki myös työllistymisen edistäminen. Samalla se näyttäytyi turvapaikanhakijoiden rajallista työnteko-oikeutta haastavana toimintana. Rajallinen työnteko-oikeus on yksi keskeisistä hallinnan keinoista, joilla turvapaikanhakijoiden pääsyä yhteiskunnan sisäpuolisiksi kansalaisiksi rajoitetaan (Mayblin 2016). Turvapaikanhakijoiden työnteko-oikeus on rajattu Suomessa alkamaan kolmen kuukauden maassaolon jälkeen heillä, joilla on matkustusasiakirja, ja vastaavasti kuuden kuukauden jälkeen niillä

turvapaikanhakijoilla, joilta kyseinen asiakirja puuttuu (Ulkomaalaislaki 301/2004). Työnteko-oikeuden saavuttamisenkin jälkeen turvapaikanhakijan työhön pääsyä vaikeuttavat erilaiset byrokraattiset käytännöt, kuten työnteko-oikeuden osoittamiseksi vaadittava maksullinen dokumentti (Siirto & Laihia 2016, 128). Työnteko näyttäytyy keskeisenä väylänä kansalaisuuden toteutumiseen, sillä itsellisen toimeentulo mahdollistaa oman elämän toimijuuden (ks. Suoranta 2011, 75). Suomalaisessa kollektiivisessa tajunnassa korostuu työnteon merkitys kunnan kansalaisuuden ja hyväksynnän saavuttamisessa (Herranen & Kivijärvi 2009, 169). Työnteolla siis varmistetaan paitsi toimeentulo, myös arvostetuksi koettu työntekijäkansalaisen asema (ks. Lasonen & Teräs 2013, 160).

Lasosen ja Teräksen (2013, 160) tutkimuksessa haastatelluilla maahanmuuttajilla olikin suuri halu löytää Suomesta työpaikka. Myös tutkimassani vastaanottokeskuksessa toivottiin työhön pääsyä, jonka vaikeus aiheutti joillekin toivottomuutta ja passivoitumista:

”-- tietysti tällasessa ympäristössä on se – kun kaikki on niin säänneltyä Suomessa et esimerkiks työnteko, et ihmiset haluais kauheesti tehdä töitä mutta koska se tehdään niin vaikeeks, niin se vaihtoehto on että ne jää tonne makoilemaan sitte.”
(Työntekijän haastattelu).

Vastaanottokeskuksessa tuettiin kuitenkin työllistymistä käytännöillä, jotka olivat mahdollistaneet työpaikan tai ammatillisen oppimisen osalle asukkaista. Näistä käytännöistä keskeisin oli eräs Viittakivi Oy:n toteuttama hanke. Hankkeen pääasiallisena tehtävänä oli tukea alueella asuvien ja oleskeluluvan saaneiden maahanmuuttajien kotoutumista, mutta sitä toteutettiin myös tutkimassani vastaanottokeskuksessa turvapaikanhakijoiden parissa. Vastaanottokeskuksen asukkailla oli mahdollisuus löytää hankkeen avulla esimerkiksi työharjoittelupaikka, joka saattaisi johtaa edelleen työpaikan saantiin. Osa asukkaista olikin työllistynyt hankkeen avulla paikallisiin yrityksiin ja joillekin se oli avannut väylän paikallisen ammattiopiston järjestämiin työssäoppimiskoulutuksiin. Hanke myös toimi turvallisuutta ja yhteisymmärrystä rakentavana osapuolena turvapaikanhakijan ja työ- tai työssäoppimispaikan välillä.

5.1.3 Vanhemmuuden tukeminen

Päivähoitoa voidaan käyttää turvapaikanhakijoiden kohdalla lastensuojelullisiin tarkoituksiin, mutta subjektiivista oikeutta heillä ei siihen ole. Suorannan havainnoimassa vastaanottokeskuksessa järjestettiin lastenhoitoa yhteensä vain neljänä tuntia viikossa, joten äidit eivät ehtineet osallistua läheisessä kaupungissa pidettäville suomen kielen jatkokursseille tai harrastaa liikuntaa. Asukkaat olisivat toivoneet päivähoitoa ennen kaikkea lastensa hyvinvoinnin vuoksi. (Suoranta 2011, 59–60.) Havainnoimassani vastaanottokeskuksessa vanhemmuutta tuettiin huomattavasti tätä enemmän. Lapsille järjestettiin joka päivä leikkikoulua, jota ohjasi kokenut lastentarhanopettaja.

Kerran viikossa lapsille järjestettiin myös liikuntakerhoa, jota olin havainnoimassa yhden kerran. Suurimmalla osalla lapsista oli vähintään toinen vanhemmista mukanaan. Tuon kerran perusteella kerho näyttäytyi sellaisena kenttänä, jonne lapset, äidit ja isät kokoontuivat viettämään yhteistä hetkeä. Lapset olivat kentän keskeisiä toimijoita, mutta myös isät osallistuivat kentän tapahtumiin esimerkiksi auttamalla ohjaajaa painavien tavaroiden siirtelyssä tai tulemalla yhteisleikkeihin mukaan. Äidit puolestaan seurasivat tapahtumia tilan seinustalta ollen tällä tavalla läsnä lapsilleen ja toisilleen. Haastattelemani turvapaikanhakijaisä kiteytti kokemuksensa ja näkemyksensä kerhosta seuraavasti: *”Lapset ovat tyytyväisiä, joten minäkin olen.”* Vanhemmuutta tuettiin myös jakamalla tuoreille vanhemmille niin sanotut äitiyspakkaukset, jotka sisälsivät esimerkiksi vaatteita ja vauvanhoitotarvikkeita. Vauvojen syntymää myös juhlistettiin järjestämällä kahvittelet perheiden luona.

Havainnointijaksonei aikana minulle jäi kuitenkin selviämättä se, missä määrin vanhemmuuden tukeminen lopulta edisti turvapaikanhakijavanhempien kansalaisena toimimista. Näistä vanhemmuutta tukevista käytännöistä huolimatta äidit eivät kenttätyöni aikana osallistuneet juuri lainkaan vastaanottokeskuksen tarjoamiin, kansalaisuutta tukeviin aktiviteetteihin. Vanhemmuuden tukemisen merkityksestä kertoo kuitenkin se, että ennen toivon hiipumista naiset olivat työntekijöiden mukaan osallistuneet aktiivisesti tarjolla olleeseen toimintaan. Tällöin naiset olivat esimerkiksi osallistuneet kielen oppitunneille lastensa ollessa koulussa tai leikkikoulussa. Pohdin naisten haurasta asemaa tarkemmin luvussa 5.2.4.

5.1.4 Liikkumisen mahdollistaminen ja ympäristöön osallistaminen

Turvapaikanhakijoilla on oikeus liikkua Suomessa vapaasti (Maahanmuuttovirasto 2017e). Monet vastaanottokeskukset sijaitsevat kuitenkin syrjässä kuntien tai kaupunkien keskustoista ja eroavat toisistaan sen suhteen, miten usein niistä järjestetään liikkumismahdollisuuksia taajamiin ja keskustoihin. Havainnoimassani vastaanottokeskuksessa liikkuminen oli mahdollistettu todella hyvin ja joustavasti. Linja-auto liikennöi vastaanottokeskuksesta kaupungin keskustaan ja takaisin muutaman kerran päivässä. Kuljin toisinaan itsekkin bussilla vastaanottokeskuksen ja keskustan väliä, ja joka kerta kyydissä oli useita matkustajia – myös reitin varrella asuvaa kantaväestöä. Liikkumisen mahdollistaminen toimi keskeisenä keinona tukea turvapaikanhakijoiden osallistumista ympäristöönsä sekä vähentää vastaanottokeskuksen asiakkaiden fyysistä ja sosiaalista eristyneisyyttä.

Jotta sosiokulttuurisen innostamisen periaatteet voisivat toteutua vastaanottokeskuksessa, tulee myös vastaanottokeskusta ympäröivän yhteisön osallistua jollakin tavalla toimintaan (ks. Kurki 2010, 184). Tämä ehto toteutui vastaanottokeskuskaupungissa usean tahon toimensta. Ympäröivistä tahoista toimintaan osallistuivat erityisesti paikallinen settlementtitoimija, korkeakoulukampus ja ammattiopisto. Settlementtitoimija järjesti vastaanottokeskuksessa viikoittain naisten kerhoa ja lasten liikuntakerhoa. Korkeakoulukampukselta tehtiin puolestaan tutkimusyhteistyötä, johon oli aiemmin kuulunut esimerkiksi kurssien ja kerhon järjestämistä. Havainnointijaksoni aikana kampuksen opiskelijat järjestivät lapsiperheille suunnatun tapahtuman omalla kampuksellaan, jonne he siis kutsuivat vastaanottokeskuksen lapset vanhempineen. Ammattiopisto puolestaan tarjosi vastaanottokeskuksen asukkaille työssäoppimismahdollisuuksia yhdessä siistijäopiskelijoidensa kanssa.

5.1.5 Tasavertaisuutta korostava toimintakulttuuri

Tulkitsen tutkimassani vastaanottokeskuksessa merkittävimmäksi kansalaisuutta tukeväksi tekijäksi tasavertaisuutta korostavan toimintakulttuurin. Työntekijät kuvasivat

vastaanottokeskustaan kyläyhteisöksi, jolla he tarkoittivat nähdäkseni sitä, että vastaanottokeskuksessa pyrittiin elämään mahdollisimman itsenäisesti mutta kuitenkin yhteisöllisesti muita kunnioittaen. Huomasin vasta kenttätyöni jälkeen ottaneeni tämän työntekijöiden käyttämän määrittelyn varsin annettuna. Havainnointini aikana en tullut pohtineeksi sitä, että kyseessä oli nimenomaan työntekijöiden käyttämä termi, joka piti sisällään tietynlaisia kulttuurisia merkityksiä ja tulkintoja. Pyrkimys kyläyhteisöomaisuuteen kertoo tulkintani mukaan kuitenkin siitä, että vastaanottokeskuksessa tiedostettiin vastaanottokeskusinstituution laitosmaisuuksia ja tuossa instituutiossa vallitsevat valtaroolit, joita yritettiin purkaa mahdollisuuksien mukaan. Havaintojeni mukaan vastaanottokeskuksessa vallitsi vahvasti tasavertaisuutta korostava ajattelutapa, jossa kaikki vastaanottokeskustyhteisön jäsenet pyrittiin näkemään ja kohtaamaan samanarvoisina. Työntekijöiden ja asukkaiden väliset valtaerot tosin näyttäytyivät tästä huolimatta selkeinä.

Tasavertaisuutta korostava toimintakulttuuri edusti sosiaalipedagogista näkökulmaa kansalaisuudesta. Sen mukaan kansalaisen yhteisössä toteutuvat esimerkiksi tasavertaisuus, kunnioittaminen ja avoin vuorovaikutus. (ks. Nivala 2006, 28.) Erään työntekijän mukaan uusille asukkaille järjestettiin aina alkuinfot, joissa esimerkiksi kerrottiin siitä, että tässä vastaanottokeskuksessa kaikkia tuli sukupuolesta, uskonnosta ja kansallisuudesta riippumatta kohdella tasavertaisesti ja kunnioittavasti. Kaikki haastatellut asukkaat ja työntekijät kokivatkin vastaanottokeskustyhteisön jäsenten kunnioittavan toisiaan. Konflikteja oli hyvin harvoin, ja vähäisetkin saatiin sekä asukkaiden että työntekijöiden mukaan aina soviteltua. Toki vastaanottokeskustyhteisössä oli varmasti jännitteitäkin, jotka jäivät minulta havaitsematta.

Tasavertaisuus näyttäytyi paitsi rauhallisuutena ja sopuisuutena, myös muiden auttamisena sekä palveluiden järjestämisenä asukkaidenkin taholta. Haastatellut asukkaat kertoivat, etteivät he tarvitse apua muilta kovin usein, mutta jokainen heistä oli tarvittaessa sekä saanut että tarjonnut naapuriapua. Naapuriapu ilmeni erityisesti lastenhoitoapuna. Havainnointijaksonei aikana eräs perhe huolehti naapuriperheen lapsista useamman päivän ajan, kun vanhemmat joutuivat olemaan toisaalla.

Palveluiden järjestämiseen asukkaat osallistuivat jonkin verran mutta lopulta varsin vähän. Ammattiparturit olivat tarjonneet vastaanottokeskuksessa parturi-kampaamopalveluita, joita myös työntekijät olivat hyödyntäneet. Lasten liikuntasalivuoroilla oli puolestaan aina aikuinen asukas valvojana. Sen sijaan työntekijöiden tarjoamien palveluiden tuottamiseen turvapaikanhakijat eivät juuri osallistuneet, eivätkä työntekijät myöskään pyrkineet

havaintojeni mukaan aktiivisesti osallistamaan heitä näihin. Turvapaikanhakijoiden osallistaminen vastaanottokeskuksen tarjoamien palveluiden tuottamiseen toimisi keinona edistää turvapaikanhakijoiden kansalaisuuden toteutumista ja sosiaalista inklusiota (Strokoch & Osborne 2016). Tällaista osallistamista oli erään työntekijän kertoman perusteella tapahtunut aiemmin esimerkiksi asukaskokouksissa, joissa asukkailla oli ollut mahdollisuus esittää mielipiteitä ja ehdotuksia. Kokousten järjestäminen oli kuitenkin lopetettu osanottajamäärän vähenemisen myötä.

5.2 Kansalaisena toimimista estävät tekijät

5.2.1 Laitosmaisuus ja sosiaalinen eristyneisyys

Vaikka vastaanottokeskuksessa korostettiin laitospäivätyksen sijasta kyläyhteisömaisuuden ajatusta, laitospäivätyksen näyttäytyi silti selkeänä jo vastaanottokeskusinstituution lähtökohtaisista rakenteista johtuen. Erityisesti yksin tulleet miehet asuivat laitospäivätyksessä ilman yksityistä tilaa, eivätkä he aina kokeneet yhteisöllisyyttä jakaessaan tiloja. Kaksi kolmesta haastattelusta asukkaasta piti yksityisyyden puutetta ongelmana vastaanottokeskuksessa. Majoitustilan jakaminen muiden asukkaiden kanssa koettiin haastavaksi varsinkin yksintulleiden miesten asuinrakennuksessa, jossa yhdessä suuressa huoneessa saattoi majoittua jopa 12 ihmistä. Myös perheellinen haastateltu totesi, ettei saanut aina olla rauhassa asunnossaan joutuessaan jakamaan sen toisen perheen kanssa. Yksityisiin tiloihin pääsemättömyys määrittää usein keskeisellä tavalla reunakansalaisen elämää (ks. Schuilenburg 2008, 363).

Suorannan mukaan turvapaikanhakijoita kohtaa usein opittu avuttomuus, kun mahdollisuudet oman elämän hallintaan rajoittuvat. Vastaanottokeskuksessa vietetty aika näyttäytyy usein laitospäivätyksenä ja kotoutumisesta erillisenä varastointijaksona. (Suoranta 2011, 70–72.) Keskustellessani erään työntekijän kanssa tämä totesi, että asukkaiden laitostumista on hyvin vaikeaa täysin estää, vaikka siihen pyrittäisiinkin aktiivisesti. Omien havaintojeni perusteella laitospäivätyksen näkyi etenkin terveydenhuoltoon liittyvissä kysymyksissä. Työntekijät varasivat

asukkaiden terveydenhoitoajat näiden puolesta ja kuljettivat asukkaat käynneilleen. Käynnit pyrittiin varamaan yleensä ajallisia ja taloudellisia resursseja säästämällä siten, että yhdellä kuljetuksella voitiin viedä terveydenhoitokäynneille useampia henkilöitä. Näin ollen autokyydillä kulkevien yksityisyys ei toteutunut täysin, vaan muut kyydissä olevat havaitsivat vähintään sen, mihin muita kuljetettiin.

Fyysisen elinpiirin ohella myös reunakansalaisen sosiaalinen elinpiiri on usein rajallisempi kuin sisäpuolisen kansalaisen. Sosiaalisten verkostojen muodostaminen on mahdollista lähinnä vain muiden turvapaikanhakijoiden kanssa, sillä vastaanottokeskuksissa eletään usein ympäröivästä yhteiskunnasta eristyneinä (vrt. Pedersen 2011, 1105–1106). Haastattelemillani asukkailla ei juuri ollut vahvoja sosiaalisia verkostoja vastaanottokeskuskaupungissa tai muualla Suomessa. Vierailuni läheisellä kansanopistolla toimi kiinnostavana vertailukohtana havainnoilleni vastaanottokeskuksesta. Kansanopistolla asuvat turvapaikanhakijat osasivat paremmin suomea ja vaikuttivat yleisolemukseltaan pirteämmiltä kuin vastaanottokeskuksessa asuvat. Asuminen kansanopistossa ei ole vastaanottokeskuksessa majoittumisen tapaan segregoitunutta, sillä opistolla asuu ja opiskelee turvapaikanhakijoiden lisäksi myös kantaväestöä ja muita eritaustaisia ihmisiä.

5.2.2 Toivon menettäminen, epävarmuus tulevaisuudesta ja passivoituminen

Asukkaiden toivo turvapaikan saamisesta oli heikentynyt turvapaikkaprosessin kuluessa. Suuri osa vastaanottokeskuksen asukkaista oli saanut ensimmäiset negatiiviset turvapaikkapäätöksensä yhtä aikaa lyhyen ajan sisällä, mikä oli myös lannistanut asukkaita kollektiivisesti. Myös noihin samoihin aikoihin ajoittunut uutinen vastaanottokeskuksen sulkeutumisesta oli aiheuttanut negatiivisia tunteita turvapaikanhakijoissa. Työntekijöiden kanssa käymissäni keskusteluissa ja myös tekemissäni haastatteluissa toistui ennen ja nyt - tyyppinen jaottelu, joissa aika ennen näitä huonoja uutisia nähtiin nykyhetkeä huomattavasti toiveikkaampana, positiivisempänä ja yhteisöllisempänä.

“But, you know, everything has changed now. Before everyone had hope. Since everything changed and then it became very quiet. No one is coming to tv-room. Even sometimes, like today, no one even cook. Since yesterday when I’ve gone to

the kitchen, there is nobody now, we are not like before. Situation changed.”

(Asukkaan haastattelu.)

Toivon menettäminen johti puolestaan passivoitumiseen. Osa asukkaista oli toki elänyt hyvin passiivista arkea alusta asti, mutta monen kohdalla passivoituminen oli tapahtunut vähitellen toivon hiipuessa. Passiivisuuden taustalla voi olla tunne siitä, ettei koe pystyvänsä osallistumaan omassa elämässään yhteiskuntaan, poliittiseen vaikuttamiseen tai toimimaan aktiivisena kansalaisena (Kiilakoski 2007, 11–13). Alla olevasta sitaatista välittyvät erään haastatellun asukkaan toivottomuuden ja epävarmuuden kokemukset. Turvapaikanhakija toi haastattelussa useaan otteeseen esille sitä, että hän koki muidenkin asukkaiden jakavan samankaltaisia kokemuksia hänen kanssaan. Kyseisessä sitaatissakin hän käyttää me-muotoa. Viimeisessä lauseessa haastateltu kertoo myös muuttuneesta aikakokemuksestaan, jota hän kuvaa ilmaisulla ”we don’t have time”. Myös Brekken (2004) tutkimuksessa kuvaillaan turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskuksessa viettämää aikaa irralliseksi koettuna ajanjaksona, jota värittävät usein negatiivisuus, passiivisuus ja epävarmuus tulevaisuudesta. Turvapaikkapäätöksen odottelu ja epätietoisuus päätöksen saapumisen ajankohdasta lisäävät turvapaikanhakijoiden ahdinkoa entisestään. Tämä koettu ahdinko johtaa usein henkiseen väsymykseen, ja esimerkiksi univaikeuksien myötä myös fyysiseen uupumukseen. (Brekke 2004, 21–44.)

”-- I’m hopeless, -- I’d like to learn Finnish more and I want to go to school and so many things to do, but it’s not coming now because we don’t know what’s gonna happen tomorrow, that’s what we are thinking that we don’t have time.”

(Asukkaan haastattelu.)

Passivoituminen näkyy aineistossani monin tavoin. Aikaisemmin vastaanottokeskuksessa oli järjestetty säännöllisesti asukaskokouksia, joissa asukkaat olivat saaneet osallistua yhteiseen päätöksentekoon ilmaisemalla vastaanottokeskusyhteisön jäsenille toiveitaan ja kehitysehdotuksiaan. Alussa osanottajamäärä oli ollut suuri ja asukkaat olivat myös aktiivisesti hyödyntäneet vaikuttamismahdollisuuksiaan. Vähitellen asukaskokousten suosio oli laskenut erään työntekijän mukaan niin paljon, että käytäntö lopetettiin. Tulkintaa asukkaiden passivoitumisesta vahvistavat myös havainnoimieni kielten opetustuntien ja naisten kerhon vähäiset osanottajamäärät, jotka työntekijöiden mukaan olivat olleet suurempia aikaisemmin. Työntekijät toivat toisinaan esille asukkaiden passiivisuudesta johtuvia turhautumisen

kokemuksiaan, joten asukkaiden passivoitumisen voi tulkita haastaneen koko vastaanottokeskusyhteisöä.

5.2.3 Yksinäisyys ja hauras yhteisöllisyys

Yksinäisyys voidaan tulkita hyvinvointivajeeksi, joka vaikuttaa heikentävästi ihmisen terveyteen ja koettuun hyvinvointiin. Tutkimuksissa on osoitettu yksinäisyyden yhteys esimerkiksi passiivisuuteen ja uniongelmiin. (Saari 2009, 45.) Vastaanottokeskuksessa yksinäisyys siis lisää entisestään sitä kokevien turvapaikanhakijoiden ahdinkoa ja johtaa passiiviseen kansalaisena toimimattomuuteen. Kuusisto-Arposen (2016) tutkimus turvapaikanhakijalasten perheryhmäkodista osoittaa yksinäisyyden ja ikävän olleen jatkuvasti läsnä tutkimuksen kohteena olleessa ryhmäkodissa, vaikkei siitä juuri puhuttukaan. Myös omissa haastatteluissani yksinäisyys mainittiin vain yhdessä. Tutkielmani ei pysty osoittamaan koetun yksinäisyyden todellista määrää tutkimassani vastaanottokeskuksessa tai todentamaan sitä, missä määrin yksinäisyys vaikutti kansalaisena toimimiseen. Hyvinvointia merkittävästi heikentävänä ilmiönä turvapaikanhakijoiden mahdollisesta yksinäisyydestä olisi kuitenkin tarpeellista saada lisää tutkimustietoa.

Yksinäisyyden esille ottanut asukas kertoi haastattelussa kokeneensa yksinäisyyttä sen jälkeen, kun hänen ystävänsä olivat muuttaneet erinäisistä syistä johtuen pois vastaanottokeskuksesta. Ystäväporukan hajoaminen oli johtanut samalla yhteisten rutiinien päättymiseen. Haastateltavan kertoman perusteella voisi päätellä, että vastaanottokeskusten asukkaiden vaihtuvuus sekä turvapaikanhakijan uudelleen sijoittaminen jopa lukuisia kertoja turvapaikkaprosessin aikana vaikeuttavat sosiaalisten suhteiden luomista ja yhteisöllisyyden toteutumista. Samainen haastateltava kertoi tutustuneensa muutamiin suomalaisiin, mutta hän ei kokenut suhteita varsinaisiksi ystävyysuhteiksi vaan tunsivat olevansa niistäkin huolimatta yksin. Kaikki haastatellut asukkaat kertoivat viettävänsä nykyisin hyvin vähän aikaa muiden asukkaiden kanssa. Omien havaintojeni perusteella osa asukkaista seurusteli keskenään paljonkin, mutta monet viettivät suurimman osan ajastaan yksin omissa majoitustiloissaan.

5.2.4 Naisten hauras asema

Havainnoimani vastaanottokeskuksen työntekijät kertoivat tiedostavansa turvapaikanhakijanaisten haavoittuvaisen aseman sekä sen, että siihen tulisi kiinnittää erityistä huomiota. Kumpikin haastattelemani työntekijä kertoi erilaisista keinoista, joilla he olivat tahoillaan pyrkineet lisäämään naisten osallisuutta. Myös aikaisempi tutkimus osoittaa turvapaikkaa hakevien naisten olevan vaikeassa asemassa. Lähteenmäen (2013, 144) tutkimuksen mukaan turvapaikanhakijaäidit pystyivät yleensä tarjoamaan lapsilleen tukea, mutta kaikkien äitien kohdalla näin ei ollut. Osa äideistä koki ahdistusta, epävarmuutta, jaksamattomuutta ja tunsivat heikosti uuden yhteiskunnan. Tämä vaikutti suoraan myös lasten elämään. (emt., 144.) Suorannan mukaan pienten lastensa kanssa tulleet äidit olivat lastensa ohella erityisen vaikeassa asemassa hänen havainnoimassaan vastaanottokeskuksessa, sillä lastenhoito jäi tavallisesti yksin heidän harteilleen. Näin ollen nämä naiset eivät ehtineet osallistua esimerkiksi tarjottuun opetukseen tai harrastaa liikuntaa. (Suoranta 2011, 59.)

Myös havainnoimassani vastaanottokeskuksessa naisten vaikea asema ja voimavarojen keskittäminen lapsiin saattoivat olla yksi syy siihen, etteivät naiset osallistuneet enää esimerkiksi suomen oppitunneille. Haastattelemani turvapaikanhakijanaisten kertoi keskittyvänsä tällä hetkellä lastensa tarpeisiin ja miettivänsä vasta myöhemmin, mitä hän itse haluaisi tehdä. Hän kertoi myös pitävänsä mahdollisuutta suomen kielen opiskeluun tärkeänä, mutta hän ei itse osallistunut siihen, sillä perheellisille ei ollut tarjolla omia oppitunteja. Eräs työntekijä arveli yhden syyn naisten osallistumattomuudelle olevan siinä, että suomen kielen opetuksen luokkatila sijaitsi yksintulleiden miesten majoitusrakennuksessa. Samasta syystä hän veikkasi myös kyseisessä tilassa järjestetyn naisten kerhon osallistujamäärän olevan alhainen. Naiset olivat osallistuneet opetukseen ja kerhoihin huomattavasti aktiivisemmin vastaanottokeskuksen lakkautetussa yksikössä, jossa opetus- ja kerhotilat sijaitsivat majoitustiloista erillään.

”Suomen kurssi pitää olla, mutta pitää olla oma koulu perheille. Se on parempi niin jos aamulla on perheille oma suomen kielen kurssi, sitten illalla vaikka nuorille miehille. Että tuntuu hyvältä ja vapaalta kun on perhe, eikä ole nuoria miehiä mukana.” (Asukkaan haastattelu.)

Kerran viikossa naisille pidettiin vastaanottokeskuksessa naisten kerhoa vastaanottokeskuksen ulkopuolisen tahon toimesta. Havainnoin yhtä kerhokertaa, mikä olikin yksi harvoista tilanteista, joissa pääsin olemaan vuorovaikutuksessa vastaanottokeskuksen naisasukkaiden kanssa. Kerhoon osallistui tuolloin kaksi naista, jotka viipyivät kerhossa noin puoli tuntia askarrellen muutaman rannekorun ja avaimenperän. Olin ladannut naisten kerhoon odotuksia liittyen kansalaisuuden ja yhteisöllisyyden vahvistumiseen, mutta koska en havainnoidessani kokenut kerhon vastaavan näihin odotuksiin juuri lainkaan, koin voimakkaita pettymyksen tunteita. Kirjasin tunteet ylös, sillä ne osoittautuvat myöhemmin analyysin kannalta erityisen kiinnostaviksi (vrt. Lappalainen (2007a, 133).

Naisten asema saattoi pysyä hauraana myös siksi, ettei työntekijöiden naisiin panostaminen toteutunut aina kovin pitkäkestoisena ja jatkuvana. Tämä selittyi esimerkiksi kiireellä ja projektiluontoisilla toiminnoilla, jotka kestivät vain ennalta määrätyn ajan. Naiset olivat kuitenkin itse antaneet positiivista palautetta heidän osallisuuttaan tukevista toiminnoista, mikä vahvistaa tulkintaa siitä, että tämänkaltaiset toiminnot ja niiden jatkuminen olisivat tarpeellisia naisten osallisuuden ja kansalaisuuden tukemisessa. Tässä tutkielmassa naisten todellisen aseman kuvaaminen jää kuitenkin varsin spekulatiiviseksi, sillä kenttähavaintoja naisista ei juuri ole. Toisaalta naisten puuttuminen kenttämuistiinpanoista on jo itsessään merkittävä havainto. Useampi työntekijä kertoi, että vastaanottokeskuksen naiset olivat varsin sulkeutuneita ja viettivät aikansa majoitustiloissaan perheeseensä keskittyen. Myös omien havaintojeni vähyys vahvistaa tätä tulkintaa. Erityisesti turvapaikanhakijaäitien jaksamisen kannalta tulisikin selvittää, olisiko vastaanottokeskuksissa syytä panostaa vanhemmuuden tukemiseen nykyistä vahvemmin.

6 KANSALAISUUDEN TEOT VASTAANOTTOKESKUKSESSA

6.1 Teoista toimintaan: aloitteelliset kansalaisuuden teot

Toinen tutkimuskysymykseni kohdistuu kansalaisena toimimiseen kansalaisuuden tekojen näkökulmasta. Aineistoni analyysi osoittaa kansalaisena toimimisen toteutuvan tutkimuksen kohteena olleessa vastaanottokeskuksessa opiskelun, työn ja työharjoittelun, vanhemmuuden, uskonnon ja kulttuurin harjoittamisen, harrastusten, naapuriavun, luonto- ja ympäristösuhteiden sekä ympäröivien toimijoiden kanssa toimimisen myötä. En avaa näiden toteutumista tutkielmassani tarkemmin, mutta tuon tässä kappaleessa esille muutamia keskeisiä kansalaisuuden tekojen episodeja, joita näihin tekijöihin liittyen ilmeni kenttätyöni aikana.

Kansalaisuuden teot tapahtuvat ennen toimintaa siten, että ne mahdollisesti johtavat toiminnan alkamiseen ja edelleen jatkumiseen (Isin 2008, 37–39). Yksi haastatelluista asukkaista kertoi tilanteesta, jossa hän oli huomannut turvapaikanhakijoiden työnteko-oikeutta käsittelevän uutisartikkelin ja oivaltanut sen luettuaan, että työnteko-oikeus koskisi myös häntä. Asukas oli kertonut erälle työntekijöille lukemastaan artikkelista sekä toiveestaan löytää työpaikka. Työntekijät olivat reagoineet asukkaan aloitteeseen auttamalla häntä löytämään työharjoittelupaikan, jonka myötä asukas myöhemmin työllistyi kyseiseen yritykseen. Asukkaan aloitteellinen kansalaisuuden teko johti tapahtumasarjaan, jossa asukkaan, työntekijöiden ja työllistävän yrityksen edustajien yhteinen pyrkimys asukkaan työllistymiseen pääsi toteutumaan.

Toinen esimerkki tällaisesta toiminnan alkamiseen johtaneesta teosta oli englannin opetuksen aloittaminen. Toive mahdollisuudesta opiskella englantia oli tullut asukkailta, ja opettajat olivat reagoineet tähän toiveeseen toteuttamalla sen. Teko siis toteutui sekä oppilaiden että opettajien toimesta, yhteisenä. Kenttätyöni aikana opetus toteutettiin siten, että iltapäivisin oppilaille oli mahdollisuus valita joko suomen tai englannin opetusta. Osa aiemmin suomea opiskelleista mutta ensimmäisen kielteisen päätöksen jälkeen sen lopettaneista osallistui kuitenkin edelleen englannin oppitunneille. Tuntien osanottajamäärä olikin kenttätyöni aikana suurempi kuin suomen kielen oppituntien.

Yhteisenä toteutuneesta kansalaisuuden teosta on aineistossa kolmaskin esimerkki. Vastaanottokeskuksen työntekijät kertoivat minulle huomanneensa, että asukkaat olivat alkaneet kerätä vastaanottokeskuksen piha-alueelta villikasveja ja sieniä ruoanlaittoon. Työntekijät olivat reagoineet tähän havaintoonsa järjestämällä sieni-infon. Sieni-infossa asukkaita ohjeistettiin Suomessa kasvavista syötävistä ja ei-syötävistä sienistä. Asukkaita myös neuvottiin kysymään jatkossa työntekijöiltä apua, jos jonkin sienien tunnistamisessa olisi vaikeuksia. Näin asukkaiden itse aloittama lähiympäristön luonnonantimien hyödyntäminen saattoi jatkua entistä varmempana työntekijöiden reagoinnin myötä.

Havainnointijaksone aikana paikalliset kyläläiset toteuttivat turvapaikanhakijoiden kansalaisuutta tukevan kansalaisuuden teon. Kyläläiset kutsuivat vastaanottokeskuksessa asuvia turvapaikanhakijoita kanssaan risutalkoisiin siivoamaan kyläyhdistyksen piha-alueita ja raivaamaan risuja kyläteiltä. Kutsu sai niin myönteisen vastaanoton, etteivät kaikki halukkaat turvapaikanhakijat mahtuneet talkoisiin mukaan. Viittakivi Oy:n työllistymistä tukevan hankkeen myötä talkoolaisille järjestettiin vakuutukset sekä työharjoittelutodistukset risutalkoiden päätyttyä. Työharjoitteluun osallistuneet turvapaikanhakijamiehet olivat talkootyön jälkeen niin tyytyväisiä, että Viittakivi Oy:n hanketyöntekijän kysyessä heidän työkykynsä vahvistumisesta talkoiden aikana, he vastasivat työkykynsä nousseen 2-3:sta 8:aan asteikolla 1-10. Syiksi osoittautuivat fyysinen tekeminen ulkoilmassa sekä myönteinen kohtaaminen paikallisten ihmisten kanssa.

Myös vastaanottokeskuksen työntekijöiden aloitteesta oli toteutunut sellaisia tilanteita, jotka edistivät asukkaiden kansalaisena toimimisen mahdollisuuksia. Työntekijät olivat esimerkiksi vieneet asukkaita kirjastoon, tutustumaan kaupungin nähtävyyksiin ja pilkkimään läheiselle järvelle. Asukkaat olivat itse jatkaneet näitä toimintoja esittelykertojen jälkeen. Osa vanhemmista oli hankkinut kirjastokortit koko perheelle ja muutama perhe oli mennyt kesällä yhdessä risteilemään. Nämä työntekijöiden esittelynomaiset aloitteet avasivat turvapaikanhakijoille mahdollisuuksia toimia ja osallistua kansalaisina entistä luovemmin ja monipuolisemmin. Jälkikäteen tarkasteltuna ne näyttävät solidaarisina kansalaisuuden tekoina, sillä niiden myötä syntyi turvapaikanhakijoiden positiivista yhteistoimintaa ja vahvempaa yhteiskunnallista inklusiivisuutta (ks. Isin 2008, 38).

6.2 Satunnaiset kansalaisuuden teot arkisina kuulumisen määrittäjinä

Kansalaisuuden teot eivät välttämättä johda aina toiminnan alkamiseen. Ne voivat näyttäytyä myös yksittäisinä ja satunnaisina episodeina, joilla määritellään omaa ja toisten kansalaisuutta. Kansalaisuuden teon luonne määrittyy teon aikana ja sen jälkeen. (Isin 2008, 37–39.) Lyhyen kenttätyöjaksoni ehdin havainnoida muutamia sellaisia tilanteita, joissa kansalaisuuden teot tapahtuivat spontaanisti yksittäisinä tilanteina. Omien havaintojeni perusteella teot eivät johtaneet rutiininomaisen toiminnan alkamiseen, mutta ne näyttäytyivät silti kuulumisesta neuvottelevina tapahtumina, joilla määriteltiin itseä ja toisia.

Yksi tällaisista episodeista oli tulkin palkkaaminen risutalkoisiin yhden päivän ajaksi. Vastaanottokeskuksen asukkaat olivat yrittäneet kommunikoida talkoissa kyläläisten kanssa, mutta yhteisen kielen puuttuessa tämä oli osoittautunut vaikeaksi. Asukkaat olivat yrittäneet keskustelua jopa Google Kääntäjän avulla. Kommunikoinnin haasteellisuus aiheutti harmistusta, sillä asukkaat kokivat kontaktin paikallisiin ihmisiin hyvin merkityksellisenä. Polkuja yhteisöön -hankkeen projektipäällikkö reagoi kommunikointitavoitteen tilaamalla risutalkoisiin yhdeksi päiväksi tulkin. Tämä tulkin hankkiminen kommunikoinnin edistämiseksi näyttäytyi tulkintani mukaan ainakin positiivisena, sosiaalisena ja inklusiivisena kansalaisuuden tekona (ks. Isin 2008, 39). Muitakin tämänkaltaisia satunnaisia kansalaisuuden tekoja oli tapahtunut asukkaiden ja työntekijöiden toimesta hyvin paljon. Työntekijät kertoivat esimerkiksi lähteneensä asukkaiden mukaan kirpputorille ja auttaneensa asukkaita polkupyörien hankkimisessa tori.fi:stä. Kansalaisuuden teoilla voidaan myös haastaa vallitsevia normeja ja sääntöjä (Lewicki & O’Toole 2017). Alla olevassa aineistositaatissa eräs työntekijä toteuttaa tätä varsin konkreettisesti:

”Työntekijä tulee iloisesti toimistoon. Hän on ollut kuulemma kahvilla asukkaan luona. ’Sinun pitää ilmoittaa, jos menet yksin’, sanoo vastaava ohjaaja. ’Ilmoitinhan minä’, työntekijä vastaa. ’Sanoit, että käyt aukasemassa sille oven’, toteaa toinen työntekijä.” (Kenttämuistiinpanot.)

Turvapaikanhakijat neuvottelevat kansalaisuuden teoilla oikeuksistaan ja kuulumisistaan (ks. Isin 2012, 13). Eräs tällainen kiinnostava tilankäytöllisestä oikeudesta neuvotteleva kansalaisuuden teko oli Finnlandia-banderollin tapaus. Huomasin eräänä aamuna vastaanottokeskukseen saapuessani, että miesten asuinrakennuksen ylimmän kerroksen

ulkoseinällä, kahden ikkunan välissä, roikkui sininen kangas. Tuuli oli riepottanut sen epämääräiselle rullalle, mutta minulle sinä aamuna kyydin tarjonnut työntekijä kertoi, että kyseessä oli Suomi-banderolli. Hänen mielestään se oli hauska. Myöhemmin päivällä tuuli levitti banderollin vasten asuinrakennuksen seinää, jolloin siinä lukeva teksti "Finnlandia" avautui esiin. Tuolloin eräs toinen työntekijä parahti banderollin olevan aivan kauhea ja mietti ääneen, kävisikö pyytämässä sen poistoa. Turvapaikanhakijoiden oikeus koristella asuinrakennuksensa julkisivua näyttäytyi siis kiistanalaisena valtakysymyksenä. Vaikka banderolli saikin lopulta jäädä eikä sen poistoa tietääkseni pyydetty, aiheutti se kuitenkin kiinnostavia reaktioita. Tulkitsin negatiivisen reaktion työntekijän lähtökohtaisena oletuksena hänen oikeudesta määritellä vastaanottokeskuksen toivottua ulkonäköä, joka puolestaan ilmensi työntekijöiden korkeampaa valtapositiota.

Aineistoa analysoidessani myös huomasin, ettei kansalaisuuden tekojen luonteiden määrittely ole aina yksiselitteistä. Alla oleva sitaatti kuvaa tilannetta, jossa vastaanottokeskusinstituution valtaroolit, normit ja säännöt näyttäytyivät pakottavina, ja jossa niiden ulossulkevien ulottuvuuksien tiedostaminen tuotti työntekijälle pahaa mieltä. Kieltäytymällä kutsusta toteutimme eksklusiivisen kansalaisuuden teon, mutta toisaalta työntekijän pahoittelu, aidon harmituksen ilmaisu ja lautasen vastaanottaminen kiitollisena lievensivät tätä teon eksklusiivista luonnetta. Turvapaikanhakijaisän osalta kutsun esittäminen ja lautasen antaminen meidän kieltäytyttyämme näyttäytyi puolestaan kulttuurisena ja inkluusiivisena kansalaisuuden tekona.

”Olohuoneen pöydälle on katettu nätisti viinirypäleitä, vastaleivottua leipää, muffineja, vesimelonia, maitoa kannussa. Isä osoittaa meitä istumaan, mutta meidän on lähdettävä jatkamaan kierrosta ja jätettävä terveydenhoitaja hoitamaan kotikäyntiään. Työntekijä pahoittelee kovasti ja myös minusta tuntuu pahalta, ettemme voi jäädä. Kun laitamme kenkiä jalkaan, isä nostaa ja osoittaa vielä maitokannua, mutta työntekijä joutuu kieltäytymään. Isä hakee keittiöstä lautasen ja asettaa sille pöydältä kaksi leipää, sitten hän antaa lautasen työntekijälle. Otamme lautasen, kiitämme ja jatkamme matkaa.”
(Kenttämuistiinpanot.)

6.3 Kansalaisuuden teot dialogisina kohtaamisina

Tässä tutkielmassa olen määritellyt kansalaisuuden käsitteen sosiaalipedagogisesta näkökulmasta. Näin ollen olen kohdistanut tarkasteluni koko vastaanottokeskusyhteisöön, jossa poliittisen yhteisön jäsenet toimivat kansalaisina yhdessä muiden kanssa (ks. Kurki & Nivala 2006). Rajaramin ja Arendasin (2013, 196) mukaan kansalaisuuden teot eivät voi toteutua täysin marginaalisessa asemassa. Kansalaisten yhteisössä turvapaikanhakijat ovat toki suurelta osin ulkopuolisia, mutta osin myös yhteisön sisäpuolisia (ks. Mayblin 2016, 195). Havaintoni toteutuneista kansalaisuuden teoista ovat varsin hajanaisia, sillä pidempien prosessien ja useiden kansalaisuuden tekojen hahmottamiseksi kenttätyöni oli lyhyt ja aineistoni suppea. Analyysi osoittaa kuitenkin joitain yhteneviä piirteitä havaitsemisiani kansalaisuuden teoissa. Useimmat teot ilmenivät yhteisinä, vastavuoroisina ja dialogisina. Tällaisilla teoilla vahvistettiin turvapaikanhakijoiden sisäpuolisuutta niin vastaanottokeskusyhteisössä kuin yhteiskunnassakin.

Kansalaisuuden tekojen tutkimisessa on tarkasteltava paitsi tekoa, myös tekojen toteuttajaa sekä sitä, miten hänestä tulee aktivistikansalainen. Aktivistikansalainen eroaa aktiivisesta kansalaisesta luomalla uusia käsikirjoituksia ja kohtauksia, kun taas aktiivinen kansalainen toimii valmiiden käsikirjoitusten ja valmiiksi luotujen kohtausten mukaisesti. (Isin 2008, 38.) Aktivistikansalainen tiedostaa sosiaaliset suhteensa toisiin ja havaitsee niihin mahdollisesti kytkeytyvät epäoikeudenmukaisuudet, joita vastaan hän alkaa toimia (Mayblin 2016, 196). Aktivistikansalaiset toimivat luovasti, mutta aktiiviset kansalaiset eivät (Isin 2008, 39). Tulkintani mukaan monet aloitteelliset ja toimintaan johtaneet kansalaisuuden teot toteutuivat luovina prosesseina. Esimerkiksi englannin opetus (ks. Luku 6.1) ei ole vastaanottokeskuksissa tavanomainen käytäntö, mutta havainnoimassani vastaanottokeskuksessa siihen kuitenkin ryhdyttiin asukkaiden ja opettajien yhteisen kansalaisuuden teon myötä.

Englannin opetuksen aloittaminen näyttäytyi monien muidenkin havaitsemieni kansalaisuuden tekojen ohella paitsi luovana, myös vastavuoroisena ja dialogisena kohtaamisena. Autenttinen dialogi on perusedellytys yhteisöllisen toiminnan toteutumiseksi, sillä sen avulla saadaan selville, miten toinen ihminen kokee todellisuuden ja näin vähennetään ihmisten välistä vieraantuneisuutta (Kurki 2001, 72). Aidossa dialogissa toista ei kategorisoida ennalta omien toiveiden, pyyteiden tai tarkoitusten mukaisesti. Molemmat osapuolet asettuvat dialogiseen

suhteeseen omasta perustastaan ja toista kunnioittaen. (Värri 2001, 66–67.) Vastaanottokeskuksessa monissa yhteisinä tuotetuissa kansalaisuuden teoissa toteutuivat vahvat, dialogiset reagoimiset toisten aloitteisiin. Esimerkiksi opettajien reagoiminen toiveeseen englannin opetuksesta ja työntekijöiden järjestämä sieni-info reaktiona asukkaiden aloittamaan villivihannesten keruuseen olivat sellaisia tilanteita, joissa toteutuivat vastavuoroisuus, kunnioitus ja yhteisöllisen toiminnan vahvistaminen.

Dialogisilla kansalaisuuden teoilla myös tuotettiin ja uusinnettiin tasavertaisuutta korostavaa toimintakulttuuria vastaanottokeskuksessa. Tällaisiksi teoiksi määrittyivät niin toiminnan alkamiseen johtaneet aloitteelliset kansalaisuuden teot kuin yksittäiset, satunnaiset ja arkisetkin teot. Alla oleva sitaatti kuvaa nähdäkseni hyvin vastaanottokeskuksen tasavertaisuuteen pyrkivää ajattelutapaa. Toki sitaattia voisi tulkita valtapositioiden näkökulmasta, jossa tilanne nähtäisiin esimerkiksi siten, että alemmassa valta-asemassa olevat asukkaat joutuvat pyytämään lehtipuhaltimen työntekijöiltä. Tulkitsen puhaltimen antamisen kertovan kuitenkin osaltaan myös asukkaiden ehdotuksen kuuntelemisesta ja heidän itsellisen toimijuutensa kunnioittamisesta.

”-- viime syksynäkin miehet kysyivät puhallinta että voivat siivota noita omia pihojaan tuolta ja sitte tekivät yhdessä noita haravointeja kaikki miehet ja semmosta, että miks myö ei annettais jotain lehtipuhallinta ku aikuinen sitä käsittelee ja haluaa tehdä vaan siistimmäks sen [pihan]”. (Työntekijän haastattelu.)

7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tässä tutkielmassa olen tarkastellut turvapaikanhakijoiden kansalaisena toimimista vastaanottokeskuksen arjessa. Ensimmäinen tutkimuskysymys koskee kansalaisena toimimisen reunaehtoja vastaanottokeskuksessa, ja toinen puolestaan vastaanottokeskusyhteisön jäsenten toteuttamia kansalaisuuden tekoja kyseisessä ympäristössä. Olen lähestynyt turvapaikanhakijoiden kansalaisuusasemaa muodolliseen kansalaisuuteen sisältyvien sisä- ja ulkopuolisuusjaotteluiden sekä reunakansalaisuuden näkökulmista. Muodolliseen kansalaisuusasemaan perustuvaa yhteiskunnan jäsenyyttä rakennetaan oikeuksien ja hallinnan sekä asenteiden ja kokemuksen tasoilla siten, että esimerkiksi ei-kansalaiset turvapaikanhakijat määrittyvät tässä jaotellussa ulkopuolisiksi reunakansalaisiksi (ks. Nivala 2008, 128; Castles & Davidson 94). Reunakansalaisen toiminnan mahdollisuudet kapenevat muun muassa rajattujen kansalaisoikeuksien sekä kapeiden fyysisten ja sosiaalisten elinpiirien myötä (ks. Schuilenburg 2008, 363). Vaikka tämä näkyi selkeästi myös havainnoimassani vastaanottokeskuksessa, ei turvapaikanhakijoiden kansalaisuus kuitenkaan toteutunut ainoastaan passiivisena toimimattomuutena.

Tutkimassani vastaanottokeskuksessa turvapaikanhakijoiden kansalaisena toimimiset ilmenivät vaihtelevina, muuntuvina ja hajanaisinkin prosesseina. Lähteenmäen (2013) etnografinen tutkimus turvapaikanhakijalapsista osoittaa lapsen arjen vastaanottokeskuksessa toteutuvan vuorotteluna aktiivisen ja omaehtoisen toiminnan sekä passiivisuuden, vaikenemisen ja kärsimyksen välillä. Tutkielmani todentaa samaisen tuloksen kuvaavan myös aikuisten turvapaikanhakijoiden arkea vastaanottokeskuksessa. Kansalaisena toimimisen näkökulmasta tämä tarkoittaa sitä, ettei turvapaikanhakijoiden kansalaisuus vastaanottokeskuksessa toteudu yhtenäisenä jatkumona, vaan epäsäännöllisinä ja hajanaisina prosesseina, joita säätelevät erinäiset reunaehdot. Osa näistä säätelevistä tekijöistä tuki aktiivisuutta, omaehtoisuutta ja kansalaisena toimimista, mutta osa puolestaan vahvisti passiivisuutta ja kansalaisena toimimattomuutta. Näiden reunaehtoisten puitteissa myös toteutettiin luonteeltaan erilaisia kansalaisuuden tekoja.

Ensimmäinen tutkimuskysymykseni koskee kansalaisena toimimista mahdollistavia ja tukevia tai vaihtoehtoisesti estäviä ja rajoittavia tekijöitä vastaanottokeskuksessa. Kansalaisena

toimimista tukevista tekijöistä opiskelun mahdollistaminen, vanhemmuuden tukeminen ja liikkumisen mahdollistaminen näyttäytyivät jatkuvina, pysyvinä ja lähes päivittäisinä käytäntöinä. Jatkuvuus loi vakaan pohjan toimia kansalaisena esimerkiksi opiskelemalla säännöllisesti tai liikkumalla vastaanottokeskuksen ulkopuolella joustavasti linja-autoyhteyden ansiosta. Kaiken aikaa vastaanottokeskuksessa vallitsi tasavertaisuutta korostava toimintakulttuuri, joka rakensi dialogia vastaanottokeskusyhteisön jäsenten välille ja kannusti asukkaita toimimaan. Tasavertaisuus ilmeni sopuisuutena, keskinäisenä kunnioittamisena ja muiden auttamisena vastaanottokeskusyhteisössä. Sen sijaan erilaiset projektit ja hankkeet, kuten työllistymistä tukeva Polkuja yhteisöön -hanke, mahdollistivat kansalaisena toimimista satunnaisemmin. Muutamat asukkaat olivat löytäneet hankkeen avulla työpaikan, mutta useimmiten hanke tarjosi väliaikaisia työharjoittelumahdollisuuksia. Määräaikaiset projektit rikastuttavat vastaanottokeskuksen arkea. Koska ne kuitenkin mahdollistavat kansalaisena toimimista vain satunnaisesti ja väliaikaisesti jo lähtökohtaisesti välitulallisen turvapaikkaprosessin aikana, ei hyvän ja aktiivisen arjen toteutumista voi rakentaa liiaksi niiden varaan.

Aikaisemman tutkimuksen mukaan työllistyminen näyttäytyy maahanmuuttajille keskeisenä keinona saavuttaa yhteiskunnan sisäpuolinen jäsenyys. Suomalaisessa, työntekoa korostavassa yhteiskunnassa kansalaisen jäsenyys toteutuu vahvasti työntekijäkansalaisuutena. (ks. Lasonen & Teräs 2013, 160; Herranen & Kivijärvi 2009, 161.) Työnteko edistää turvapaikanhakijoiden kansalaisuutta ja inklusiota (Strokoch & Osborne 2016). Tutkielmani on tältä osin linjassa aiemman tutkimuksen kanssa, sillä havaintojeni mukaan työhön pääsyä toivottiin paljon ja työhön pääsemättömyys koettiin lannistavana. Asukkaat tarttuivat aktiivisesti myös tarjottuihin työharjoittelumahdollisuuksiin. Tutkimustulokset osoittavat sen, että turvapaikanhakijoiden työhön pääsyä tulisi helpottaa. Mikäli työnsaantia vaikeuttaa esimerkiksi alueen huono työtarjonta, voisi työllistymistä ja arjen kansalaisuutta edistää työharjoittelujen avulla. Tämän tyylistä toimintaa voisi varmasti järjestää vastaanottokeskuksen sisälläkin.

Myös kansalaisena toimimattomuus oli olennainen osa tutkimani vastaanottokeskuksen arkea. Suurin osa turvapaikanhakijoista ei esimerkiksi osallistunut kielten oppitunneille. Vastaanottokeskusinstituutio on rakenteiltaan laitospäinen, eikä tätä voitu välttää myöskään havainnoimassani vastaanottokeskuksessa. Työntekijä-asukassuhteessa työntekijät toimivat usein subjekteina esimerkiksi hoitaessaan objekteiksi määrittyvien asukkaiden terveydenhuoltokäyntien varaamiset ja niihin kyyditsemiset. Asukkaiden haastatteluista

ilmenivät myös henkilökohtaisen tilan puute ja sosiaalisten verkostojen vähyys, jotka ovat usein reunakansalaiselle ominaisia (ks. Schuilenburg 363–364; Pedersen 2011, 1105–1106). Koettu yksinäisyys ja yhteisöjen muodostumisen vaikeus tulivat aineistosta epäsuorasti ilmi. Kansalaisena toimimista estivät tai rajoittivat turvapaikkaprosessin pitkittyessä myös toivon menettäminen ja epävarmuuden lisääntyminen, jotka puolestaan johtivat monien kohdalla passivoitumiseen. Tätä kollektiivista lannistumista voimistivat moniin asukkaisiin kohdistuvat negatiiviset turvapaikkapäätökset samanaikaisesti lyhyen ajan sisällä sekä tieto vastaanottokeskuksen sulkemisesta. Naisten asema näyttäytyy tutkimuksen perusteella erityisen hauraana, ja samankaltaisia päätelmiä on esittänyt myös esimerkiksi Suoranta (2011, 59). Siihen tulisikin kiinnittää erityistä huomiota, joka tutkimustulosteni mukaan voisi toteutua tukemalla äitiyttä sekä varmistamalla naisille turvalliset ja toimijuutta tukevat kerho- ja opiskelutilat.

Toinen tutkimuskysymykseni kohdistuu vastaanottokeskusyhteisön jäsenten toteuttamiin kansalaisuuden tekoihin. Teot jakautuivat toimintaan johtaneisiin ja satunnaisiin tekoihin, joilla määriteltiin itsen ja toisten kansalaisuutta. Tutkimus vahvistaa esimerkiksi Rajaramin ja Arendasin (2013, 196) väittämän siitä, etteivät turvapaikanhakijoiden toteuttamat kansalaisuuden teot toteudu täysin marginaalisessa ympäristössä. Sen sijaan työntekijät ja muutamat ympäröivät tahot haastoivat yhdessä asukkaiden kanssa turvapaikanhakijoiden marginaaliasemaa ja poliittisen osallistumisen rajoittamista. Useimmat havainnoimani kansalaisuuden teot toteutuivat yhteisinä. Luonteeltaan positiiviset teot esimerkiksi uusintivat tasavertaisuutta korostavaa toimintakulttuuria, edistivät yhteistoimintaa ja vahvistivat sisäpuolisuutta. Ne ilmenivät ainakin sosiaalisina ja kulttuurisina tekoina. Havaitsin myös muutamia luonteeltaan negatiivisiksi määrittyviä tekoja, jotka puolestaan korostivat lähtökohtaista valta-asetelmaa, jossa työntekijä on asukasta ylempänä. Nämä teot myös voimistivat turvapaikanhakijoiden ulkopuolisuutta. Tämänkaltaisia kansalaisuuden tekoja ilmeni havaintojeni perusteella kuitenkin huomattavasti positiivisia vähemmän.

Tutkielmassa turvapaikanhakijoiden elämää arkea vastaanottokeskuksissa on lähestytty näkökulmasta, jossa sosiaalipedagoginen orientaatio on kietoutunut yhteen kiistellyn, haastetun ja monin eri tavoin määritellyn kansalaisuuden ilmiön kanssa. Tuo kietoutuminen valikoitui yhtäältä jo tutkielman viitekeh्यkselliseksi alkuasetelmaksi, mutta toisaalta se myös muotoutui ja tiukentui tutkimuksen raportoinnin aikana. Kansalaisuuden tekojen käsitettä ei ole tietääkseni aiemmin käytetty sosiaalipedagogisissa tutkimuksissa. Omassa tutkielmassani käsite kuitenkin

osoittautui paitsi sosiaalipedagogiseen orientaatioon luontevasti soveltuvaksi, myös sitä vahvistavaksi ja uusintavaksi tulokulmaksi. Käsitteessä korostuvat muun muassa kansalaisuuden toiminnallinen ulottuvuus annetun jäsenyyden sijaan, itsen ja toisten määrittely toimijoina kansalaisuuden tekojen kautta sekä vallitsevista epäoikeudenmukaisuuksista neuvottelu niitä haastaen ja kyseenalaistaen (ks. esim. Isin 2008). Nämä piirteet yhtenevät kiistatta sosiaalipedagogiikan moninaiseen luonteeseen, jossa ilmenevät ainakin emansipaation, yhteiskuntakriittisyyden ja sosiaaliseen integraatioon pyrkimisen ulottuvuudet (ks. Hämäläinen & Kurki 1997, 110–125). Tulkintani perusteella kansalaisuuden tekojen näkökulma laajentaa sosiaalipedagogisen kansalaisuuskäsityksen ulottuvuuksia. Tekojen tarkastelu mahdollistaa erityisesti niiden hetkien havaitsemisen, joissa yksilöt tai ryhmät määrittävät teoillaan yhteisöjen syntymisiä tai hajoamisia, normeja ja sääntöjä – alkuja ja loppuja.

Tutkimukseni on kohdistunut nyt jo lakkautettuun vastaanottokeskukseen. Tuo vastaanottokeskus oli yksi niistä monista, joita vuonna 2015 perustettiin vauhdilla, ja jotka myös nopeasti lakkautettiin turvapaikanhakijoiden määrän jälleen vähentyessä. Hiljattain lopetetuissa vastaanottokeskuksissa elettiin joskus valitettavan monelta osin tuntemattomaksi jäänyttä arkea. Tämä tutkielma säilyttää väläyksiä niistä onnistumisista, epäonnistumisista, ajatuksista ja tuntemuksista, joita yhdessä suomalaisessa vastaanottokeskuksessa koettiin. Nuo väläykset luovat mahdollisuuksia kehittää olemassa olevien vastaanottokeskusten arkea laadultaan paremmaksi. Turvapaikanhakijoiden määrä tulee todennäköisesti vastaisuudessakin vaihtelevaan, joten kerättyä tietoa voi hyödyntää myös mahdollisten tulevien pakolaiskriisien koittaessa.

Jatkotutkimus aiheen tiimoilta on ehdottomasti tarpeen. Ensinnäkin oma tutkimukseni on kohdistunut vain yhteen vastaanottokeskukseen, jolloin vertailumahdollisuutta muihin ei ole ollut. Vastaanottokeskusten variaatiot majoitusmallien, taustaorganisaatioiden, sijaintien, tilojen ja ylipäättään tarjottujen toimintojen osalta ovat niin suuria, ettei yhden vastaanottokeskuksen havainnointi tuota riittävän laajaa ja monipuolista kuvausta suomalaisten vastaanottokeskusten arjesta. Mielestäni vertailevalle vastaanottokeskustutkimukselle olisi siis tilausta. Lisäksi seurantatutkimus siirtolaisen elämästä olisi kiinnostava, sillä turvapaikanhakijan statuksella eletään vain tietty ajanjakso. Miten elämä muuttuu turvapaikanhakijaksi ryhdyttyä ja vastaanottokeskukseen muutettaessa? Miten se jatkuu turvapaikanhakijuuden jälkeen Suomessa oleskeluluvan saaneena pakolaisena tai ehkä niin

sanotusti laittomasti maassa olevana paperittomana, tai kenties jälleen uudessa maassa jälleen turvapaikanhakijana? Minkälaisia merkityksiä vastaanottokeskuksessa vietetty aika tuolloin saa, ja mitä siitä koetaan jääneen käteen?

Luvussa 4.4.3 kuvailin tutkielmaani esietnografiseksi sukellukseksi vähän tutkittuun vastaanottokeskuksen arkeen. Perustelin kuvaustani verrattain lyhytkestoisella kenttätyöllä. Lyhydestään huolimatta tutkielmani kuitenkin osoittaa sen, että etnografia soveltuu erityisen luontevasti vastaanottokeskuksen arjen tarkasteluun. Etnografiaan sisältyy poliittisia ulottuvuuksia, muutoksen mahdollisuuksia sekä potentiaali tuottaa sellaista tietoa, joka avaa uusia näkökulmia vieraaseen tai vähän tunnettuun ilmiöön (Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014, 22–23). Etnografinen tutkimus paljasti runsaasti sellaista tietoa, jota esimerkiksi ainoastaan haastattelututkimuksella olisi ollut mahdotonta tavoittaa. Se mahdollisti vuorovaikutustilanteiden havainnoinnin, keskustelemisen arkisten tilanteiden tuoksinassa, sääntöjen ja normien huomaamisen, hajujen, äänien ja makujen aistimisen ja erityisesti yksityiskohtien havaitsemisen. Mielestäni vastaanottokeskusten arkea olisi jatkossa tarkoituksenmukaista tutkia osallistavan toimintatutkimuksen menetelmin, sillä näin asukkaiden ajatukset, kokemukset ja tieto pääsisivät paremmin esiin.

Etnografinen tutkimusprosessi oli minulle haastava, silmiä avaava ja ihmetyksiä herättävä kamppailu. Toisinaan koin valtavaa innostusta ja elämyksellisyyttä, mutta joskus prosessi tuntui käsittämättömän vaikealta ja uuvuttavalta. Onneksi ohjaajani Sanna Ryyänen neuvoi minua myös lepäämään viitaten erityisesti kenttätyövaiheeseen, joten armollisesti sallin itselleni HBO:n tuijottamisen niinä hetkinä, kun en oikein osannut prosessoida tutkimustani. Kentällä vastaanottokeskuksen työntekijät tarjosivat tärkeää tukea tutkimuksen toteuttamiselle ja tarvittaessa jaksamisellenikin – ja mikä ihaninta, he aidosti innostuivat yhdessä kanssani. Koin itseni alusta lähtien tervetulleeksi ja huomioiduiksi, mikä oli ensimmäistä omaa tutkimustaan toteuttavalle valtavan merkityksellistä ja tärkeää. Kiitos siis koko vastaanottokeskuksen väelle.

Vaikka prosessi oli välillä hankalakin, koin sen silti ennen kaikkea innostavana ja antoisana. Toivon tutkielmani lukijoiden huomioivan sen, että tämän etnografisen tutkimuksen toteuttaja on ollut tutkimustaan toteuttaessaan vasta kehityksensä alussa. Näin ollen työväline ei ole esimerkiksi ymmärtänyt ottaneensa joitakin kenttäasioita annettuina ennen kuin vasta aineistoa pureskellessaan, mutta hänen havahtumisensa edes jälkeensä kuitenkin osoittaa kehitystä tapahtuneen. Paljon jäi silti ymmärtämättä. Tässä ehkä piileekin osa etnografian

kiehtovuudesta: vaikka tutkija olisi kuinka kokenut, ei hän voi koskaan hioutua täydellisen rosottomaksi ja kaikkeen havahtuvaiseksi.

”Ulkona paistaa aurinko. Pihalla telmii lapsia t-paidoissa ja hihattomissa mekoissa. En osaa sisäistää, että tämä on viimeinen kerta, kun kävelen vokin pihan poikki parkkipaikalle.

Oloni on haikea. Mielessä on tuhat kysymystä vailla vastauksia – niin kuin kaikilla täällä, luulen.” (Kenttämuistiinpanot, viimeinen päivä.)

LÄHTEET

Agier, Michael. 2011. *Managing the Undesirables: Refugee Camps and Humanitarian Government*. London: Polity Press.

Ahmadi, Nader. 2005. “Globalization, postmodernity and migration – Rethinking cultural identity”. Teoksessa *Multicultural guidance and counselling: theoretical foundations and best practices in Europe*, toim. Mika Launikari & Sauli Puukari. Jyväskylä: Institute for Educational Research, 99–116.

Atkinson, Paul & Martyn Hammersley. 2007. *Ethnography: Principles in practice*. 3rd ed. London, New York: Routledge.

Benhabib, Seyla. 2004. *The rights of others: Aliens, residents, and citizens*. Cambridge: Cambridge University Press.

Brekke, Jan-Paul. 2004. *While we are waiting. Uncertainty and empowerment among asylum-seekers in Sweden*. Oslo: Institute for Social Research. Saatavissa: http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/177553/3/R_2004_10.pdf, viitattu 20.11.2017.

Campesi, Giuseppe. 2015. “Humanitarian confinement: an ethnography of reception centres for asylum seekers at Europe’s southern border”. *International Journal of Migration and Border Studies (IJMBS)*, vol. 1 (4), 398–418.

Castles, Stephen & Alastair Davidson. 2000. *Citizenship and Migration: Globalization and the politics of belonging*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London: MacMillan Press LTD.

Davies, Charlotte. 2008. *Reflexive ethnography. A guide to researching selves and others*. Oxon, New York: Routledge.

Fangen, Katrine. 2005. *Deltagande observation*. Malmö: Liber Ekonomi.

Gothóni, Raili. 1997. ”Eläytyminen ja etääntyminen kenttätutkimuksessa”. Teoksessa *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätutkimuksesta*, toim. Anna Maria Viljanen & Minna Lahti. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura, 136–148.

Grönfors, Martti. 2011. *Laadullisen tutkimuksen kenttätutkimusmenetelmät*, toim. Hanna Vilkka. Hämeenlinna: SoFia-Sosiologi-Filosofiapu Vilkka. Saatavissa: http://vilkka.fi/books/Laadullisen_tutkimuksen.pdf, viitattu 21.12.2017.

Heikkinen, Katja. 2010. ”Sukupuoli ja etnisyys tiedon paikantumisessa”. Teoksessa *Vaeltavat menetelmät*, toim. Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo. Joensuu: Suomen kansantietouden Tutkijain Seura, 215–233.

Herranen, Jutta & Antti Kivijärvi. 2009. ”Monikulttuurinen yhteisöllisyys: yhteyden ehdot ja tilat”. Teoksessa *Yhteisöllisyys liikkeessä*, toim. Katri Filander & Marjatta Vanhalakka-Ruoho. Jyväskylä: Kansanvalistusseura, 159–186.

Huttunen, Laura. 2010. ”Tiheä kontekstointi: haastattelu osana etnografista tutkimusta”. Teoksessa *Haastattelun analyysi*, toim. Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen. Tampere: Vastapaino, 39–63.

Hämeenaho, Pilvi & Eerika Koskinen-Koivisto. 2014. ”Etnografian ulottuvuudet ja mahdollisuudet”. Teoksessa *Moniulotteinen etnografia*, toim. Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto. Helsinki: Ethnos Ry, 7–31.

Hämäläinen, Juha & Leena Kurki. 1997. *Sosiaalipedagogiikka*. Porvoo: WSOY.

Isin, Engin F. 1997. ”Who is the New Citizen? Towards a Genealogy”. *Citizenship Studies* 1, 115–132.

Isin, Engin F. 2008. ”Theorizing acts of citizenship”. Teoksessa *Acts of citizenship*, toim. Engin F. Isin & Greg M. Nielsen. London, New York: Zed Books, 15–43.

Isin, Engin F. 2012. *Citizens without frontiers*. London: Continuum.

Jyväskylän yliopiston soveltavan kielentutkimuksen keskus. 2017. *Jag bor I Oravais 2015-2017*, Jyväskylän yliopiston soveltavan kielentutkimuksen keskuksen verkkosivut. <https://www.jyu.fi/hytk/fi/laitokset/solki/tutkimus/hankkeet/jagborioravais>, viitattu 20.11.2017.

Kaikkonen, Pauli. 2004. *Vierauden keskellä – Vierauden, monikulttuurisuuden ja kulttuurienvälisen kasvatuksen aineksia*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Opettajankoulutuslaitos.

Kettunen, Pauli. 2005. ”Globaalin talouskilpailun nationalismi”. Teoksessa *Nationalismit*, toim. Jussi Pakkasvirta & Pasi Saukkonen. Helsinki: WSOY, 436–453.

Kiilakoski, Tomi. 2007. ”Johdanto: lapset ja nuoret kuntalaisina”. Teoksessa *Lasten ja nuorten kunta*, toim. Anu Gretschel & Tomi Kiilakoski. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 8–23.

Koneen Säätiö 2017a. *Matkalla ajassa ja paikassa – turvapaikanhakijat pohjoisessa Suomessa*, Koneen Säätiön verkkosivut. <https://koneensaatio.fi/hanke/matkalla-ajassa-ja-paikassa/>, viitattu 20.11.2017.

Koneen Säätiö 2017b. *Vuosittainen apurahahaku: Tieteen arvioijien valinnat (A-R) (8.12.2016)*, Koneen Säätiön verkkosivut. <https://koneensaatio.fi/rohkeat-avaukset/tuetut/2016-2/vuosittainen-apurahahaku-tieteen-arvioijat-a-r/>, viitattu 20.11.2017.

Korhonen, Vesa. 2013. ”Haasteena monikulttuuriset ohjaustilanteet – sosiokulttuurisen oppimisen ja kulttuurienvälisen viestinnän näkökulmia”. Teoksessa *Monikulttuurinen ohjaus- ja neuvontatyö*, toim. Samuli Korhonen & Sauli Puukari. Juva: PS-kustannus, 56–70.

Kurki, Leena. 2000. *Sosiokulttuurinen innostaminen: muutoksen pedagogiikka*. Tampere: Vastapaino.

Kurki, Leena. 2001. ”Kasvaminen palvelutehtävään. Sosiaalipedagoginen katse vapaaehtoistyöhön”. Teoksessa *Vapaaehtoistyö auttamisena ja oppimisena*, toim. Antti Eskola & Leena Kurki. Tampere: Vastapaino, 67–92.

Kurki, Leena. 2002. *Persoona ja yhteisö – personalistinen sosiaalipedagogiikka*. Jyväskylä: SoPhi. Saatavissa: <https://www.jyu.fi/ytk/laitokset/yfi/tutkimus-vanha/sophi/5175/SoPhi68.pdf>, viitattu 20.11.2017.

Kurki, Leena. 2010. ”Sosiokulttuurinen innostaminen vankilassa”. Teoksessa *Muurien sisällä: sosiokulttuurinen innostaminen vankilassa*, toim. Leena Kurki, Matleena Kurki-Suutarinen & Karoliina Taruvuori. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy, 133–212.

Kurki, Leena & Elina Nivala. 2006. ”Johdanto”. Teoksessa *Hyvä ihminen ja kunnan kansalainen: Johdatus kansalaisuuden sosiaalipedagogiikkaan*, toim. Leena Kurki & Elina Nivala. Tampere: Tampereen yliopistopaino, 11–24. Saatavissa: https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/65787/hyva_ihminen_ja_kunnan_kansalainen_2006.pdf?sequence=1, viitattu 20.11.2017.

Kuusela, Pekka. 2006. ”Kansalaisuus, modernisaatio ja globaali aika”. Teoksessa *Kansalaisuuden ääriviivoja. Hallinta ja muodonmuutokset myöhäismodernilla ajalla*, toim. Mikko Saastamoinen & Pekka Kuusela. Helsinki: Yliopistopaino. 26–52.

Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa. 2016. ”Perheettömiksi suojellut: yksin tulleiden alaikäisten oikeus perheeseen”. Teoksessa *Perheenyhdistäminen. Kuka saa perheen Suomeen ja miksi?* Toim. Outi Fingeroos, Anna-Maria Tapaninen & Marja Tiilikainen. Tampere: Vastapaino, 89–110.

Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta 17.6.2011/746. Finlex: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110746>, viitattu 29.11.2017.

Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta 3: 13 §. Finlex: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110746#L3P13>, viitattu 11.12.2017.

Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta 3: 18 §. Finlex: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110746#L3P18>, viitattu 11.12.2017.

Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta 3: 29 §. Finlex: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110746#L3P29>, viitattu 11.12.2017.

Lappalainen, Sirpa. 2007a. ”Havainnoista kirjoitukseksi”. Teoksessa *Etnografia metodologiana: Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*, toim. Pirkko Hynninen, Tarja Kankkunen, Elina Lahelma, Sirpa Lappalainen & Tarja Tolonen. Tampere: Vastapaino, 113–134.

Lappalainen, Sirpa. 2007b. ”Johdanto. Mikä ihmeen etnografia?” Teoksessa *Etnografia metodologiana: Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*, toim. Pirkko Hynninen, Tarja Kankkunen, Elina Lahelma, Sirpa Lappalainen & Tarja Tolonen. Tampere: Vastapaino, 9–14.

Lasonen, Johanna & Marianne Teräs. 2013. “Tunnustamisen näkökulma maahanmuuttajien työllistymiseen ja ammatilliseen koulutukseen”. Teoksessa *Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset eronteot*, toim. Kristiina Brunila, Katariina Hakala, Elina Lahelma & Antti Teittinen. Helsinki: Gaudeamus, 154–170.

Launikari, Mika 2005. “Intercultural Communication as a Challenge in Counselling Immigrants”. Teoksessa *Multicultural guidance and counselling: theoretical foundations and best practices in Europe*, toim. Mika Launikari & Sauli Puukari. Jyväskylä: Institute for Educational Research, 151–169.

Lewicki, Alexandra & Therese O’Toole. 2016. “Acts and practices of citizenship: Muslim women’s activism in the UK”. *Ethnic and racial studies*, vol 40 (1). Saatavissa: https://research-information.bristol.ac.uk/files/94869052/Acts_and_practices_of_citizenship_Muslim_women_s_activism_in_the_UK.pdf, viitattu 29.11.

Lister, Ruth. 2003. *Citizenship: feminist perspectives*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Lähteenmäki, Minna. 2013. *Lapsi turvapaikanhakijana: Etnografisia näkökulmia vastaanottokeskuksen ja koulun arjesta*. Helsinki: Yliopistopaino. Saatavissa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/37921/lahteenmaki_vaitoskirja.pdf, viitattu 20.11.2017.

Maahanmuuttovirasto. 2017a. *Turvapaikan hakeminen*, Maahanmuuttoviraston verkkosivut. http://www.migri.fi/turvapaikka_suomesta/turvapaikan_hakeminen, viitattu 20.11.2017.

Maahanmuuttovirasto. 2017b. *Turvapaikka Suomesta*, Maahanmuuttoviraston verkkosivut. http://www.migri.fi/turvapaikka_suomesta, viitattu 20.11.2017.

Maahanmuuttovirasto. 2017c. *Keskimääräiset käsittelyajat aikaisempina vuosina*, Maahanmuuttoviraston verkkosivut. http://www.migri.fi/nain_palvelemme/kasittelyajat/keskimaaraiset_kasittelyajat_aikaisempina_vuosina, viitattu 20.11.2017.

Maahanmuuttovirasto. 2017d. *Asumisaika*, Maahanmuuttoviraston verkkosivut. http://www.migri.fi/suomen_kansalaisuus/kansalaisuuden_hakeminen/edellytykset/asumisaika, viitattu 27.11.2017.

Maahanmuuttovirasto. 2017e. *Vastaanottokeskukset*, Maahanmuuttoviraston verkkosivut. http://www.migri.fi/turvapaikka_suomesta/vastaanottoiminta/vastaanottokeskukset, viitattu 10.12.2017.

Maahanmuuttoviraston tilastot. 2017. *Turvapaikkahakemukset, hakemukset 1/2016-12/2016*, Maahanmuuttoviraston tilastot, verkkosivusto. <http://tilastot.migri.fi/#applications/23330/49?start=552&end=563>, viitattu 20.11.2017.

Malkki, Liisa. 2012. ”Pakolaiset ja maanpakolaisuus: Pakolaistutkimuksesta asioiden kansainväliseen järjestykseen”. Teoksessa *Kulttuuri, paikka ja muuttoliike*, toim. Laura Huttunen. Tampere: Vastapaino.

Mayblin, Lucy. 2016. "Troubling the exclusive privileges of citizenship: mobile solidarities, asylum seekers, and the right to work". *Citizenship Studies* 20 (2), 192–207. Saatavissa: <http://eprints.whiterose.ac.uk/101917/1/Troubling%20the%20exclusive%20privileges%20of%20citizenship%20mobile%20solidarities%20asylum%20seekers%20and%20the%20right%20to%20work.pdf>, viitattu 21.11.2017.

Miettinen, Janissa, Reetta Jokinen & Marko Mikkonen. 2013. "Monikulttuurinen ohjaus turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskuksessa – työskentelyä välitilassa". Teoksessa *Monikulttuurinen ohjaus- ja neuvontatyö*, toim. Samuli Korhonen & Sauli Puukari. Juva: PSkustannus, 174–190.

Morris, Lydia 2010. *Asylum, welfare and the cosmopolitan idea. A sociology of rights*. Oxon, New York: Routledge.

Nivala, Elina 2006. "Kunnon kansalainen yhteiskunnan kasvatuksellisena ihanteena". Teoksessa *Hyvä ihminen ja kunnon kansalainen: Johdatus kansalaisuuden sosiaalipedagogiikkaan*, toim. Leena Kurki & Elina Nivala. Tampere: Tampereen yliopistopaino, 25–114. Saatavissa: https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/65787/hyva_ihminen_ja_kunnon_kansalainen_2006.pdf?sequence=1, viitattu 20.11.2017.

Nivala, Elina 2008. *Kansalaiskasvatus globaalin ajan hyvinvointiyhteiskunnassa: Kansalaiskasvatuksen sosiaalipedagoginen teoriakehys*. Kuopio: Snellman-instituutti.

Nivala, Elina & Sanna Ryynänen. 2013. "Kohti sosiaalipedagogista osallisuuden ideaalia". *Sosiaalipedagoginen aikakauskirja*, vuosikirja 2013, 9–41.

Nuorisotutkimusseura. 2017a. *Nuoret vastaanottokeskuksissa*, Nuorisotutkimusseuran verkkosivut. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/hankkeet/nuoret-vastaanottokeskuksissa>, viitattu 29.11.2017.

Nuorisotutkimusseura. 2017b. *Nuorten turvapaikanhakijoiden elämää vastaanottovaiheessa – kirjoitussarja*, Nuorisotutkimusseuran verkkosivut. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/nuoret-vastaanottokeskuksissa-kirjoitussarja>, viitattu 29.11.2017.

- Palmu, Tarja 2007a. ”Kenttä, kirjoittaminen, analyysi – yhteenkietoutumia”. Teoksessa *Etnografia metodologiana: Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*, toim. Pirkko Hynninen, Tarja Kankkunen, Elina Lahelma, Sirpa Lappalainen & Tarja Tolonen. Tampere: Vastapaino, 137–150.
- Palmu, Tarja 2007b. ”Kokemuksia ja tulkintoja kouluetnografiasta”. Teoksessa *Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin*, toim. Eija Syrjäläinen, Ari Eronen & Veli-Matti Värri. Tampere: Tampereen yliopistopaino, 126–158.
- Pedersen, Marianne. 2011. “Going on a Class Journey: The Inclusion and Exclusion of Iraqi Refugees in Denmark”. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 38:7, 1101–1117.
- Puuronen, Vesa. 2007. ”Etnografinen tutkimus”. Teoksessa *Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen*, toim. Erkki Saari & Leena Viinamäki. Helsinki: Tammi, 101–120.
- Rajaram, Prem Kumar & Zsuzsanna Arendas. 2013. ”Exceeding categories: law, bureaucracy and acts of citizenship by asylum seekers in Hungary”. Teoksessa *Enacting European Citizenship*, toim. Isin Engin & Michael Saward. New York: Cambridge University Press, 195–219.
- Saari, Juho. 2009. *Yksinäisten yhteiskunta*. Helsinki: WSOYpro oy.
- Safouane, Hamza. 2017. “Manufacturing Striated Space for Migrants: An Ethnography of Initial Reception Centers for Asylum Seekers in Germany”. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 28 (5), 1922–1939.
- Schuilenburg, Marc. 2008. “Citizenship Revisited - Denizens and Margizens”. *A Journal of Social Justice*: 20, 358–365. Saatavissa: <file:///home/chronos/u-d2c8b06aa559ba4f3d188fba62ede3866d55496b/Downloads/citizenship%20revisited.pdf>, viitattu 20.11.2017.
- Sherman Heyl, Barbara. 2001. ”Ethnographic interviewing”. Teoksessa *Handbook of Ethnography*, toim. Paul Atkinson, Amanda Coffey, Sara Delamont, John Lofland & Lyn Lofland. London: Sage Publications, 369–383.

Siirto, Ulla & Marja-Liisa Laihia. 2016. "Turvapaikanhakijoiden vastaanotto – toteutuvatko ihmisoikeudet?" Teoksessa *Pakolaisuudesta kotiin*, toim. Raili Gothóni & Ulla Siirto. Tallinna: Gaudeamus, 113–138.

Skeggs, Beverley. 1999. "Seeing differently. Ethnography and explanatory power." *Australian Educational Researcher* 26: 1, 33–53.

Sotkasiira, Tiina & Ville-Samuli Haverinen. 2016. "Battling for citizenship. A case study of Somali settlement in Lieksa, Finland". *Nordic Journal of Migration Research*. 6 (2). 115–123. Saatavissa: <https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/njmr.2016.6.issue-2/njmr-2016-0014/njmr-2016-0014.pdf>, viitattu 19.12.2017.

Strokosch, Kirsty & Stephen P. Osborne. 2016. "Asylum Seekers and the Co-production of Public Services: Understanding the Implications for Social Inclusion and Citizenship". *Journal of Social Policy*. 45 (4). 673–690. Saatavissa: https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridgecore/content/view/3DB38105BF9DA81D334D35A691B5AB3C/S0047279416000258a.pdf/asylum_seekers_and_the_coproduction_of_public_services_understanding_the_implications_for_social_inclusion_and_citizenship.pdf, viitattu 19.12.2017.

Suoranta, Juha. 2011. *Vastaanottokeskus*. Helsinki: Into-kustannus.

Tarvainen, Laura. 2016. "Pakolaispolitiikka ja lainsäädäntö pääpiirteittäin – näkökulmana haavoittuvuus". Teoksessa *Pakolaisuudesta kotiin*, toim. Raili Gothóni & Ulla Siirto. Tallinna: Gaudeamus, 59–76.

Tolonen, Tarja & Tarja Palmu. 2007. "Etnografia, haastattelu ja (valta)positiot". Teoksessa *Etnografia metodologiana: Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*, toim. Pirkko Hynninen, Tarja Kankkunen, Elina Lahelma, Sirpa Lappalainen & Tarja Tolonen. Tampere: Vastapaino, 89–112.

Tuomi, Jouni & Anneli Sarajärvi. 2011. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2009. *Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin*

järjestämiseksi. Saatavissa: <http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf>, viitattu 29.11.2017.

Ulkomaalaislaki 30.4.2004/301. Finlex: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040301>, viitattu 29.11.2017.

Värri, Veli-Matti. 2002. *Hyvä kasvatust – kasvatust hyvään*. Tampere: CityOffset Oy.

LIITTEET

LIITE 1: Tutkimuslupa

TUTKIMUSLUPAHAKEMUS

(VASTAANOTTOKESKUksen NIMI), VIITAKIVI OY

Itä-Suomen yliopistoon tehtävässä pro gradu –tutkielmassa tarkastellaan turvapaikanhakijoiden toiminnallista kansalaisuutta vastaanottokeskuksen arjessa. Tutkielma kohdentuu siihen, minkälaisen kansalaisuuden toimintojen ja tekojen kautta turvapaikanhakijat elävät kansalaisuuttaan vastaanottokeskuksen arjessa sekä siihen, mitkä tekijät rajoittavat tai tukevat kansalaisena toimimista vastaanottokeskuksessa. Tutkimus toteutetaan etnografisena tutkimuksena, jossa aineisto kerätään havainnoimalla vastaanottokeskuksessa yhteensä noin kuukauden ajan.

Kenttätyö toteutetaan huhtikuussa 2017. Kenttätyön lisäksi aineistoa täydennetään mahdollisesti työntekijöiden ja turvapaikanhakijoiden haastatteluilla, joita varten haastateltavia informoidaan etukäteen ja haastateltavien kanssa allekirjoitetaan haastattelusopimukset. Kaikki aineisto käsitellään ja raportoidaan nimettömänä tutkittavien yksityisyydensuojan turvaamiseksi. Lisäksi aineiston käsittelyvaiheessa anonymisoidaan senkaltaiset tiedot, joista haastateltava saattaisi olla muutoin tunnistettavissa. Myöskään vastaanottokeskuksen nimeä ja sijaintia ei paljasteta tutkimusraportissa. Aineistoa hyödynnetään myös Itä-Suomen yliopistossa valmisteilla olevassa tutkimushankkeessa ”Elämä tauolla? Turvapaikanhakijoiden osallisuuden ja toimijuuden tukeminen vastaanottokeskuksissa”. Aineisto säilytetään anonymisoiduna mahdollista muuta tutkimusta varten.

Pro gradu –tutkielman ohjaajina sekä Elämä tauolla? –tutkimushankkeen suunnitteluvaiheen koordinoijina toimivat FT Sanna Ryyänen ([sanna.ryynanen\(at\)uef.fi](mailto:sanna.ryynanen(at)uef.fi)) ja YTT Elina Nivala ([elina.nivala\(at\)uef.fi](mailto:elina.nivala(at)uef.fi)).

Tutkijan tiedot: Päivikki Rapo, Itä-Suomen yliopisto. [paiivikki.rapo\(at\)gmail.com](mailto:paiivikki.rapo(at)gmail.com), puh. 045 1345588.

Tutkimuslupa

Myönnän Päivikki Rapolle luvan toteuttaa etnografisen tutkimuksensa vastaanottokeskuksen arkea eläen ja havainnoiden sekä haastatellen vastaanottokeskuksen asukkaita ja työntekijöitä.

Aika ja paikka

Allekirjoitus ja nimenselvennys

Titteli

LIITE 2: Tutkimustiedote asukkaille yleisiin tiloihin

Hei!

Olen sosiaalipedagogiikan opiskelija Itä-Suomen yliopistosta. Olen täällä vastaanottokeskuksessa kuukauden ajan seuraamassa vastaanottokeskuksen arkea ja elämää, sillä kirjoitan pro gradu -tutkielmaa vastaanottokeskuksista opintojani varten. En käytä tutkielmassa vastaanottokeskuksen asukkaiden nimiä.

Ystävällisin terveisin,

Päivikki Rapo

LIITE 3: Havainnointimatriisi

<p><u>Vastaanottokeskuksen toiminnan rakenteet</u></p> <p>Valvonnan mekanismit <i>Miten asukkaita valvotaan ja miksi? Valvontakamerat, ohjaajalle ilmoittautuminen ym.</i></p> <p>Organisaation hierarkiat <i>Miten vokin arjen toiminnoista päätetään, kuka päättää mistäkin, mistä asukkaat saavat itse päättää?</i></p> <p>Toimintaorientaatio <i>Mitkä ovat kyseisen vokin toiminnan tavoitteet ja arvot?</i></p> <p>Säännöt <i>Millaiset säännöt vokissa on, keitä ne koskevat, miksi ne on laadittu?</i></p> <p>Tilat <i>Tilankäyttöön liittyvät hierarkiat, tiloilla hallitseminen</i></p>	<p><u>Arkiset toiminnot</u></p> <p>Arkirutiinit <i>Päivä- ja viikkorutiinit. Ajat, paikat, merkitykset</i></p> <p>Työ- ja opintotoiminta</p> <p>Asuminen</p> <p>Uskonto ja kulttuuri</p> <p>Liikkuminen ja tilat <i>Missä arkitoiminnot tapahtuvat? Missä ja miten arjessa liikutaan? Yhteiset ja yksityiset tilat.</i></p> <p>Työntekijät ja vapaaehtoiset</p> <p>Vanhemmuus, kasvat</p>
<p><u>Sosiaalinen todellisuus</u></p> <p>Sosiaaliset suhteet <i>Verkostot, yhteisöllisyys, jännitteet</i></p> <p>Kommunikointi ja kanssakäyminen <i>Miten kommunikoidaan, onko kommunikointi toimivaa</i></p> <p>Mielipiteen ilmaiseminen <i>Voiko mielipiteitä ilmaista, ilmaistaanko niitä, kuulluksi tuleminen</i></p> <p>Työntekijät ja vapaaehtoiset <i>Sosiaaliset roolit</i></p> <p>Yhteydenpito vokin ulkopuolisiin kontakteihin</p> <p>Uudet kontaktit <i>Onko saanut uusia ystäviä/tuttavia? Some ja sovellukset uusien kontaktien etsimisessä</i></p>	<p><u>Ympäröivät tahot ja yhteiskunta</u></p> <p>Suhtautuminen <i>Ympäröivien tahojen ja kaupunkilaisten suhtautuminen & asenteet</i></p> <p>Osallistumisen paikat <i>Tarjoavatko ympäröivät tahot turvapaikanhakijoille mahdollisuuksia osallistua?</i></p> <p>Hankkeet <i>Minkälaisia hankkeita vokissa on/on ollut? Miksi? Tarjoavatko hankkeet mahdollisuuksia liittyä yhteiskuntaan?</i></p> <p>Liikkuminen vokin ulkopuolella <i>Missä ja miten on mahdollisuus liikkua ja toimia vokin ulkopuolella? Esim kaupunki, luonto</i></p> <p>Kansalaisaktivismi</p> <p>Uutiset ja media <i>Miten uutisia seurataan? Keskustellaanko niistä esim muiden asukkaiden kanssa tai somessa? Median käyttö</i></p>

Huom; lisäksi taustalla vaikuttavat viidentenä tahona *lainsäädäntö ja vastaanottokeskuksen institutionaaliset rakenteet*. Vihreällä värillä on korostettu erityisesti kansalaisuuteen liittyvät teemat.

LIITE 4: Haastattelusopimus

HAASTATTELUSOPIMUS

Olen sosiaalipedagogiikan opiskelija Itä-Suomen yliopistosta. Teen pro gradu -tutkielmaa, jossa tarkastelen vastaanottokeskuksen arkea ja elämää kansalaisena toimimisen näkökulmasta. Kerään tutkielman aineiston vastaanottokeskuksen arkea havainnoimalla ja kirjoittamalla havainnoista kenttämuistiinpanoja. Lisäksi toteutan havaintojen tueksi muutaman haastattelun.

Haastattelut ovat luottamuksellisia ja niitä käytetään vain tutkimustarkoituksiin. Haastattelut nauhoitetaan, jotta kaikki esiin tulevat asiat saadaan talteen. Haastattelunauhoja käsittelee vain tutkielman tekijä. Haastattelut litteroidaan eli kirjoitetaan puhtaaksi, jonka jälkeen haastattelunauhat tuhotaan. Puhtaaksi kirjoitettu haastattelumateriaali säilytetään luottamuksellisesti ja sitä lukee vain tutkielman tekijä. Haastateltavan nimi sekä muiden haastattelussa mahdollisesti mainittujen ihmisten tai paikkojen nimet eivät tule esiin haastattelumateriaalista. Lopullisessa tutkimusraportissa mahdollisesti käytettävät suorat lainaukset kirjoitetaan siten, ettei puhujaa voida tunnistaa.

Aika ja paikka

Allekirjoitukset

Haastattelijan yhteystiedot: paivikr(at)student.uef.fi

LIITE 5: Asukkaiden haastattelurunko

Taustatiedot

- Milloin tulit asumaan tälle paikkakunnalle?
- Sukupuoli

Arkiset toiminnot

- Opiskeletko täällä? Mitä? Miten usein osallistut oppitunneille? Oletko viihtynyt oppitunneilla? Tuntuuko sinusta, että opettajat kunnioittavat sinua? Mitä muuta haluaisit opiskella? Mihin muuhun tarjottuun toimintaan olet osallistunut?
- Minkälainen asunto sinulla (ja perheelläsi) on? Mitä mieltä olet asunnosta?
- Mitä muita vastaanottokeskuksen tiloja sinä käytät? Esim liikuntasalia, tv-huoneita? Mitä mieltä olet tiloista? Kaipaisitko joitain muita tiloja?
- Voitko harjoittaa uskontoasi täällä, esim. rukoilemalla? Missä rukoilet? Yksin vai yhdessä?
- Teetkö ruokaa yksin vai yhdessä muiden kanssa? Entä syöminen?
- (Jos vanhempi) Ovatko lapsesi osallistuneet leikkikouluun tai kerhoihin? Oletko ollut tyytyväinen niihin?
- Miten muuten vietät täällä aikaa? Mitä haluaisit tehdä?
- Oletko oppinut täällä vokissa Suomesta ja suomalaisesta kulttuurista?

Sosiaalinen todellisuus

- Onko sinulla ystäviä täällä? Entä Suomessa muuten? Pidätkö yhteyttä ystäviisi? Miten?
- Vietätkö aikaa muiden asukkaiden kanssa? Mitä teette?
- Tuntuuko sinusta, että muut asukkaat kunnioittavat sinua ja toisiaan?
- Auttavatko asukkaat toisiaan?
- Tuntuuko sinusta, että työntekijät kunnioittavat sinua?
- Oletko ilmaissut mielipiteitä tai ideoita? Miten niihin on vastattu?

Vastaanottokeskuksen toiminnan rakenteet

- Jos sinulla on täällä jokin pulma, kenen puoleen voit kääntyä? Oletko saanut apua pulmiin?
- Mitä mieltä olet yhteisistä säännöistä? Ovatko ne toimineet hyvin?

- Onko täällä turvallista asua?

Ympäröivät tahot ja yhteiskunta

- Miten usein liikut vokin ulkopuolella kaupungilla? Miten liikut kaupunkiin? Missä siellä käyt? Mitä teet siellä? Käytkö esim. kirjastossa, kuntosalilla tms. harrastuksissa?

- Käytkö kaupungilla töissä? Jos, miten löysit työpaikan? Oletko tutustunut uusiin ihmisiin? Oletko oppinut töissä suomea? Viihdytkö töissä?

- Liikutko muualla Suomessa? Miten?

LIITE 6: Työntekijöiden haastattelurunko

Taustakysymykset

- Titteli
- Työsuhteen kesto

Vastaanottokeskuksen toiminnan rakenteet

- Miten päädyit töihin tänne?
- Mitkä ovat omaa työskentelyäsi ohjaavat arvot ja työsi tavoitteet?
- Mikä sinulle on tärkeintä tässä työssä?

Arkiset toiminnot

- Millaisia työtehtäviä sinulla on?
- Mikä on sinun roolisi turvapaikanhakijoiden arjen ja elämän tukemisessa?
- Minkälaisiin asioihin liittyen asukkaat ovat pyytäneet sinulta apua?
- Mitkä työtehtävät ovat mieluisampia, mitkä haastavimpia?
- Minkälaisissa asioissa asukkaat tarvitsevat käsityksesi mukaan erityistä tukea?

Sosiaalinen todellisuus

- Miten tulet toimeen asukkaiden kanssa? Miten kommunikoit heidän kanssaan?
- Kunnioittavatko asukkaat sinua?
- Ovatko asukkaat oma-aloitteisia ja aktiivisia omaa elämää koskevilla asioilla?
- Ovatko asukkaat tehneet ehdotuksia tai ilmaisseet mielipiteitään?
- Onko asukkaiden kanssa tai asukkaiden kesken ollut ristiriitoja, miten ne ratkaistaan?
- Onko yhteisissä säännöissä pysytty? Onko työskentely ollut turvallista?
- Oletko sinä oppinut asukkailta jotakin?

Ympäröivät tahot ja yhteiskunta

- Miten sinun työhösi on suhtauduttu vokin ulkopuolella?
- Liikutko asukkaiden mukana myös vokin ulkopuolella? Missä, minkälaisiin asioihin liittyen?
- Miten asukkaita on tuettu pääsemään osallisiksi yhteiskunnasta, miten sinä olet tukenut?